

# TIPOLOGIJA MLADENAČKOG PONAŠANJA U PANDEMIJSKIM UVJETIMA: STUDENTI I STUDENTICE PRIMORSKE HRVATSKE

---

Kožul, Stana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

*Permanent link / Trajna poveznica:* <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:847332>

*Rights / Prava:* [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-11-19**

*Repository / Repozitorij:*

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)



**SVEUČILIŠTE U SPLITU  
FILOZOFSKI FAKULTET**

**ZAVRŠNI RAD**

**TIPOLOGIJA MLADENAČKOG PONAŠANJA U  
PANDEMIJSKIM UVJETIMA: STUDENTI I  
STUDENTICE PRIMORSKE HRVATSKE**

**STANA KOŽUL**

**SPLIT, 2022.**

**ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU**  
**JEDNOPREDMETNI STUDIJ SOCIOLOGIJE**

**TIPOLOGIJA MLADENAČKOG PONAŠANJA U PANDEMIJSKIM  
UVJETIMA: STUDENTI I STUDENTICE PRIMORSKE HRVATSKE**

**Studentica:**

Stana Kožul

**Mentorica:**

Anči Leburić,

redovna profesorica u trajnom zvanju

**SPLIT, 2022.**

# Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. IDENTITET.....	3
2.1. Tipovi i definicije identiteta.....	5
2.2. Konstrukcija identiteta.....	9
2.3. Potraga za identitetom u kulturološkom okružju.....	11
3. MLADI.....	15
3.1. Pristupi mladima.....	17
3.2. Mladi i slobodno vrijeme.....	18
3.3. Tipovi ponašanja mladih.....	20
3.4. Marginaliziranost mladih u pandemiji.....	25
4. PANDEMIJA BOLESTI COVID-19.....	28
4.1. Definicije i društveni odgovor.....	28
4.2. Medijska konstrukcija pandemije u društvenom okružju.....	31
4.3. Mladi i pandemija.....	35
4.4. COVID-19 kao alternativni narativ.....	39
5. METODOLOŠKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA.....	43
5.1. Ciljevi istraživanja.....	43
5.2. Hipoteze istraživanja.....	43
5.3. Konstrukcija istraživačkog uzorka.....	44
5.4. Primijenjena istraživačka metoda.....	44
6. EMPIRIJSKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA.....	49
6.1. Strukturalna obilježja studenata.....	49
6.2. Nastava u pandemiji.....	52
6.3. Učinci i posljedice pandemije.....	56
7. ZAKLJUČAK.....	69
8. LITERATURA.....	71
9. METODOLOŠKA ARHIVA.....	74
9.1. Upitnik primijenjen u istraživanju 2022. godine.....	74
9.2. Protokol korišten u istraživanju 2022. godine.....	80
Sažetak.....	84
Summary.....	85
Bilješka o autorici.....	86

## 1. UVOD

Ustaljenu svakodnevicu svakog čovjeka na Zemlji prekinula je iznenadna vijest o pojavi i ubrzanom širenju bolesti COVID-19, zarazne bolesti respiratornog sustava uzrokovane virusom SARS-CoV-2.<sup>1</sup> Nedovoljno znanje o virusu kao i mjerama prevencije za isti uzrokovalo je paniku i strah među svjetskom populacijom, a zabrinjavajuće slike iz kineske pokrajine Wuhan u kojoj se i pojavio prvi slučaj bolesti ubrzo su obišle cijeli svijet.

S obzirom da živimo u globaliziranom i umreženom svijetu gdje je protok ljudi i informacija ubrzan, nije ni čudo da se virus ubrzo proširio cijelim svijetom. U prvom tromjesečju 2020. godine velik dio svijeta našao se pogođen pandemijom i *lockdownom* kao preventivnom mjerom čiji je cilj smanjiti međuljudske kontakte radi onemogućavanja širenja koronavirusa. Strah, neizvjesnost, anksioznost, nemir i pritisak uzrokovan pandemijom zasigurno je u određenoj mjeri pogodio svakog stanovnika planeta Zemlje, a poznata je činjenica da je velik broj ljudi izgubio nekoga bliskoga člana obitelji, prijatelja, poznanika...

Republika Hrvatska nije ostala imuna na surovost i paniku koju je donijela pandemija. Građani su se, u četiri navrata, našli u *lockdownu* proglašenom od strane stručnjaka Stožera civilne zaštite Republike Hrvatske. Epidemiološke mjere, koje su izglasali već spomenuti Stožer i Vlada RH, obvezivale su građane da na poštivanje poradi vlastitog i kolektivnog dobra i očuvanja zdravlja, no mnogi to nisu učinili; odbijali su podređenost sustavu. Upravo tome su nam svjedočili brojni prosvjedi protiv epidemioloških mjera, sukobi unutar znanstvene zajednice, otpor i nepoštivanje mjera od strane građana kao i od strane vlasnika kafića, klubova i sl.

Iznenadne promjene u svakodnevici čovjeka zasigurno su morale ostaviti nekakav utjecaj na njega bilo pozitivan ili negativan ili pak oboje. Mediji su najveći naglasak stavljali na kronične bolesnike i stariju populaciju kao one koji su rizična skupina, a djeca i mladi su predstavljeni kao dio populacije koji ima manji rizik od zaraze. No, mladi su nerijetko okarakterizirani kao ona skupina koja je otporna prema mjerama i koja je predstavljena kao širitelj zaraze neosjetljiv prema drugim dobnim skupinama.

Istražujući o mladima u pandemiji vidljivo je kako je jako mali broj studija objavljen na tu temu i kako su oni možda i zanemarena skupina naspram ostalih. Ovim radom želim utvrditi

---

<sup>1</sup> [https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab\\_1](https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1)

kakav je utjecaj ostavila pandemija na mlade, konkretno studente sveučilišta u Dubrovniku, Rijeci, Splitu i Zadru, kakve su njihove promjene u svakodnevici i primjećuju li promjene u vlastitom ponašanju. Primjećujući promjene u ljudima i njihovim međuljudskim odnosima kroz pandemiju nedvojbeno je da će i ovo istraživanje ukazati kako su mladi doživjeli brojne promjene i naučili lekcije za budućnost.

## 2. IDENTITET

Povijesno gledajući, o čovjekovu identitetu može se raspravljati već od najranijih oblika društvenoga života. Pojedinaac se oblikovao po uzoru na društvo u kojemu živi/boravi, u kojemu se rodio, dok društvo oblikuje sebe kroz druga društva uzimajući u obzir prvenstveno religijsku identifikaciju i ponašanje koje je njoj shodno. Pitanje identiteta, za Bendlea, svoju povijesnu dimenziju stječe tek početkom 19. stoljeća u zapadnim zemljama, a njegovu važnost ističu kultura, politika i znanost tadašnjeg doba. Prijelomnim dobom u ljudskoj povijesti smatra se 19. stoljeće kada kroz Prosvjetiteljstvo, opadanje utjecaja religije, industrijsku revoluciju, ukidanje feudalizma itd. dolazi do potrebe za rješavanjem identitetskog pitanja. Sve navedene promjene značajno su utjecale na život i identitet pojedinca koji se našao u anomičnom stanju te su iziskivale promjene u njemu što je dovelo do problema u socijalizaciji. Rješenje takvog stanja tražilo se u modelu „jastva“ koji će s jedne strane održavati kontinuirani osjećaj „jastva“ kroz duže vrijeme, a s druge strane pružiti osjećaj prilagodljivosti na brze društvene promjene i diferencijaciju. Taj osjećaj kontinuiteta osporavale su karakteristike modernog doba: delegitimizacija i destabilizacija. Destabilizacija je utjecala na osjećaj kontinuiteta npr. na obitelj, zajednicu, tradiciju, običaje dok je delegitimizacija utjecala na smanjenje osjećaja različitosti u rodu, religiji, društvenom položaju (Bendle prema Cifrić, Nikodem, 2006, 174).

Začetak sociološkog koncepta identiteta, kako navodi Welz, započinje u 18. stoljeću unutar filozofskog pravca pragmatizma (Welz prema Cifrić, Nikodem, 2006, 175). Prvo ime koje se povezuje sa sociološkim teorijama o pitanju identiteta, prema više autora (Jary i Jary, 2000; Ritzer, 1997), je ono Georga Herberta Meada, sociologa koji se kroz svoj rad pozivao na biheviorizam i pragmatizam. Za Meada, svijest je društveni proces, razgovor sa samim sobom uz korištenje određenih simbola kojima se naglašava samosvjesnost i samoregulacija društvenih aktera. Konceptiju osobe definira terminima „Ja“ (eng. *I*) i „Mene“ (eng. *Me*). Jastvo se stvara kroz društvenu interakciju s drugima uslijed koje ljudi preuzimaju odlike drugih te ih usvajaju. Koncept „Ja“ (onakav kakav ja jesam) izložen je stalnoj interakciji sa „Mene“ (onakvog kakvog me drugi vide). „Mene“ je rezultat učenja i usvajanja odlika društvene skupine od koje preuzimamo tuđe vrijednosti i predstavljamo ih kao vlastite (Cifrić, Nikodem, 2006, 175). Za Meada, identiteti nastaju kroz društvo i razmišljanja pojedinaca o društvenom svijetu u kojem se nalaze i način na koji simbolički predstavljaju sami sebe. Goffman bi to definirao kao „izvedbenost za publiku“ (Woodward prema Cifrić, Nikodem, 2006, 175).

Rana sociološka istraživanja o društvenim klasama, poput onih u Britaniji, težila su stvaranju teorije identiteta. Njihov rezultat je uvjerenje da ljudi svoj ključni identitet pronalaze u klasi kojoj pripadaju. Istraživanja su se više orijentirala na klase nego spol ili rod. Za tadašnja istraživanja identitet je bio stabilan, zajednički nekim društvenim skupinama kao i ključnim varijablama (npr. klasa). Pojavom teorija poput poststrukturalizma i postmoderne nude se nova, dosta različita stajališta; današnji identiteti su skloni čestim promjenama, imaju različite aspekte te mogu biti dosta proturječni. Primjerice, definicija „muškog“ i „ženskog“ identiteta više nije toliko jasna kao prije. Zbog takvih promjena ljudi više ne definiraju svoj identitet na društvenoj ili klasnoj razini već mogu pripadati više društvenih skupina, a kroz kupnju i različite oblike potrošnje mogu sebe mijenjati i oblikovati; vidljiva je fragmentiranost identiteta (Haralambos, Holborn, 2002, 885/886).

Melucci izvodi 3 ključne komponente koje se koriste u sociološkom jeziku kada se govori o doživljaju, manifestaciji ili osjećaju identiteta. 1. Postojanost i kontinuitet subjekta ovisno o prostornim i vremenskim promjenama ili prilagodbama, 2) određenje subjekta u odnosu na druge i 3) sposobnost da raspoznamo sami sebe i da se raspoznamo od strane drugih (Melucci prema Kalanj, 2003, 48).

Pojam identitetskih strategija vidi identitet kao sredstvo za postizanje određenog cilja, a strategije kao stalne mogućnosti pojedinca da djeluje. S obzirom na situaciju u kojoj se našao, pojedinac koristi identitetske resurse kao strategiju da dođe do željenog cilja ili uspije u danoj mogućnosti. Identitet je element kojim se služimo u društvenim borbama oko „klasiranja“ s ciljem popravka ili rušenja određenih društvenih odnosa; on se formira posredstvom strategija društvenih aktera. Stoga je identitet rezultat identifikacije nametnute od drugih npr. institucija, ali i vlastitog viđenja nas samih (Devereux prema Kalanj, 2003, 62).



## 2.1. Tipovi i definicije identiteta

Izučavajući biološku razinu čovjeka Berger i Luckmann zaključuju da je on biološki predodređen da gradi svijet te da uživa u njemu zajedno s drugim ljudima. Svijet u kojemu se čovjek nalazi je „dominantna i konačna zbilja“ koju ograničava priroda, a konstruiran svijet u kojem živi utječe na prirodu. U odnosu između tako konstruiranog svijeta i prirode u kojoj se čovjek nalazi, preostaje mu jedino da mijenja vlastiti organizam. Proizvedeći vlastitu zbilju on time formira samoga sebe (Berger, Luckmann, 1992, 211).

Animalnost je dio čovjeka koji se socijalizacijom i interakcijom s drugima dosta smanjuje, no ne biva u potpunosti ukinut. Biološki dio čovjeka ograničava što je sve čovjeku moguće, a što ne (npr. rađanje djece od strane muškaraca). Također, društveni svijet ograničava biološku stranu čovjeka. Društveni smještaj je jedan od bitnih čimbenika društvenog svijeta koji utječe na identitet jer on uvjetuje trajanje života. Berger i Luckmann navode da je u vrijeme pisanja njihova rada (prije 30 godina) suvremeno američko društvo bilo jasan pokazatelj navedene teze. Naime, očekivana životna dob razlikovala se između niže i više klase, a oni iz nižih klasa bili su češće bolesni od ovih iz više, bolovali su od drugačijih bolesti, a sve to bilo je uvjetovano društvenim smještajem. Jasno je tako i navedenim autorima da upravo društvo, u ovom slučaju američko, ima moć nad životom i smrti (Berger, Luckmann, 1992, 208-210).

Ono što društvo u najvećoj mjeri oblikuje kod biološke strane čovjeka su seksualnost i prehrana. Potrebno je da se hranimo radi opstanka i provodimo seksualni čin s ciljem rješavanja seksualnih nagona. Biološka strana čovjeka ne govori što on treba jesti ili gdje da ima seksualne odnose; on može imati seksualne odnose s raznim objektima/predmetima čak i jesti potencijalno otrovne, opasne stvari. Društvo je to koje čovjeka odmiče od animalne, biološke strane te ga uči socijalizaciji kojom usvaja razliku između normalnog i nenormalnog seksualnog odnosa („krivog seksualnog objekta“), kao i krive, opasne, otrovne hrane. Berger i Luckmann navode kako su seksualni užitak kao i sama probava društveno konstruirani. Učimo kako hodati, usvajamo facijalne ekspresije, gestikulacije, lijep govor itd., koji su također društveno konstruirani. „Bitno je da društvo postavlja granice organizmu, kao što i organizam postavlja granice društvu“ (Berger, Luckmann, 1992, 209/210).

Socijalizacija je ključna u slamanju te animalnosti. Pozivajući se na više autora (Hall, 1959; Mauss, 1950; Simmel, xx), Berger i Luckmann smatraju da se kroz socijalizaciju otklanja animalnost iako se često nailazi na otpor. Malena djeca se odupiru novitetima koje im nalaže društvo, drže se potreba vlastitog organizma. Bitan je i pojam frustracije koji se javlja kada npr.

pospanom čovjeku zabranimo da spava. Socijalizacija podrazumijeva frustraciju. Drugi nastoje ukloniti biološki ukorijenjene elemente čovjeka kako bi on bio podložan društvu. Teži se biološkom uklanjanju otpora u pojedincu, a na to bitno utječu legitimacija i institucionalizacija. Potpuno socijaliziran pojedinac vidi sebe kao organizam, uviđa razlike između sebe i društva oko sebe i način na koji je ono njega oblikovalo. To dovodi do borbe između „višeg“ i „nižeg“ sebstva; „više“ je onaj naš društveni identitet, dok je „niže“ protudruštvena, animalna sfera čovjeka. „Više“ uvijek nastoji pobijediti „niže“ (Berger, Luckmann, 1992, 210/211).

Identitet, kao općenito kompleksna tema, ima različite definicije i različita shvaćanja, primjerice u logičko-matematičkoj sferi, kolokvijalnoj sferi, kao i u sferi društvenih znanosti. Fokusiramo li se na samu definiciju identiteta u sociologiji, Scott i Marshall smatraju da u sociološkim rječnicima „...nema jasnog koncepta identiteta“ (Scott, Marshall prema Zeman, 2007, 1016). Slično tome, Kaufmann smatra da pojam identiteta nije tako fluidan kakvim se smatra te da se koristi za brojne djelatnosti, predmete i stanja. To je šakaljiv pojam koji još nije dovoljno dokučen (Kaufmann prema Zeman, 2007, 1016).

Zeman izdvaja dvije definicije identiteta preuzete iz dvaju slučajno odabranih hrvatskih rječnika. Prva definicija navodi da je identitet: „1. odnos po kojemu je u različitim okolnostima nešto jednako samo sebi, istovjetno samim sobom, potpuno isto, 2. činjenice o jednoj osobi kojima se razlikuje od bilo koje druge..., 3. osjećaj pripadnosti grupi, naciji i sl., prihvaćanje i isticanje te pripadnosti...“ (Anić prema Zeman, 2017, 1016). Druga definicija navodi da je identitet „podudaranje, izjednačavanje, potpuna jednakost, priznanje da netko ili nešto zaista jest ono čime se prikazuje (utvrditi nečiji identitet), da je netko zaista osoba o kojoj se radi; skup značajki koje neku osobu čine onom koja jest“ (Klaić prema Zeman, 2017, 1016).

Definicije identiteta koje se koriste u kolokvijalnoj uporabi zvuče vrlo jasno i dobro definirano, no formiranje priče o identitetu dosta je kompleksnije od njih. Levi Strauss smatra da je čovjekov identitet „svojevrsno virtualno žarište kojemu se nezaobilazno moramo vraćati, iako ono nikad nema realnu egzistenciju“, a Weber zaključuje da je „identitet, sa sociološkog stajališta, uvijek relativno i kolebljivo stanje stvari“ (Kalanj prema Zeman, 2007, 1017).

Haralambos i Holborn vide identitet kao nešto što obilježava ljude i govori o tome što ljudi jesu. On se najčešće povezuje s nacionalnom, etničkom, seksualnom orijentacijom te rodom i klasom. Iako je identitet nešto jedinstveno i posebno za svakog pojedinca, on je i jako povezan i bitan društvenoj skupini kojoj pojedinac pripada i u kojoj se on ostvaruje. Stoga, možemo razlikovati osobni i društveni identitet koji su između sebe dosta različiti. Jary i Jary definiraju

identitet kao „osjećaj vlastitosti što se razvija kad se dijete počne diferencirati od roditelja i obitelji i kad zauzima svoje mjesto u društvu“ (Jary, Jary prema Haralambos, Holborn, 2002, 885).

Berger i Luckmann navode kako je identitet „ključan element subjektivne zbilje“. On svoj oblik stvara kroz društvene odnose, a kada postane jasan ti isti društveni odnosi ga modificiraju. Društvena struktura utječe na društvene procese koji su odgovorni za stvaranje i mijenjanje identiteta, što vrijedi i obrnuto: formirani identiteti mogu utjecati na društvene procese i društvenu strukturu. Sva društva u povijesti odlikuje pojedinačni društveni identitet, a svako od njih imalo je odlike kojima se razlikovalo o drugih počevši od samih članova određenog društva (Berger, Luckmann, 1992, 201).

Međudnosom pojedinca i društva nastaje fenomen pojedinčevog identiteta, no širom društvenom suglasnosti i objektivnom slikom društvene zbilje nastaju tipovi identiteta. Tipovi identiteta često su tema teoretiziranja, a uglavnom se odjeljuju na to jesu li stabilni ili problematični. Berger i Luckmann smatraju da se identitetu treba dati mjesto u svijetu, inače on ostaje marginaliziran, neshvatljiv i etiketiran kao nejasan. Shodno tome, oni drže da svako teoretiziranje vezano uz pojam identiteta mora se odviti unutar okvira relevantnih teorijskih interpretacija u koje je smješten određeni identitet kao i njegovi tipovi (Berger, Luckmann, 1992, 202).

Bradley razlikuje osobni ili subjektivni i društveni identitet. Osobni identitet definiran je našim vlastitim viđenjem nas samih, našom samopercepcijom i mišljenjem kako nas drugi ljudi vide. Društveni identitet vidljiv je u poziciji pojedinca unutar društva u kojem živi, ali i njegovoj percepciji drugih koji na vlastite načine pozicioniraju druge u društvu (Bradley prema Cifrić, Nikodem, 2006, 177).

Berger i Luckmann, slično kao i neki autori (Strauss, 1959; Goffman, 1959), vide subjektivni identitet čovjeka kao nešto nestalno. Subjektivna sfera čovjekovog identiteta ovisi o trenutku u kojem se nalazi, ljudima kojima je trenutno okružen, situaciji u kojoj se nalazi itd. Bitni su upravo odnosi s tim ljudima koji se, prema autorima, mijenjaju ili nestaju. Formiranom društvenom identitetu često prijete maštanja i fantazije, a ono što ga drži stabilnim i društvenim upravo je ta ljudska interakcija kojom on opstaje unutar simboličkog svemira (Berger, Luckmann, 1992, 123).

Analizirajući društveni identitet, Harriet Bradley izvodi 3 stupnja identiteta: 1. pasivni, 2. aktivni i 3. politizirani. 1. Pasivni identitet proizlazi iz skupa odnosa u koje je pojedinac

uključen s drugima poput klase ili etniciteta te se pojedinci ne određuju kroz njih. Ovakvog stupanja identiteta pojedinac je tek svjestan kada se nađe unutar nekih društvenih okolnosti. Ukoliko se pojedinac nađe unutar takvih okolnosti u njemu se budi i 2. aktivni identitet koji se manifestira kroz djelovanje. Odlika mu je nestalnost i kratkotrajnost. Ukoliko on postane trajan i pojedinac se počne određivati kroz taj identitet javlja se 3. politizirani identitet (Bradley prema Cifrić, Nikodem, 2006, 178).

Jenkins definira društveni identitet kao „naše razumijevanje onoga tko smo mi i tko su drugi ljudi te, recipročno, razumijevanje drugih ljudi, toga tko su oni i drugi“ (Jenkins prema Haralambos, Holborn, 2002, 921). Društveni identitet odlikuju brojna značenja koja su društveno izgrađena, a ne razlike između ljudi. U nastojanju da razumijemo druge identitete često možemo imati pogrešna, iskrivljena mišljenja. Razumijevanje drugih identiteta vitalan je dio društvenog života koji se ostvaruje kroz interakciju (Jenkins prema Haralambos, Holborn, 2002, 921). Interakcijom možemo stvoriti ili ukinuti granice između društvenih skupina koje imaju različite identitete. U stvaranju ili ukidanju granica bitne su skupine ljudi koje su voljne sebi pripisati neki identitet i dati identitet drugima (Haralambos, Holborn 2002, 927).

Proučavajući stvaranje modernog identiteta Charles Taylor izdvaja 3 ključna aspekta: 1. modernu „okrenutost prema unutra“ koja se objašnjava čovjekovom svjesnošću kao biću sa „unutrašnjim dubinama“, 2. potvrđivanje svakodnevnog života koje se povezuje sa 16. stoljećem i Lutherovim pozivom na premještanje iz „svetog“ u „svjetovno“ i 3. ekspresivni pojam prirode predstavljen „kao unutrašnji moralni izvor“ (Taylor prema Cifrić, Nikodem, 2006, 174/175). Kalanj definira treći aspekt kao „afirmaciju običnog života“ koja predstavlja bitnu značajku suvremenog identiteta kao rezultata buržoaske etike, ali i općenite revolucijske misli koja je uzdizala čovjeka kao proizvođača koji se ostvaruje u radu i korištenju prirode zarad službe čovjeku (Taylor prema Kalanj, 2003, 49).

Castells pridaje pozornost kolektivnim identitetima kroz široki raspon društvenih pokreta. On vidi društvene pokrete kao promišljena djelovanja čiji ishodi mijenjaju vrijednosti i institucije društva. Klasificira ih kao proaktivne – koje teže preoblikovanju društvenih odnosa, npr. feminizam i reaktivne - koje suprotstavljaju u ime krajnjih, diskusiji nepodložnih vrijednosti ili „izvjesnosti“, npr. Bog, obitelj (Castells prema Zeman, 2007, 1023). Uz to, Castells izlaže tri oblika gradnje identiteta: 1. legitimirajući identitet – artikuliraju ga dominantne društvene institucije da bi učvrstile dominaciju nad društvenim akterima, 2. identitet oblikovanja u/iz otpora – stigmatizirani identiteti od strane dominacije i 3. projektivni

identitet – impliciranje nužde za promjenama unutar cjelokupne društvene strukture (Zeman, 2007, 1023).

## **2.2. Konstrukcija identiteta**

Gradnja identiteta je neprekidan proces koji je stalno izložen promjenama te ga je, u skladu s njima, potrebno korigirati. Društvo je glavni faktor koji utječe na identitet pružajući stalne borbe (nasilne ili ne) koje se odvijaju u pojedincu često slabo razumljivim uvjetima društveno-povijesne situacije u kojoj se našao. Pojedinač postaje dio društvene grupe koja se afirmira unutar matičnog društva, a matično društvo se afirmira na razini nacija-država te se kao takvo nastoje izboriti na međunarodnom nivou. Stoga, Kalanj izvodi da je identitet određeni element i socijalnih borbi (Kalanj prema Zeman, 2007, 1025).

Konstrukcija identiteta ostvaruje se kroz određene odnose koje Cifrić predstavlja kroz pet temeljnih individualnih ili društvenih odnosa, a to su odnosi prema: sebi, drugima, svijetu, prirodi i Bogu (Cifrić prema Cifrić, Nikodem, 2006, 175). Kada govorimo o identitetu uglavnom mislimo na vezu između vlastite slike i mišljenja o sebi i viđenja drugih ljudi o nama. Bitno je naglasiti vezu između želja i mogućnosti pojedinca da se te želje ostvare s obzirom na strukturu u kojoj se on nalazi. Stoga, konstrukcija identiteta je odnos između osobnog i društvenog, sudjelovanje onih koji već imaju određeni identitet kao i sličnosti i razlike s drugima koje se manifestiraju kroz predstavljanje i simbole. Na konstrukciju identiteta ponajprije utječe viđenje samoga sebe, zatim organizacija i ustroj društva, obitelj, klasa, religija itd. koji također uvjetuju odnos individualnoga s društvenim jer društvena struktura nameće određena ograničenja (Woodward prema Cifrić, Nikodem, 2006, 175).

Kaufmann vidi gradnju identiteta kao proces koji objašnjava kroz 3 temeljne teze: 1. identitet je subjektivna konstrukcija, 2. zbiljski „nositelj identiteta“, „nepobitna prva materija identifikacije“ je konkretna zbilja pojedinca ili grupe i 3. konstruiranje identiteta tj. spajanje subjektivne i objektivne zbilje. Konstruiranje se odvija kroz pogled drugih koji odobravaju ili pobijaju ponuđene identitete. Povijest i društvo su glavni čimbenici koju utječu na formiranje i izgradnju identiteta, oni su konkretna zbilja pojedinca, stoga ni ne čudi Kaufmannova tvrdnja da je identitet „gibanje s pomoću kojeg pojedinac stalno iznova preoblikuje društvenu građu od koje je načinjen“. Pojam samoidentifikacije ili samoidentifikacijsku praksu Kaufmann vidi kao narativni proces u kojemu je identitet „pripovijest o sebi koju svatko priča sebi samom“ (Kaufmann prema Zeman, 2007, 1019/1020).

Konstrukcija identiteta se određuje kroz tri pitanja: „Tko sam ja u svijetu“, „Tko sam ja u društvu?“ i „Tko sam ja spram sebe?“ (Rogić prema Cifrić, Nikodem, 2006, 176). Shodno tome, koncept identiteta je velika oznaka modernosti jer je u tradicionalnim društvima dominirala zajednica koja nije iziskivala potrebu za takvim pitanjima. Predmoderna kultura ponudila je ideju jedinstvenosti osobe kroz ključne čimbenike identiteta poput spola ili društvenog statusa koji su tada bili relativno stabilni (Giddens prema Cifrić, Nikodem, 2006, 176).

Razmatrajući promjene u identitetu, Berger i Luckmann daju za primjer ogromne promjene koje je donijela industrijska revolucija. U tom periodu dogodile su se značajne promjene društvene stvarnosti tadašnjeg društva. Te iste promjene utjecale su i na promjene u psihološkoj stvarnosti čovjeka. Proces promjena koji je donijela industrijska revolucija doveo je do toga da se dotadašnji način teoretiziranja o identitetu promijenio; preobrazbe identiteta utjecale su i na preobrazbu teoretiziranja o istome. Uz to, pojavila se i problematičnost identiteta unutar same teorije za koju autori vjeruju da je posljedica naklonosti između teoretizirajućeg osoblja ili istraživača i društvenih interesa npr. neke političke grupe (Berger, Luckmann, 1992,207).

Stuart Hall izdvaja dva modela proizvodnje identiteta. Pretpostavka prvog modela nalazi se u mišljenju da unutar svakog identiteta leži neki esencijalni sadržaj. Taj sadržaj je određen zajedničkim podrijetlom, zajedničkom strukturom iskustava ili oboje skupa. Drugi model drži ne postoje autentični identiteti s obzirom na to da svi imamo zajedničko podrijetlo iskustva; prema prvom modelu ne mogu postojati potpuno konstruirani ili izdvojeni identiteti. Stoga, Hall smatra da su identiteti uvijek u procesu razvijanja. On navodi da je identitet „točka susreta, spoj djelovanja i diskursa koji ih nastoje objasniti i koji nas pozivaju kao društvene subjekte djelomičnih diskursa te procesa koji proizvode subjektivnost, koji nas konstruiraju kao subjekte koji se mogu izraziti“ (Hall prema Cifrić, Nikodem, 2006, 174).

Hall izdvaja tri faze unutar kojih se viđenje i pitanje identiteta mijenjalo. Kao prva faza izdvaja se „dolazak Moderne“ uslijed koje se dogodio prijelaz sa statičnih, tradicionalnih društvenih struktura gdje se čovjekov identitet određivao društvenim položajem koji mu je odredio Bog i nije se mogao mijenjati. Period od 16. do 18. stoljeća donosi ogromni društveni preokret u kojem se i koncept identiteta mijenja; on postaje jedinstven i nedjeljiv, a Hall vjeruje da je to zbog Descartesove filozofske vizije čovjeka kao racionalnog, samosvjesnog i jedinstvenog bića kojeg u konačnici i naziva „prosvjetiteljski subjekt“. Drugu fazu karakterizira pojava „sociološkog subjekta“, produkta velikih društvenih promjena 19. stoljeća poput industrijalizacije, urbanizacije i birokratizacije. Posljednju, treću fazu karakterizira pojava

„postmodernog subjekta“ čija je glavna odlika fragmentiranost identiteta (Haralambos i Holborn prema Cifrić, Nikodem, 2006, 176).

Castells, poput Giddensa i Kaufmanna, smatra da identitet nije fiksna nego se afirmira kroz kulturne atribute ili skupove atributa „sve do isključivanja širih referencija na druge društvene strukture“ (Castells prema Zeman, 2007, 1022). On vidi kulturu kao ključni obrambeni resurs koji će formirati identitet tako da se suprotstavlja umreženom društvu kasnog kapitalizma. Ova misao oslanja se i na onu od Alaina Tourainea koji je smatrao da će postindustrijsko društvo umjesto klasne borbe nadomjestiti „obrana subjekta, u njegovoj osobnosti i kulturi, protiv logike aparatura i tržišta“ (Castells prema Zeman, 2007, 1022). Usvajanjem odlika drugih ljudi, pravila svijeta u kojem živimo kao i različitosti koje su svuda oko nas mi također usvajamo i svijet u kojem ti ljudi žive. Stvaranjem identiteta mi usvajamo lokaciju u svijetu, dobivamo određenu poziciju, mjesto s obzirom na isti (Berger, Luckmann, 1992, 158/159).

### **2.3. Potraga za identitetom u kulturološkom okružju**

Društvene promjene često mogu biti teško prihvatljive te mogu probuditi osjećaj nesigurnosti kod pojedinaca čime se preispituje život, koliko osobni toliko i društveni. Prelazak iz starih sustava i konstituiranje novih označava nužnost aktualiziranja pitanja identiteta. Praktično-empirijski smisao stvaranja identiteta ogleda se u procesu identifikacije (stvaranje i konstrukcije istovjetnosti i razlika) pojedinca koji započinje u užoj i široj obitelji, radnoj i životnoj okolini. Maalouf smatra da se čovjekov identitet kroz život često mijenja, ali i da je moguće postojanje više identiteta unutar pojedinca (Maalouf prema Cifrić, Nikodem, 2007, 333). Kako se proces identifikacije odvija u određenom društvenom kontekstu, tako je i pitanje identiteta povezano sa sustavom normi, vrijednosti, simbola i pravila, načina djelovanja koje nalaže taj društveni kontekst. Paić tako smatra da je „pitanje identiteta ključno kulturno pitanje“ (Paić prema Cifrić, Nikodem, 2007, 333).

Pojmovi identiteta i kulture usko su povezani. Kultura, kao i subkultura, značajan je čimbenik kroz koji se formira identitet. Modernije teorije vide formiranje identiteta kao jednostavan proces koji se odvija unutar kulture ili subkulture kojoj pripadamo. Haralambos i Holborn ističu da bi svi ljudi u Britaniji trebali imati snažan britanski identitet. Postmoderne teorije ipak vide formiranje identiteta kao složeniji proces uslijed kojeg će britansko stanovništvo različitog etničkog ili nacionalnog podrijetla dati različite definicije britanskog identiteta (Haralambos, Holborn, 2002, 886).

Jencks definira kulturu kao „sve što je simboličko: naučeni... aspekti ljudskog društva“ (Jencks prema Haralambos i Holborn, 2002, 884). Uz definiciju, on nudi i četiri glavna značenja u kojima se koristi riječ kultura: 1. kultura kao stanje duha (svojstvo pojedinaca da stječu znanja i stječu određena svojstva koja se smatraju poželjnima), 2. kultura je usko povezana s civilizacijom (nadmoćnost jednih društava nad drugima), 3. kultura je „kolektivni skup umjetničkih i intelektualnih djela unutar nekog društva“ (vidljiva u kazalištu, knjižnicama, galerijama,..) i 4. kultura je „ukupan način života ljudi“ (najčešće prihvaćena među suvremenim sociolozima) (Jencks prema Haralambos, Holborn, 2002, 884).

Teorijski pristupi koji se ponajviše bave koncepcijom identiteta i njegovom povezanošću s kulturom su „esencijalizam“ i „antiesencijalizam“ tj. „objektivizam“ i „subjektivizam“. Esencijalizam ili objektivizam, kao teorijski pristup, promatra identitet kao univerzalan i nepromjenjiv, to je nešto što pojedinac mora prihvatiti kako ne bi bio izdvojen ili izoliran. Identitet se određuje kroz objektivne kriterije poput jezika, kulture, religije, teritorija itd. Antiesencijalizam ili subjektivizam pak promatra identitet kao „diskurzivnu konstrukciju, promjenjivog značenja s obzirom na promjene mjesta i vremena“ (Kalanj prema Cifrić, Nikodem, 2006, 174).

Frosh smatra da identitet nije nužno proizvod kulture, ali se temelji na njoj. On navodi da nova sociološka i psihološka teorija vidi identitet kao fluidan, jezično kodiran te da nastaje iskustvom. Razvijanje identiteta polazi iz kulturno raspoloživih resursa prema onima cjelokupnog društva. Shodno tome, na proces izgradnje identiteta jako utječu prilike i proturječja okoline u kojoj se pojedinac nalazi (Frosh prema Haralambos, Holborn, 2002, 886).

Kulturno-antropološko viđenje identiteta ističe se kroz tri stajališta. Prvo stajalište vidi čovjeka kao biće kulture: čovjek usvaja i prenosi norme koje su pred njim te mu one ulaze duboko u psihu i time mu omogućavaju da postane dijelom društvenog poretka. Drugo stajalište vidi čovjeka kao biće jedne kulture; svaka kultura ponaosob ima vlastite, jedinstvene značajke koje pojedinac usvaja te po njima živi i oblikuje vlastiti svjetonazor. Treće stajalište govori o komplementarnosti i/ili uzajamnosti pojedinčevog i društvenog identiteta; kulturni identitet pojedinca i kulturni identitet grupe nemogući su jedno bez drugog (Kalanj, 2003, 50/51).

Posljednjih nekoliko desetljeća javila se potreba za ponovnim izučavanjem i definiranjem identiteta. Promjene u tradiciji kao i noviteti u društvenoj povezanosti iziskivali su novo viđenje kulturne antropologije o temi identiteta. Istakla su se dva nova viđenja, dva nova pristupa. Prvi pristup je substantivistički koji teži „objektivnom sadržaju identiteta“ tj. njegovim



pokazateljima i značajkama u supstantivnom smislu. Drugi je funkcionalistički pristup koji teži „identitetskim strategijama“ i promjenama iskaza ovisno o različitim životnim ili društvenim situacijama u kojima se očituje identitet. Kalanj smatra da se identitet treba promatrati kao projekt između individualnog i društvenog iskustva (Kalanj, 2003, 50/51).

Za Castellsa smisao društva je potraga za identitetom (osobnim, kolektivnim, konstruiranim itd.), no ta potraga nije novi trend, samo je identitet sada, više no ikad prije, postao glavni ili jedini izvor smisla u povijesnom razdoblju kojeg karakteriziraju korjenite i brze globalne promjene u društvu poput slabljenja glavnih socijalnih pokreta ili delegitimiranja institucija. Kao utjecaj na te brze društvene tj. globalne promjene koje utječu na svaki oblik vlastitosti, ističe se pojava i širenje „globalnih mreža instrumentalne razmjene“ koje isključuju ili uključuju pojedince, grupe, regije, zemlje ovisno o njihovim učinkovitostima i potrebama onih koji zadaju ciljeve. Shodno tome, Castells smatra da je današnje društvo zapravo u bipolarnom odnosu između Mreža i vlastitog sebe (Castells prema Zeman, 2007, 1021/1022).

Kaufmann navodi kako je „potraga za identitetom unutarne... povezana s modernošću“ (Kaufmann prema Zeman, 2007, 1017). Dolaskom moderne epohe te lomljenjem dotadašnje tradicije svjetova (počevši na Zapadu), društveno-povijesni život na prvo mjesto je stavio pojedinca koji teži pronalasku i afirmaciji vlastite individualnosti. Giddens vidi moderna vremena kao ona u kojima „nemamo izbora nego izabrati“, a modernog pojedinca kao onoga koji mora formirati i graditi svoj identitet iz onih mogućnosti i strategija koje mu društvo nudi; za Giddensa to je refleksivni projekt modernog doba (Giddens prema Zeman, 2007, 1017/1018).

Refleksivnost se smatra glavnom značajkom modernog doba. Ona se objašnjava kao stalno nadziranje ponašanja i okruženja u kojemu se ono konstruira kao i dopuna istoga prilikom usvajanja novih znanja. Moderna refleksivnost prožima sve sfere života, pa tako i samu jezgru pojedinca koja u uvjetima modernosti i jeste taj refleksivni projekt. Modernost, kao doba orijentirano budućnosti, potiče pojedinca da oblikuje svoj identitet tj. samoga sebe upravo po uzoru i očekivanjima budućnosti u kojoj će, u konačnici, naporno raditi i težiti samorealizaciji. Giddens vidi budućnost kao „teritorij koji treba osvojiti ili kolonizirati“ (Giddens prema Zeman, 2007, 1018).

Uz refleksivnost i težnju na budućnost pri izgradnji identiteta modernog pojedinca, izdvaja se i intimnost kao bitan pojam. Moderne veze, za razliku od tradicionalnih koje teže rodbinskim odnosima i lokalnoj zajednici, su više projekti zainteresiranih strana na kojima je potrebno

raditi, gdje refleksivnost ponovno ima veliku ulogu. Giddens uz sve navedeno veže i pojam tjeskobe kao rezultata odmaka od tradicijskih vrijednosti i ograničenja čime je čovjek prinuđen na gradnju sebe i samoodređivanje vlastitog sebstva. Tjeskobi ili „nesvjesno organiziranom stanju straha“ izloženi su svi ljudi radi mogućnosti da djelomično ili u potpunosti promaše ili ne ispune zahtjeve modernog svijeta pri oblikovanju vlastitog identiteta, vlastitog sebe (Giddens prema Zeman, 2007, 1018/1019).

Pojavu krize identiteta, kojom se često definiraju brojne kulturne krize, Castoriadis vidi kao posljedicu nestanka predodžbe društva kao smislene cjeline, središta koje ima i povijesnu sferu i teži budućnosti te ispunjenju u budućnosti. Nestaje i predodžba društva kao cjeline koja neprekidno živi i teži ponovnom stvaranju istoga (Castoriadis prema Kalanj, 2003, 52). Ovoj krizi najviše doprinose rasklimanost i problemi unutar državno-nacionalnog modela kao i težnja k širenju nacionalne političke integracije i političkoj globalizaciji (Kalanj, 2003, 52).

### 3. MLADI

„Mladost kao sociološki koncept u smislu homogene društvene grupacije, odnosno kao koncept o posebnom životnom razdoblju koje se razlikuje od svijeta odraslih“, uspostavljena je, prema Fornäsu, knjigom Stanleya Halla *On Adolescence* (1904) (Tomić-Koludrović, 2001, 18). U toj knjizi Hall se bavio problematikom srednjoškolaca u SAD-u. Razdoblje adolescencije nazvao je mladošću te je zaključio kako je mladost koliko rizično toliko i čudesno razdoblje koje treba pažljivo nadzirati. Hall vidi mladost kao razdoblje u kojemu se između ostalog „razvijaju potrebe za otporom prema različitim autoritetima“ (Hall prema Tomić-Koludrović, 2001, 18). Pojam mladosti kao društvenog fenomena dodatno je upotpunio Mannheim svojom generacijskom teorijom. Naime, osim što pojedinac pripada određenoj dobnoj skupini ono što ga povezuje s drugima je i pripadnost generacijskoj jedinici (Mannheim prema Tomić-Koludrović, 2001, 18). Ule definira generacijsku jedinicu isto kao i de Mausov pojam „psihorazreda“, to je: „zajednica ljudi koji su imali isti obrazac djetinjstva, sličnu strukturu obrambenih mehanizama i sličan obrazac opažanja“. On također navodi kako stvaranjem novog socijalizacijskog stila nastaju novi psihorazredi kojima slabe obrasci starijih (Ule prema Tomić-Koludrović, 2001, 18).

Prilikom definiranja mladih ono što se vidi kao univerzalno obilježje mladenačke populacije je njihova niska životna dob, no istraživačima nije lako odrediti točne dobne granice u koje mogu smjestiti mlade. Postoji suglasnost da je donja granica uzeta od 15-e života, dok se kao gornja najčešće uzima 25. godina života, no uzima se i 30. godina pa i 34. godina života. Prema analizama u Hrvatskoj, sociološki je opravdano uzeti raspon za mlade od 15. do 30. godine života jer je dobna kohorta od 25-e do 29-e godine života po brojnim društvenim obilježjima sličnija populaciji koja je mlađa od 25 godina od populacije koja je starija od 30 godina (Ilišin i dr. prema Ilišin, Radin, 2007, 15).

Kako navode Ilišin i Radin, već u pedesetim godinama prošlog stoljeća javljaju se brojne teorije o mladima koji su shvaćeni kao specifična društvena skupina, a brojna empirijska istraživanja donijela su veća i bolja shvaćanja o populaciji mladih u suvremenom svijetu. Mladi su shvaćeni kao „heterogena društvena grupa koju, s jedne strane, obilježava unutarnja socijalna raslojenost sukladna diferenciranosti društva kojem pridodaju, a s druge strane, neke zajedničke karakteristike po kojima se prepoznaju kao zasebna društvena skupina“ (Ilišin, Radin, 2007, 15).

Nakon Drugog svjetskog rata javlja se izraženi interes za mlade u području znanosti i društva. Tomu je doprinijela njihova uloga u modernizacijskim i demokratizacijskim procesima te uloga u pomoći obnove ratom uništenih gospodarskih i društvenih resursa. Velik doprinos igra razvoj masovne kulture potkraj 1960-ih, participacija mladih u raznim društvenim pokretima te razvoj alternativnih stilova života. U današnjim europskim zemljama mladi su „jamac opstojnosti i razvoja demokracije“, u bivšim socijalističkim zemljama „jedan od nositelja demokratske transformacije i konsolidacije“. Zajedno u oba društva prepoznati su kao „potencijalni najvažniji ljudski resurs gospodarskog i društvenog razvoja“ (Ilišin, Radin, 2007, 15).

Jedni od prvih autora (prije skoro pedeset godina) koji su svoj interes usmjerili k mladima su Gottlieb i Heinsohn. Oni govore kako su u to vrijeme društveni znanstvenici iz različitih razloga svoj interes najčešće usmjeravali prema dvije skupine: studentima i mladima koji nisu studenti te su obespravljani i uskraćeni. Veći interes bio je usmjeren na studente radi ulaganja u istraživanja i znanje, više se znalo o njima nego drugim mladima koji ne studiraju... Više se znalo o urbanim nego ruralnim područjima, više o muškarcima nego ženama, bijelcima nego crncima itd. Malo se znalo o mladima u vojsci, u popravnim institucijama ili o mladima koji žive na ulici. Ukoliko se istraživalo o populaciji mladih koji nisu studenti u konačnici bi se rezultiralo istraživanjem o devijantnom ponašanju. Mladi koji radi siromaštva nisu mogli studirati percipirani su kao devijantni, a time je i siromaštvo postalo devijantno (Gottlieb, Heinsohn, 1973, 249/250).

Mladi se nerijetko komentiraju kao ranjivi dio populacije, a tome najviše pogoduju brojne promjene suvremenog društva koje ih najviše pogađaju. Primarni razlog tomu je činjenica da su oni na raskrsnici između mirnog svijeta djetinjstva i natjecateljskog svijeta odraslih. Svijet odraslih od mladih iziskuje adekvatnu socijalnu integraciju koja se ostvaruje preuzimanjem trajnih društvenih uloga, a te uloge im omogućuju opstanak u svijetu odraslih. Furlong i Cartmel vide tu integraciju kao složeni proces, a mladi s obzirom na ranjivost i specifično životno iskustvo svijet odraslih vide kao neprijateljski nastrojen (Furlong, Cartmel prema Ilišin, Radin, 2007, 17).

Referirajući se na više autora (Brown, Larson, Saraswathi, 2002; Roche, Tucker, 1997; Cavalli, Galland, 1995; Griffin, 1993; Ule, 1987), Ilišin i Radin navode kako je fenomen produžene mladosti veliki problem mladih. Glavne značajke fenomena produžene mladosti su: dulje institucionalno obrazovanje, neizvjesne mogućnosti za zapošljavanje, otežano osamostaljivanje, odlaganje zasnivanja obitelji kao i nedostatno uključivanje u procese

političkog tj. društvenog uključivanja. Krajnji rezultat produžene mladosti je usporena društvena integracija i zadržavanje mladih u položaju ovisnih o društvu, točnije starijima (Ilišin, Radin, 2007, 17).

### **3.1. Pristupi mladima**

Referirajući se na više autora (Schizzerotto, Gasperini, 2001; Roche, Tucker, 1997; Griffin, 1993), Ilišin prepoznaje dvije međusobno komplementarne tradicije u pristupima prema mladima. Prva tradicija vidi mlade kao resurs; oni su predstavnici poželjne budućnosti, nositelji dominantnih društvenih vrijednosti koje kasnije prenose s generacije na generaciju i izvor inovacija. Glavni razlog njihove važnosti jest potencijal koji nose i kojeg je još u mladosti potrebno aktivirati, a ne odlagati. S obzirom i na demografsku sliku razvijenih zemalja koje bilježe pad u broju mladih, potrebno je tretirati mlade kao „razmjerno rijedak resurs“ (Ilišin, Radin, 2007, 16).

Druga tradicija vidi mlade kao problem (izvor ili skupina koja nosi probleme). Mladi su osjetljiva populacija koji tijekom svog razvoja mogu razviti razne oblike devijantnog ponašanja, nisu dovoljno integrirani u društvo te iziskuju potrebu da ih se štiti. Shodno tome, oni za posljedicu imaju marginaliziran društveni status, a društvo se paternalistički odnosi prema njima. Danas su oba pristupa postojana, a koji će kad prevladati ovisi o aktualnim društvenim promjenama i zbivanjima. U konačnici, možemo reći da se mladi vide kao resurs u razdobljima društvene stabilnosti i ekonomskog napretka, a kao problem tijekom nestabilnih perioda koje prate ekonomska stagnacija ili neki oblik nazadovanja (Schizzerotto, Gasperoni prema Ilišin, Radin, 2007, 16/17).

Današnja generacija mladih popularno je nazvana generacijom Z, a pripadnost njoj ogleda se upravo kroz vrijeme i okolnosti koje su uzročnici generacijskog jaza iz kojeg proizlazi neka nova generacija. Generaciju Y ili milenijalce (1981.- 1995.) zamijenila je generacija Z ili *zoomeri* (1995.-2011.). Za sociologe, svi ljudi rođeni u određenom periodu imaju iste ili slične zajedničke karakteristike koje su važna odlika te generacije. Generaciju Z karakterizira „mobitel u ruci“. To je generacija odrasla na tehnologiji, lako se snalazi na internetu te je aktivnija u stvaranju internetskog sadržaja za razliku od milenijalaca. Popularne su društvene mreže poput *Instagrama*, *Snapchata* i *Tik Toka*, dok *Facebook* gubi na popularnosti. Sociološka istraživanja navode kako *Zoomersi* nisu zainteresirani za interakciju u četiri oka, poprilično su hrabri, ne mare za crkvu, vladu ili institucije, a velika većina želi osnovati vlastite tvrtke. Imaju poseban pogled na svijet baš poradi digitalizacije i interneta, puno su pažljiviji u pogledu

tinejdžerskih trudnoća, manje eksperimentiraju s drogom, alkoholom te savjesno troše novac. *Zoomersi* se svakodnevno susreću s borbom, koliko za vlastita toliko recimo za ekološka prava te po prvi puta traže jasne razloge zašto uče neke predmete u školama jer im nisu potrebni za njihov cilj, a i sve se može naučiti digitalnim putem.<sup>2</sup>

*Zoomersi* imaju i dosta negativnih strana ponajviše prouzrokovanih digitalizacijom. Iako su od svih dosadašnjih generacija najviše empatični i tolerantni prema drugima, oni se dosta bore s depresijom. Razlog tome su manjak fizičkih kontakata, stalan boravak u *online* svijetu, pojava influencera kojima je sve savršeno u životu, a društvo ima velika očekivanja,... skloniji su izbjegavanju ljubavnih veza i nepovjerenju u ljude. Sve navedeno predstavlja razloge depresije i otuđenosti današnjih mladih. Generacija Z voli starije filmove poput „*Forrest Gump*“ ili „*Harry Potter*“, dosta njih i dalje kupuje ulaznice za kino te vole *rebootove* filmova jer ih podsjećaju na djetinjstvo. Jednake ukuse dijele i u književnosti; iako je pred njima izobilje svega i svačega, konzervativni su po pitanju knjiga i biraju dobro poznate naslove poput „*Harry Pottera*“ ili „*Gospodara prstenova*“. *Zoomersi* su znatiželjna generacija koja prati sve, a sve odgovore im pružaju digitalni mediji. Popularna predstavica *Zoomersa* je aktivistica Greta Thunberg koja se zalaže za borbu protiv klimatskih promjena i animira mlade širom svijeta u borbu za spas planeta.<sup>3</sup>

### 3.2. Mladi i slobodno vrijeme

Fenomen slobodnog vremena najčešće se veže uz mlade, a s obzirom na to da značajke slobodnog vremena i značajke mladih imaju višestruku interakciju. Zanimljivo je da su se mladi i slobodno vrijeme kao posebne sociološke discipline počele razvijati u periodu pedesetih godina 20. stoljeća. Ono što je prethodilo razvoju fenomena slobodnog vremena, prema nekim autorima (Božović, 1979; Martinić, 1977), je ubrzani industrijski razvoj uslijed kojeg je došlo do porasta materijalnog bogatstva ljudi, skratilo se radno vrijeme obveznog rada te su se očitovale razlike između radnog i neradnog vremena; radno vrijeme se popularizira i uvjetuje osamostaljivanje kao zasebnu životnu sferu (Ilišin, 2007, 179). Referirajući se na neke autore (Haworth, Veal, 2004; Božović, 1979), Ilišin navodi kako postoji povezanost rada i slobodnog vremena tj. dokolice. Točnije, karakter rada utječe na ponašanje pojedinca u slobodnom vremenu, ali i način korištenja slobodnog vremena može uvelike utjecati na rad (Ilišin, 2014, 345).

---

<sup>2</sup> <https://www.ziher.hr/generacija-z/>

<sup>3</sup> Isto.

Mladi koriste slobodno vrijeme na različite načine, a aktivnosti kojima se bave tijekom slobodnog vremena značajno utječu na socijalizaciju. Dumazedier smatra da se funkcije slobodnog vremena najviše očituju tijekom socijalizacije, to su: odmor, zabava i razonoda kao i razvoj ličnosti (Dumazedier prema Ilišin, 2007, 180/181). Naglasak se stavlja i na kultivirano slobodno vrijeme tj. „vrijeme koje može potencijalno najviše pridonijeti razvoju ličnosti, a što je vrlo važan element procesa sazrijevanja i stjecanja identiteta“ (Ilišin, 2007, 181).

Tomić-Koludrović, pišući o mladima prije dvadesetak godina, navodi kako je tada najvidljivija i najopćenitija značajka mladih u slobodnom vremenu bilo povlačenje iz svijeta odraslih u vlastite prostore i rezerviranost koju su im pružali diskoklubovi i kafići. Oni su se ograđivali od svijeta odraslih time što su sve više odgađali povratak kući u kasnim noćnim satima, izbjegavali susret sa svakodnevicom, obitelji, starijima što Torti naziva „kultom noćobdijstva“ (Torti prema Tomić-Koludrović, 2001, 26).

Čikaška škola bila je predvodnica, temeljno polazište svim konceptima subkulture do kraja pedesetih godina 20. stoljeća. Pri definiranju mladenačke subkulture bilo je potrebno utvrditi postoji li neka skupina mladih čije je ponašanje kreirano normama i vrijednostima te skupine kojoj pripadaju. Pojam subkulture mladih već pedesetih godina prošlog stoljeća koristio se pri označavanju grupe mladih koja krši zakone te ima različito ponašanje, norme i vrijednosti od konvencionalne većine. Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća istraživačima postaju zanimljive i druge skupine mladih (osim delinkventnih) poput školske i studentske populacije (Tomić-Koludrović, 2001, 20). Matza navodi kako se u oblike mladenačkog bunta mogu uz delinkvenciju navesti i radikalizam i boemstvo. Za njega, mladi koji su skloni delinkventnom ponašanju su nerijetko oni koji rano napuštaju školu i pripadaju nižem društvenom sloju, dok su radikalisti i boemi mahom pripadnici višeg obrazovnog statusa (Matzaprema Tomić-Koludrović, 2001, 20).

Slično tome govori i Thornton koji vidi subkulturu kao grupu, skupinu ljudi koji imaju neke zajedničke značajke (stavove, mišljenja, probleme) i zbog kojih se razlikuju od drugih društvenih skupina (Thornton prema Haralambos, Holborn, 2002, 885). To mogu biti skupine mladih koje imaju isti glazbeni ukus te na jednake načine provode slobodno vrijeme (koncerti, festivali, *rave*,...). Pripadnicima subkulture može se smatrati grupa koja dijeli ista religijska uvjerenja ili pripada istoj „klapi“. Clarke *et al.* vide subkulturu mladih kao onu koja često nastoji osvojiti autonomiju ili zaseban prostor koji je izvan dominantne kulture kojoj pripada. Takve subkulture imaju vlastiti stil vidljiv kroz glazbu koju slušaju, odijevanje, književnost, filmove itd. Haralambos i Holborn smatraju da su takvi stilovi prihvaćeni od strane pojedinih

kultura kako bi riješili, premda imaginarno, probleme koji su neriješeni na materijalnoj razini (Haralambos, Holborn, 2002, 885). Važan je termin kontrakulture koji se šezdesetih godina prošlog stoljeća koristi uz termin subkulture, a podrazumijeva vrijednosti i ponašanja koja su u potpunosti različita od onih dominantne većine i suprotstavljaju se dominantnim vrijednostima (Tomić-Koludrović, Leburić, 2001, 20).

Termin subkulture najčešće se veže uz mlade, stoga je važno reći kako je pogrešno smatrati subkulture kao „predstavnik mladih u cjelini“. Mladi nisu sastavljeni iz većeg broja subkultura jer se mnogi mladi ne svrstavaju ni u jednu subkulturu, a po Lenzu pogrešno je suprotstavljati se mladima koji ne prihvaćaju subkulture; to su konvencionalni mladi (Lenz prema Tomić-Koludrović, 2001, 23).

Krajem 1999. godine i početkom 2000. provedeno je istraživanje mladih studenata na području Splita i Zadra. Leburić navodi kako su rezultati tog istraživanja ukazali da su mladi studenti na splitskom Sveučilištu prije više od dvadeset godina bili „samouvjereni pripadnici mlade generacije“ koji su svjesni svojih vrlina, nisu bili izolirani usamljenici i nisu težili elitizmu. Slobodno vrijeme najčešće su provodili u razgovoru s prijateljima i susjedima, telefoniranju s prijateljima i pažljivo slušajući glazbu. Kafić im je bio najdraže mjesto gdje su provodili svoje slobodno vrijeme. Najrjeđe aktivnosti kojima su se bavili su: sudjelovanje u nekoj građanskoj inicijativi, udruzi ili pokretu, odlasci u restoran, slušanje narodnjaka, vezenje, pletenju i sl. Tadašnji student bio je prototip američkom tinejdžeru: ne posjeduje kompjuter, ne bavi se aerobikom, fitnessom, joggingom niti pokazuje zanimanje za iste. Ispitujući političke stavove studenata, koji su tada smatrani kao politički apstinenti na izborima, navedeno istraživanje ukazalo je kako su studenti zapravo više no zainteresirani za politiku i razmišljali su o tada predstojećim parlamentarnim izborima na koje su, u većem postotku, najavili izlazak. (Leburić, 2002, 21-29, 32/33).

### **3.3. Tipovi ponašanja mladih**

Definicija ponašanja, prema sociološkom rječniku, je način na koji pojedinac ili grupa reagira ili kako se oni sami nose u interakciji s drugom osobom, grupom ili kako reagiraju na neki događaj. Ponašanje je i agens socijalizacije: značajni pojedinci, grupe ili institucije utječu na naš osjećaj sebe i naša ponašanja, norme i vrijednosti koje nam kao takve pomažu da lakše funkcioniramo u društvu. Definicija kolektivnog ponašanja bila bi kratkotrajna, samovoljna



odluka i odgovor na novonastalu situaciju velike skupine ljudi koja u određenoj situaciji krši norme i vrijednosti. <sup>4</sup>

Bezić navodi kako, u vrijeme nastajanja njegova članka (prije skoro 20 godina), teorija ponašanja bila je dosta mlada znanost. Nju su na biološkoj razini otvorili Darwin, Huxley, v. Holst, Lorenz i dr., a kako su anglosaksonske zemlje bile plodno tlo za razvoj znanosti o ponašanju, jasno su i definirale što je to ponašanje. Za njih, ponašanje se definira glagolom *behave* koji se sastoji od dva „glavna elementa čovječjeg života“: glagoli *be* (biti, postojati) i *have* (imati, držati, posjedovati). Stoga, ponašanje se definira kao „gospodstvo nad sobom i svojim djelovanjem“ (Bezić, 2005, 208/209).

Etologija, definirana kao biologija ponašanja životinja i ljudi<sup>5</sup>, vidi ponašanje kao subjektivnu reakciju organizma na objektivne podražaje i okolnosti u kojima se nađe. Također, može se reći da je to ljudski odgovor na situacije u kojima se nađe u vanjskom svijetu; „osjetni ili osjetilni odnos naspram činjenici života i okolnim pojavama“ (Bezić, 2005, 210).

Ljudsko ponašanje, gledano sa psihološkog stajališta, je manifestno vladanje čovjeka samim sobom kao i kontroliranje tjelesnih poriva te svjesnih i nesvjesnih nagona. Time je ponašanje ujedno i duševna prilagodba čovjeka na unutarnje i vanjske izazove u oblicima raznih reakcija i povratnih akcija. U suštini svog ponašanja čovjek je slobodna, svjesna i duhovna osoba. Slobodna jer sami donosimo odluke kako da se ponašamo, svjesnost je definirana razumom, a duhovnost s obzirom na duhovnu prožetost svakog bića. Međutim, u apsolutnom smislu čovjek nije slobodno biće jer je stvoren i ograničen te se obvezuje na poštivanje moralnih i društvenih normi te Božjih zakona u vlastitom vladanju; ponašanje „i vladanje i svladavanje“. Personologija vidi ljudsku osobnost na djelu; to je „spontani model ljudskog djelovanja“ (Bezić, 2005, 211).

U predgovoru opsežne istraživačke studije pod nazivom „Sociološki portret hrvatskih studenata“ (2014) urednica Vlasta Ilišin navodi kako su društveni znanstvenici upravo ti koji su zaslužni za otkrivanje „reljefa života, problema i potreba mladih“. Studenti se uvijek izdvajaju kao posebna podskupina mladih koja se promatra kao sastavni dio mlade populacije ili kao zaseban subjekt istraživanja. Navedena studija kroz brojne empirijske nalaze ponudila je stjecanje uvida u društveni profil hrvatskih studenata te su u nju uključene razne teme i

---

<sup>4</sup> <https://sociologydictionary.org/?s=behavior>

<sup>5</sup> <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18540>

problemi koji se tiču različitih područja svakodnevnog života studenata (rad, ponašanje, etnicitet, politika, socijalni kapital,...) (Ilišin, 2014, 6-10).

Referirajući se na više autora (Özlen i Arnaut, 2013; Peters i Marshall, 1996), Potočnik navodi kako je već početkom ovog stoljeća primijećeno da su mladi, poglavito studenti, postali autonomni donosioci odluka o vlastitom obrazovanju i početku karijere. Prelaskom iz adolescencije u odraslost mladi procjenjuju vlastite stavove, sposobnosti, vještine i mogućnosti te prihvaćaju ili odbijaju određene tipove karijera koje im se nude. Bitno je naglasiti da oni primjećuju i određena ograničenja koja su rezultat kompromisa između željene i moguće karijere. Svjesni su da se ponekad moraju odreći atraktivnog radnog mjesta za kojeg imaju manje moguću opciju te idu za onim ciljem koji je lakši, brži i pristupačniji (Gottfredson prema Potočnik, 2014, 133). No, Beck upozorava da vjerovanje u vrijednost obrazovanja smanjuje prepoznavanje obrazovanja kao dijela društva rizika (Beck prema Potočnik, 2014, 133).

Socijalno-kognitivna teorija razvoja karijere, na koju se pozivaju različiti autori (Isaacson i Brown, 2000; Lent i dr., 1996), govori kako uz genetski determinirajuće osobine pojedinca, ukupno ponašanje vezano uz karijeru je posredovano s četiri varijable: 1. ponašanje; 2. uvjerenje u vlastitu uspješnost, 3. očekivani rezultati i 4. ciljevi. Sve ove komponente ogledaju se u odlukama pojedinca da preuzme neki zadatak i uloži napor u njegovo ispunjavanje, ali i da osigura snagu zaštite pred neuspjehom (Potočnik, 2014, 134). Sličnu teoriju predložio je i Gottfredson koji smatra da su profesionalne aspiracije refleksija pojma o sebi jer se pojedinci nastoje ostvariti u zanimanjima koja su sukladna njihovoj vlastitoj percepciji sebe i njihovim znanjem o različitim zanimanjima (Gottfredson prema Potočnik, 2014, 134).

Bitan pojam koji se veže uz studente je socijalni kapital. Pojam socijalnog kapitala Puntham definira kao „sociokulturno obilježje neke skupine ili pojedinca koji se sastoji od civilne participacije, civilnost i uopćenog povjerenja pri čemu se može poboljšati učinkovitost društva olakšavanjem spontane suradnje ili usklađenog djelovanja“. Punthamova ideja socijalnog kapitala najbolje je objašnjena tezom da „povjerenje podmazuje suradnju. Što je viša razina povjerenja unutar zajednice, veća je vjerojatnost suradnje. A suradnja sama rađa povjerenje“. Najjednostavnije objašnjeno, iskustva s povjerenjem u poznate ljude prelijevaju se u nepoznate. (Puntham prema Gvozdenović, 2014, 173).

Civilnost kao element socijalnog kapitala ogleda se u kontroliranju vlastite volje da se poštuju pravila i da se regulira ponašanje koje neće štetiti drugima te neće utjecati na njihovu dobrobit. Također, civilnost je bitan element društvenog života koji odlikuje minimumom

nepotrebnih konflikata i smanjenju transakcijskih troškova (Billante i Saunders prema Gvozdenović, 2014, 178). Zmerli normu civilnost naziva i građanskom normom te ju smatra jednom od moralnih komponenti društva (Zmerli prema Gvozdenović, 2014, 178). Ispitujući stupanj civilnosti hrvatskih studenata, Gvozdenović navodi kako je kod njih prepoznato oportunističko ponašanje s obzirom na neke pojave koje su prihvatili (laganje u svoju korist, prepisivanje tuđih zadaća, varanje na ispitima,...). Volonterstvo kod hrvatskih studenata nije bilo naročito rašireno, civilnost je bila relativno visoka, a uopćeno povjerenje bilo je dosta nisko (Gvozdenović, 2014, 178/184; 193).

Odnos studenata i politike čest je predmet istraživanja i interesa brojnih društvenih znanstvenika. Ilišin navodi kako studenti u novije vrijeme predstavljaju avangardni dio populacije mladih što vuče pretpostavku da će se veliki broj njih regrutirati u političku elitu. Shodno tome, Ilišin je prepoznala potrebu za ocrtavanjem političkog profila studenata kako bi se bolje razumjele nove političke tendencije koje se mogu očekivati te kakvo je njihovo političko ponašanje. Rezultati istraživanja pokazali su da je deklarirani interes hrvatskih studenata bio osrednji, no velik broj studenata je pratio politička zbivanja putem televizije i društvenih mreža. Skoro tri četvrtine ispitanih studenata pokazalo je preferenciju prema određenoj stranci što znači da nisu bili toliko politički nezainteresirani, a dio njih nije prepoznao nijednu stranku kojoj žele ukazati povjerenje. Njihov doživljaj društvene realnosti pokazao je kako su manje osjetljivi na probleme socijalnih razlika dok više uočavaju probleme nerada, nediscipline i neodgovornosti te naročito mita i korupcije (Ilišin, 2014, 280/281).

Studenti su vjerovali kako stručnjaci i znanstvenici u većoj mjeri mogu pomoći Hrvatskoj da izađe iz teškoća od primjerice mlađe generacije, političara i političkih stranaka, a najmanja pomoć je očekivana od svećenika. Oni su uvelike prihvaćali ustavne vrijednosti, posebice slobode, jednakosti i poštivanja prava čovjeka. Osrednja razina studentske tolerancije vidjela se u (ne)prihvatanju potencijalno kontroverznih društvenih pojava. Studenti su težili dekriminalizaciji lakih droga, pravu homoseksualaca na brak, prisilnoj kirurškoj operaciji pedofila, obaveznim testovima na AIDS i liberalizaciji seksualnih i obiteljskih prava. Što se tiče društvenih grupa, studenti su mahom tolerirali društvene grupe poput antirasista, ekoloških aktivista i boraca za prava životinja itd. Zabilježeno je smanjenje prihvatanja homoseksualaca dok je istovremeno poraslo prihvatanje njihovih prava. Institucionalno povjerenje bilo je na niskoj razini, studenti političkim institucijama su upućivali kritike: od neopravdano privilegiranog položaja, korumpiranosti, koncentracija na osobne interese itd. do nedemokratskog i društveno neodgovornog ponašanja (Ilišin, 2014, 255; 281/282).

Mladi se često definiraju u negativnoj konotaciji kao devijantna i rizična skupina. Devijantne skupine su najpoznatije po svome devijantnom ponašanju koje definira kao ponašanje koje odstupa od zadanog ili najpoželjnijeg oblika ponašanja. Ono obuhvaća velik dio društvenih ponašanja čiji se oblici nejednako tretiraju u različitim kulturama; ono što je u konzervativnim društvenim skupinama zakonski nedopustivo (npr. pušenje), u liberalnijim je sredinama potpuno ili djelomično dopušteno.<sup>6</sup> Rizično ponašanje se opisuje kao ono ponašanje u kojem je pojedinac svjestan rizika i opasnosti te se izlaže mogućnostima gubitka na bilo kojem planu: ekonomskom, društvenom, zdravstvenom itd. No, osoba koja manifestira rizično ponašanje je u situaciji i da ostvari dobitak što čini najveću draž ovog oblika ponašanja (Petz prema Bouillet, 2014, 399).

Rizično ponašanje mladih definira se kao svaki oblik ponašanja koji ograničava njihov razvoj, razvoj njihovih vještina, znanja ili mogućnost stjecanja društveno poželjnih položaja. Prema više autora (Osgood, Foster i Courtney, 2010; Thompkins, Schwartz, 2009) najčešći rizici za mlade su nedostatna obrazovna postignuća, korištenje opojnih sredstava, fizička i seksualna rizična ponašanja, rana roditeljstva, neuspješan brak u mladosti, uključenost u kriminalne aktivnosti ili ovisnosti što ukazuje na obiteljske i financijske probleme te probleme u drugim važnim aspektima života. Ovaj oblik ponašanja ne predstavlja problem samo u sadašnjosti već može nepovoljno utjecati na budućnosti (Bouillet, 2014, 399).

Istraživanje rizičnog ponašanje ukazalo je da je najčešće rizično ponašanje koje prakticiraju hrvatski studenti konzumiranje duhana (cigareta), na drugom mjestu bilo je konzumiranje alkoholnih pića, zatim vožnja motora ili bicikla bez kacige, pijanstvo, vožnja u automobilu bez sigurnosnog pojasa, korištenje gradskog prometa bez kupljene karte, odlazak u kladionicu, upražnjavanje seksualnih odnosa bez zaštite itd. Najmanje jednom mjesečno i češće konzumirali su žestoka pića, vino, pivo i opijali su se. Kako je konzumacija duhana i alkohola najčešće rizično ponašanje „očito je da se radi o široko prihvaćenom obliku ponašanja koji je duboko ukorijenjenu hrvatskoj kulturi, pa i u kulturi mladih“ (Bouillet, 2014, 405; 415).

---

<sup>6</sup> <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14878>

### 3.4. Marginaliziranost mladih u pandemiji

Pandemija je ostavila traga na mladima, posebice na drastičan pad njihovih mogućnosti u usvajanju znanja, pronalasku i obavljanju posla te u socijalizaciji. Javlja se opasnost od gubitka mentalnog zdravlja poradi ograničene mogućnosti da se glas mladih zaista čuje, a mladi su, od strane javnog diskursa, etiketirani kao glavni prenositelji ili „super raspršivači“ koronavirusa. Potrebe mladih u pandemiji od strane vlada i zdravstvenog sustava nisu prepoznate. Doktor Hans Henri P. Kluge, regionalni direktor za Europu Svjetske Zdravstvene Organizacije, naveo je kako mladima trebaju biti zahvalni i sektor javnog zdravstva i šire društvo poradi njihovih žrtvi od početka pandemije. Istaknuo je kako s mladima treba živjeti skladno, a ako se uzmu kao ozbiljni iskustva i dobrobit mladih treba ozbiljno shvatiti i potrebu sudjelovanja mladih.<sup>7</sup>

Potpredsjednik njemačkog federalnog saveza mladih Marius Schlageter vidi mlade kao marginalizirani dio demografske slike s obzirom na to da ne mogu glasati i boriti se za uredske stolice. S obzirom na to da nisu demokratski priznati (njihov glas se tek čuje s punoljetnošću), potrebno je ukazati na potrebu mladih ljudi u politici koji bi uslijed donošenja ključnih odluka pomogli pri intervenciji za vlastitu dobrobit. Mladi drugačije doživljavaju rizik od bolesti i sukladno tome mora im se pristupiti s originalnijim, promišljenijim zdravstvenim mjerama za njihovu skupinu za razliku od drugih dobnih skupina. Usvajanje i uvažavanje glasa i potreba mladih u pogledu zdravstva i zdravstvenog ponašanja i nakon pandemije može rezultirati u lakšem shvaćanju mladih kao i lakšem pristupu k mlađim osobama. Pojedine zemlje su uložile značajan napor u pandemiji vezan za mlade i njihov život i radnje u pandemiji kao i angažman s ciljem ispunjavanja njihovih jedinstvenih potreba. Zemlje poput Belgije i Kazahstana su preko društvene mreže *Instagram* primale informacije od mladih te su kroz takvu komunikaciju s njima dobivale i određene povratne informacije.<sup>8</sup>

Nadalje, Republika Moldavija je preko internetske vladine platforme omogućila mladima da se njihov glas čuje u procesima donošenja važnih odluka na nacionalnoj razini. Švedska vlada surađivala je s mladima putem utjecajnih osoba (influencera) i ambasadora te organizacija mladih. Uz to, europska regija se dosta fokusirala na brigu o mentalnom zdravlju mladih u pandemiji gdje je primjerice Češka povećala broj telefonskih linija i službi za

---

<sup>7</sup> <https://www.preventionweb.net/news/behavioural-and-cultural-insights-shed-light-how-pandemic-has-left-youth-behind>

<sup>8</sup> Isto.

mentalno zdravlje, a Slovačka *peer-to-peer* sisteme koji pomažu mladima da pronađu pomoć za mentalno zdravlje. Kluge drži da postoje tri prioriteta koja se moraju ispuniti u angažmanu javnog zdravstva s mladima u pandemiji: 1. omogućiti mladima da zajedno sa zdravstvenim dužnosnicima i vladama surađuju te im dati pravo glasa, 2. javno zdravstvo treba razgovarati sa širom zajednicom mladih, ne samo s političkim predstavnicima ili onima u medicini, 3) priznati uključenost mladih u razne grupe i organizacije s ciljem stvaranja boljeg svijeta.<sup>9</sup>

Na području Hrvatske zabilježen je velik broj istraživanja o pandemiji koronavirusa, ali i jako mali broj istraživanja o mladima u pandemiji. Među značajnijim istraživanjima hrvatske studentske populacije ističe se istraživanje „*Studenti i pandemija: Kako smo (pre)živjeli?*“ koju je proveo AZVO. Istraživanje se bavilo dosegom i utjecajem pandemijskih okolnosti na iskustvo studiranja u periodu 2020./2021. godine. U sklopu istraživanja održan je i okrugli stol, a članovi koji su sudjelovali za okruglim stolom složili su se kako je klasična nastava uživo željeni oblik nastave većine studenata te kako je u kriznim situacijama porasla potreba za snažnijom psihološkom podrškom i jačanjem kompetencija za nošenje sa stresnim situacijama. Rezultati istraživanja pokazali su da : 63% bruceša zbog pandemije nije u potpunosti doživjelo iskustvo studiranja, 55% bruceša je izjavilo kako su se sporo povezali s kolegama sa studija, sami su se morali pripremati za državnu maturu, a njih 80% upisalo je željeni studij.<sup>10</sup>

Zbog straha od društvene stigme 12% studenata ne bi zatražilo stručnu psihološku pomoć, a 15% studenata navodi kako bi se osjećalo neadekvatno ukoliko bi otišli kod terapeuta s ciljem stjecanja psihološke pomoći. Znatno broj studenata navodi kako su se osjećali anksiozno, depresivno te da su koristili društvene mreže na nezdrav način. Interes za psihološko savjetovanje uživo iskazalo je 32% ispitanih studenata. U studentskoj populaciji postoji značajna percepcija narušenosti mentalnog zdravlja tijekom pandemijskog razdoblja: 52% studenata svoje mentalno zdravlje je doživjelo kao lošije i dosta lošije u odnosu na razdoblje prije pandemije. Studente je najviše zabrinjavala mogućnost zaraze koronavirusom njima bliskih osoba (57%) dok ih je najmanje brinula mogućnost da se sami zaraze (17%). Od teškoća s kojima su se studenti susreli tijekom akademske godine 2020./2021. godine 50% njih navelo je osjećaj društvene izolacije i usamljenosti, kao i probleme s pažnjom i koncentracijom. U životu nakon pandemije najveći postotak studenata veseli se druženju s prijateljima bez

---

<sup>9</sup> Isto.

<sup>10</sup> <https://www.azvo.hr/hr/azvo-vijesti/2616-predstavljeni-rezultati-istrazivanja-studenti-i-pandemija-kako-smo-pre-zivjeli>

ograničenja i nenošenju maske (71%), značajan postotak njih radije se putovanjima u inozemstvo (66%) dok se nastavi uživo veseli 41% sudionika.<sup>11</sup>

Što se tiče nastave, studenti su izrazili djelomično zadovoljstvo organizacijom *online* nastave i ispita, poput pristupa nastavnim materijalima od kuće (73%), komunikacijom s nastavnicima u virtualnom okruženju (60%), kriterijima i metodama ocjenjivanja studenata (63%) te objektivnošću ocjenjivanja (60%). 47% studenata u određenoj mjeri se slaže kako studiranje u *online* okruženju pruža više prostora za neetično ponašanje prilikom pisanja ispita ili kolokvija. 35% sudionika istraživanja kao željeni je oblik nastave za ak. god. 2021./2022. navelo nastavu u prostorijama školskih ustanova, a njih 29% želi da nastava bude u potpunosti *online*.<sup>12</sup>

---

<sup>11</sup> Isto.

<sup>12</sup> Isto.

## 4. PANDEMIJA BOLESTI COVID-19

### 4.1. Definicije i društveni odgovor

Pojava koronavirusne bolesti (COVID-19) uzrokovala je ogromnu pomutnju, svjetsku katastrofu na ekonomskoj, demografskoj, zdravstvenoj i društvenoj razini. Nakon pojave virusa te njegovog brzog širenja na sve zemlje svijeta, znanstveni timovi mnogih zemalja nastojali su što prije informirati javnost o samom izvoru virusa, pozadini njegova nastanka i posljedicama koje on nosi. S obzirom da se radi o znanstvenicima nepoznatom soju virusa, svijet se iznenada našao u *lockdownu*; svakodnevica na koju smo navikli ubrzo je nestala. Znanstveni i stručni timovi donijeli su na snagu preventivne mjere kojima su nastojali očuvati zdravlje i suzbiti širenje virusa što bolje i kvalitetnije mogu. Međutim, izvanredna promjena života na kakav smo navikli ostavila je psihičke posljedice na koje su stručnjaci u samom početku upozoravali. Kar i dr. navode kako su osnovne mjere koje su donesene, poput ograničenja slobode kretanja, društvene distance, potrebe za boljom higijenom itd., ostavile trag na svakodnevici odraslih i djece, ali i njihovom mentalnom stanju (Kar i dr., prema Grujičić i dr., 2020, 100).

S obzirom na stalnu izloženost informacijama o pandemiji bolesti COVID-19 kroz medije, politiku, obrazovanje te svakodnevne razgovore, važno je znati distinkciju između definicija pandemije i epidemije koje su kroz povijest mučile čovječanstvo i često uzrokovale veće smrtne ishode. Epidemija predstavlja pojavu određene bolesti visoke prevalencije i ograničava se samo na jednu regiju. Pandemija ima šire razmjere; to je epidemija određene zarazne bolesti koja je rasprostranjena na više regija te je samim time proširena na veći broj populacije i ima duže trajanje (više mjeseci) (Encyclopædia Britannica prema Antičević, 2021, 424).

Arheološki ostaci otkrivaju da je epidemija postojala prije 5000 godina s obzirom na pronađene ostatke stotinjak osoba koji su umrli od iste, nepoznate, zarazne bolesti u jednoj kineskoj pokrajini (Jaros prema Antičević, 2021, 424). U starom vijeku pojavila se kuga poznatija pod nazivom „Atenska kuga“. Ona se raširila iz Etiopije preko Grčke do Dalmacije i Rima. Pandemija kuge pojavila se u 6. stoljeću na prostoru Bizantskog Carstva, a u 14. stoljeću pojavila se „Crna smrt“ koja je bila pogubna za trećinu europskog stanovništva. Treća pandemija kuge pojavila se u 19. stoljeću na području Kine i Hong Konga (Abbot, Rocke prema Antičević, 2021, 424). Kraj Prvog svjetskog rata obilježila je pojava Španjolske gripe koja je zahvatila 500 milijuna ljudi, a bila je pogubna za jednu petinu svjetskog stanovništva. Kraj 20.



stoljeća obilježila je epidemija i pandemija AIDS-a od koje je život izgubilo 35 milijuna ljudi (CDC prema Antičević, 2021, 424).

Svjetska zdravstvena organizacija navodi da su početak 21. stoljeća obilježile 4 pandemije. Prva od njih se javlja 2003. godine kao pandemija teškog akutnog respiratornog sindroma, poznatija kao SARS, koja je bila najpogubnija za bogata urbana područja. Zatim, 2009. godine javlja se svinjska gripa, soj virusa H1N1 koji se pojavio u Meksiku, a kasnije i u drugim dijelovima svijeta. Virus ebole pogodio je zapadnu Afriku u periodu od 2014.-2016. godine, a najpogođenija područja bila su Gvineja, Liberija i Sierra Leone. Zika virus javio se u zemljama srednje i južne Amerike i južnim dijelovima SAD-a, a prenose ga komarci u uvjetima toplih i vlažnih klima (World Health Organization prema Antičević, 2021, 424). Holmes i dr. govore o pojavi pandemije bolesti COVID-19 u prosincu 2019. godine koja za sobom ostavlja teške promjene svakodnevice, zdravstvene, ekonomske i psihičke posljedice, nosi velik rizik od ugrožavanja psiholoških potreba ljudi čija posljedica može biti trajno narušavanje mentalnog i fizičkog zdravlja (Holmes i dr. prema Antičević, 2021, 424).

Pojavom pandemije milijun ljudi su svoje poslove, školske i obrazovne obaveze, volonterske radnje, putovanja, zabavu i sl. zamijenili udobnošću vlastitog doma. Izolacija, samoća i društvena distanca od drugih dovela je do fragmentacije svakodnevice. Kruglanski i dr. izvode pojam „karantenskog umora“, pojave uslijed koje mnogi odbijaju postavljena pravila i mjere opreza čime samo pogoršavaju danu situaciju. Okolnosti koje je donijela pandemija ukazuju na bespomoćnost i fragilnost milijuna ljudi (Kruglanski i dr., 2021, 284).

Basure i sur. ne gledaju na pandemiju kao samo biološki događaj ili zdravstveni problem jer uviđaju promjene unutar društva koje je sam čovjek stvorio kao i promjene unutar građana i institucija te njihovih odgovora na novonastalu situaciju. Stoga, navedeni autori pandemiju vide kao sociološki objekt u njegovom punom smislu koji je blizu da postane, kako Marcel Mauss navodi, „potpuna društvena činjenica“. Razlozi za to su neki društveni i vitalni aspekti koji podliježu vlastitoj razgradnji te rekonpoziciji kao odgovor na širenje koronavirusa (Mauss prema Basure i dr., 2021, 708). Kolata navodi kako se i u Španjolskoj gripici moglo vidjeti sociološko lice pandemije. Naime, Španjolska gripa se ubrzano širila kontinentom zahvaljujući modernizaciji prijevoznog sustava kao i densifikaciji gradova (Kolata prema Basure i dr., 2021, 708).

Odgovori na obje pandemije su dosta slični: provodi se sanitarno diktatorstvo, zatvaraju se granice, diskurs je „natopljen“ netočnim informacijama te se sumnja u efekt preventivnih mjera

(Davis prema Basure i dr., 2021, 708). Razlike između pandemije Španjolske gripe i pandemije bolesti COVID-19, prema više autora (Bolz, 2010; Deopux et al., 2020; Walsh, 2020), zasigurno su tehnološki napredak te široke mogućnosti u globalnoj komunikaciji (Basure i dr., 2021, 708).

Čovjekova primarna potreba jest da boravi u zajednici i da bude dio nje. Ljudi su društvena bića koja se oslanjaju ponajviše na svoje bliske društvene odnose, posebno u trenucima krize, poput pandemije bolesti COVID-19. No, pandemija je donijela društveno distanciranje i međusobno odvajanje ljudi, što za posljedicu nosi promjene u funkcioniranju čovjeka kao i opasnost po njegovo mentalno zdravlje (Fischer i dr., prema Grujičić i dr., 2020, 100).

Nepoznanica koronavirusa prvenstveno je dovela do nesigurnosti. Ljudi su bili izgubljeni, nisu znali kako se snaći ili ponašati, a raslo je nepovjerenje u vlade i politiku država te njihovo nošenje sa situacijom i odnos prema narodu. Ljudi različito reaguju na situacije, neki se manje plaše od drugih, a neki uživaju i uspijevaju u neizvjesnosti situacije; neki su željni zaključka, drugi manje. Virus je prijetio ponajviše u zdravstvenom i ekonomskom smislu, no doveo je i do korisnih prilika poput uživanja u prirodi, više provedenog vremena s djecom, pomaganje drugima, razvoja hobija, novih znanja, čak i zbližavanja s izgubljenim prijateljima putem društvenih mreža. Stoga, nesigurnost situacije ne treba gledati u potpunosti u negativnom i lošem kontekstu. Postoji mnogo toga van pandemije što je nesigurno, a čemu mi ne pridajemo toliko pozornosti. Strahujemo od negativnih događaja u pandemiji i/ili se plašimo pozitivnih ishoda koji se čine sve manje vjerojatnim. Upravo oni izazivaju strah i anksioznost manje od nesigurnosti (Abrams i dr., prema Kruglanski i dr., 2021, 285).

Uvjetovanost fizičkih kontakata bila je u uskoj sprezi s društvenim kontaktima. Promjena svakodnevice i rutine, rad od kuće, smanjenje ili ukidanje aktivnosti na otvorenom, školovanje od kuće značajno su utjecali na ljude i promjene u životu, kao i osjećaj neizvjesnosti i prijetnje. Pojava policijskog sata, velik broj zaraženih, zabrane kretanja, zaraza međusobno bliskih osoba, pojava koronavirusa u bolnicama i staračkim domovima među ugroženim skupinama su neke od pojava koje su dovele do potrebe za smanjenjem druženja s drugim ljudima posebice u većim skupinama, tj. fizičke distance (Miller prema Antičević, 2021, 425/426), ali i do društvene i psihološke distance s drugim ljudima za koje se ne zna koliko dugo će trajati čime su ugrožene psihološke potrebe ljudi (Antičević, 2021, 425/426).

## 4.2. Medijska konstrukcija pandemije u društvenom okruženju

Pandemiju bolesti COVID-19, za razliku od svih ostalih pandemija, odlikuje velik protok informacija na globalnom nivou kao i svakodnevno informiranje ljudi o najnovijim vijestima vezanim uz istu. Mediji su ti koji kreiraju mišljenja, poželjne stavove i poželjna ponašanja, imaju veliku moć u informiranju i educiranju ljudi te su najpogodniji za širenje svijesti o mentalnom zdravlju. Govorimo li o vlastitom mentalnom zdravlju u pandemiji ističu se dva ključna elementa: 1. važno je shvatiti i prihvatiti kako se osjećamo te se ne smijemo kriviti radi osjećaja nemoći, straha ili tjeskobe – takvi osjećaji su „normalni osjećaji i ponašanja u ovoj nenormalnoj situaciji“ (Babić i dr., 2020, 26). 2. Bitno je naći one koji će nas podržavati i vježbati samopodršku kroz strategije poput optimizma i sl. Bilo je važno vratiti osjećaj kontrole koji smo izgubili u kriznoj situaciji, a to smo mogli kroz zadržavanje naše svakodnevne rutine: spavanje, buđenje, prehrana, ograničavanje praćenja vijesti, traženje podrške, san i (kućno) vježbanje te uvođenje nekih svakodnevnih malih rituala (Babić i dr., 2020, 26/27).

Pojava pandemije na globalnoj razini dovela je do brojnih traumatskih iskustava ljudi koji su uvjetovani ili izravnim kontaktima i informacijama ili medijskim izvještajima. Upravo su informacije dobivene tim izravnim ili neizravnim putem utjecale na psihološke potrebe i stanja ljudi čime im se mentalno zdravlje dovelo u pitanje. Pod opasnim učincima za mentalno zdravlje u pandemiji izdvajaju se neočekivanost i neizvjesnost pojave i širenja samog koronavirusa, zatim pojava protuepidemijskih mjera kao i preopterećenost zdravstvenih sustava brojnih država, svakodnevne informacije o broju preminulih i zaraženih, gubitak posla i financijski gubitak (Mari, Oquendo prema Antičević, 2021, 425).

Protuepidemijske mjere uvedene su u mnogim državama od strane relevantnih državnih institucija koje se bave ovakvim problematikama. Pod tim mjerama isticala su se: 1. mjera fizičke distance koja se, prema Maragakis, odnosi na sve ljude i od njih se traži da održavaju fizičku udaljenost između sebe i drugih ljudi te izbjegavaju veće gužve i okupljanja čime se smanjuje vjerojatnost od širenja i zaraze koronavirusom (Maragakis prema Antičević, 2021, 425), 2. mjera izolacije koja se, prema Celing Celić, definira kao odvajanje pojedinca od drugih ljudi u svrhu liječenja onih koji su bolesni ili imaju simptome bolesti i 3. mjera samoizolacije koja se primjenjuje na osobe koje su bez simptoma, ali su bile izložene riziku od zaraze jer su bile u kontaktu s oboljelom osobom (Celing Celić prema Antičević, 2021, 425).

Babić i dr., referirajući se na više autora (Jakovljević et al., 2020; Jakovljević, 2019; Jakovljević i Borovecki, 2018), navode kako slušanje, čitanje i gledanje vijesti o koronavirusu mogu potaknuti osjećaj anksioznosti, tjeskobe, neraspoloženosti kao i ispoljavanje znakova stresa. Međutim, u ovakvoj situaciji stres je zapravo normalna reakcija koja će biti još izraženija ako se pojedinac nađe u situaciji zaraze ili odvojenosti od obitelji ili prijatelja. Izraženije reakcije u stresnim situacijama vjerojatnije su kod: kroničnih bolesnika, ljudi starije životne dobi, djece i adolescenata, osoba koje rade s oboljelima od COVID-a (npr. liječnik, zdravstveno osoblje) te osoba koje boluju od duševnih poremećaja. Upravo radi toga, potreba za stručnjacima iz područja mentalnog zdravlja nikada nije bila veća. Brojne promjene u životnoj rutini poput gubitka posla, rada od kuće, školovanja od kuće, ograničenja kretanja i dr. iziskuju stručnu pomoć kako bi se ljudi što lakše nosili s promjenama. Kriza bolesti COVID-19 također je dovela i do otkrivanja potencijala skrivenih otpornosti poput altruizma, empatije, povjerenja, ambicioznosti kao i međusobne pomoći. Otpornost, prema autorima, može biti individualna ili grupna sposobnost da se izdrži, oporavi, ali i ojača i raste nakon izloženosti stresu, nevolji, katastrofi itd. (Babić i dr., 2020, 26).

Fiorillo i Gorwood izdvajaju četiri skupine ljudi za koje smatraju da posljedice pandemije bolesti COVID-19 mogu biti posebno ozbiljne, a to su: 1. ljudi koji su bili u izravnom ili neizravnom kontaktu s virusom i 2. ljudi koji su biološki osjetljivi na stresore, uključujući i one sa psihičkim problemima. Zatim se izdvajaju 3. zdravstveni djelatnici (obzirom da su najviše izloženi zarazi) i 4. oni ljudi koji prate vijesti o pandemiji putem različitih medija (Fiorillo, Gorwood prema Antičević, 2021, 427).

Referirajući se na različite autore (Flynn i sur., 2020; Luo i sur., 2020) koji se bave posljedicama pandemije bolesti COVID-19 na mentalno zdravlje, Antičević izdvaja rizične čimbenike koji utječu na mentalno zdravlje u pandemiji. Neki od njih su: ženski spol, značajna izloženost socijalnim (društvenim) medijima, niska zdravstvena pismenost kao i niži obrazovni status, blizina žarišta pandemije, obolijevanje člana obitelji ili prijatelja, status migranta kao i prijašnji problemi s mentalnim zdravljem. Zatim, kao zaštitni čimbenici navode se: socijalna (društvena) i obiteljska podrška, pridržavanje epidemioloških mjera, fizička aktivnost, povjerenje u liječnike te informiranost o pandemiji. Još se izdvajaju: održavanje zdravog stila života te socijalnih (društvenih) kontakata, zatim prihvaćanje anksioznosti i negativnih emocija, percepcija samoučinkovitosti kao i informiranost o dostupnoj pomoći (Petzold i dr., prema Antičević, 2021, 428).

Tinejdžeri su u pandemijskim uvjetima također doživljavali anksioznost, netrpeljivost, strah itd. Iako su izloženi tehnologiji te brzom dotoku informacija vezanih uz sve što ih zanima, također su bili izloženi konstantnim informacijama o pandemiji koje se konstantno mijenjaju. Grujičić i dr., pozivajući se na različite izvore (England Public Health, 2020; Pfefferbaum i North, 2020), tvrde da je potrebno ograničiti korištenje medija radi očuvanja mentalnog zdravlja. Izolirani tinejdžeri većinom su ti koji će posegnuti za medijima i društvenim mreža te se preporučivalo roditeljima da ih kontroliraju, najviše radi zaštite. Različiti autori na koje se pozivaju Grujičić i dr. (Milanović, 2019; Grujičić i dr., 2019), slažu se da mlade treba upoznati s prednostima i manama interneta i društvenih mreža, ponajviše radi zaštite od digitalnog nasilja (Grujičić i dr., 2020, 105).

Pojavom pandemije ili COVID-19 krize javio se velik strah, neizvjesnost, pritisak i nesigurnost kod ljudi, te se tako javila i određena potreba za otporom tim istim osjećajima. Otpornost, prema Jakovljeviću, definirana je kao sposobnost pojedinca ili neke grupe da u nesigurnim i neizvjesnim situacijama, teškim vremenima izdrži događaje koji su pred njime te se kasnije oporavi ili čak ojača s obzirom na stres kojemu je bio izložen (Jakovljević prema Antičević, 2021, 433). Buheji i Jahrami navode kako osobe koje ne razviju otpornost usred COVID-19 krize zasigurno će imati negativan pogled na razne situacije i bit će izloženiji pritiscima koji mogu biti pogubni po njihovo mentalno zdravlje (Buheji, Jahrami, 2021, 433).

U istraživanje Hu i suradnika navodi se kako je usred pandemije veća psihološka otpornost utjecala na smanjenje negativnih afekata, depresije, te anksioznosti, a povećavali su se pozitivni afekti, zadovoljstvo životom i subjektivna dobrobit kod zdravstvenih djelatnika (Hu i dr., prema Antičević, 2021, 433), kao i kod stanovništva u većoj populaciji kako navode Yildirim i Arslan (Yildirim i Arslan prema Antičević, 2021, 433). Jakovljević smatra kako u situaciji poput COVID-19 krize ljudi često razvijaju altruizam, empatiju, povjerenje, prijateljstva te međusobnu pomoć pa to naziva skrivenim potencijalima (Jakovljević prema Antičević, 2021, 433).

Negativna strana epidemioloških mjera, koje su donesene radi zaštite svih nas, ogleda se u ogromnom teretu i promjenama koje su se odrazile na roditelju, djetetu, mladoj osobi, čovjeku općenito. Navedene mjere ostavit će značajan trag na akademskom uspjehu djece i mladih, kao i na socijalizaciju najmanjih. Uz to, pogodnosti koje škole i visoke obrazovne institucije nude, poput menze, psihološkog savjetovanja i sl., bile su uskraćene djeci i mladima. Javio se strah da će financijska nemoć, društvena izolacija i kriza zdravstva dovesti do problema sa psihičkim i s fizičkim zdravljem djece i mladih. Potrebna su česta psihološka savjetovanja

djece i mladih kao i pružanje osjećaja da nisu sami kako bi se spriječile moguće dugoročne posljedice na mentalno zdravlje mladog čovjeka (Grujičić i dr., 2020, 106/107).

Maslow smatra da svaka osoba ima unutrašnju potrebu k samoaktualizaciji koju može ostvariti pomicanjem hijerarhije od niže na višu razinu. Njegovu hijerarhiju potreba od najniže k najvišoj čine: fiziološke potrebe, sigurnost, ljubav i pripadanje, poštovanje i konačno samoaktualizacija. Ljudi koji su prije pandemije imali zadovoljene potrebe na svim razinama s dolaskom pandemije našli su se u situaciji ugroženosti. Za posljedicu dolazi do narušavanja i ugroženosti potreba niže razine tj. fizioloških potreba (npr. strah od nedostatka hrane, strah od smrti itd.), potreba za sigurnošću (npr. nepredvidivost budućnosti, mogući gubitak posla, gubitak zdravlja itd.), zatim i/ili potrebe za ljubavlju i pripadanjem (fizička odvojenost od obitelji i prijatelja, od romantičnih partnera itd.) čime je ugrožena cijela hijerarhijska ljestvica zadovoljenja potreba. (Maslow prema Antičević, 2021, 426/427).

Pandemija je donijela mnogo toga negativnog, a jako malo pozitivnog, posebice u emotivnoj sferi. Stres, anksioznost, napadaji panike, osjećaj bespomoćnosti, očajavanje radi gubitka posla i sigurnosti, gubljenje slike budućnosti, bol za izgubljenim članovima obitelji ili prijatelja samo su neki od negativnih čimbenika koji su utjecali na današnjeg čovjeka. Stoga, nije ni čudo što Grujičić i dr. izdvajaju upravo djecu kao one koji su najpodložniji tom stresu, a na koje se možda manje misli od odraslih. Djeca ne pokazuju emocije kao odrasli, a kada ih pokažu roditelji možda neće odmah razumjeti u čemu je problem. Teške i stresne situacije često iziskuju pomoć roditelja kako bi se djetetu olakšala situacija u kojoj se našlo kao i kvalitetno ispunjen dan. Zasigurno su u pandemiji najugroženija bolesna djeca, pri čemu se posebice izdvajaju djeca s autizmom, s obzirom na stereotipe i teškoće u kojima se nalaze (Narzisi prema Grujičić i dr., 2020, 100/101).

Grujičić i dr. navode da su psihološke posljedice pandemije na djecu manifestirane kroz anksioznost, nedostatak vršnjačkog kontakta i snižene sposobnosti reguliranja stresa. Navodi se i visok rizik da mentalne bolesti roditelja utječu na psihičko blagostanje djece, kao i na zlostavljanje i zanemarivanje. Također, posljedice utječu i na već traumatiziranu djecu, one sa psihičkim problemima, djecu manjinskih grupa, migrantsku djecu itd. (Grujičić i dr., 2020, 102).

Već pri samoj pojavi pandemije različiti mediji, stručnjaci u zdravstvu i znanstvenici upozoravali su na mogućnost povećanja nasilja u obitelji. Iako vjerujemo da boravak u vlastitom domu predstavlja određenu sigurnost i zaštitu sve češće se uvjeravamo da

to nije točno. Primjerice, ako djeca i mladi žive s nasilnom osobom njihova sigurnost je konstantno ugrožena, a u pandemijskim uvjetima i više nego prije. Na to ukazuju Peterman i dr. navodeći da pojava pandemije daje podlogu za stvaranje dvaju bitnih faktora rizika: dugotrajnu izloženost zlostavljaču i nemogućnost bijega (Peterman i dr. prema Grujičić i dr., 2020, 103). Nasilje se u pandemiji značajno povećalo, a kao razlozi izdvajaju se smanjenje privatnosti, financijski i ekonomski problemi, gubitak posla, društvenosti kao i gubitci voljenih te smanjen rad stručnih službi koje bi trebale brinuti o ugroženima. Prema podacima *UNWomen* stranice izdvajaju se: pokrajina Hubei u Kini gdje je u pandemijskim uvjetima zabilježeno trostruko povećanje nasilja spram žena i djevojčica u odnosu na godinu prije, a zemlje poput Francuske, SAD-a, Singapura i dr. zabilježile su porast svih oblika nasilja (UNWomen prema Grujičić i dr., 2020, 103/104).

### **4.3. Mladi i pandemija**

U doba nastanka pandemije vladalo je mišljenje kako su mladi dosta otporniji na koronavirus te kako se dosta ležernije ponašaju naspram propisanih epidemioloških mjera zaštite. No, važno je naglasiti da i oni trpe posljedice po mentalno zdravlje i imaju neizvjesnu sliku o budućnosti. Istraživanje Magson i dr. ukazalo je da su adolescenti više zabrinuti radi propisanih protuepidemijskih mjera nego mogućnosti vlastitog oboljenja od koronavirusa. Zabrinutost se očitovala u pojačanoj anksioznosti i depresivnosti kao i smanjenju zadovoljstva životom (Magson i dr., prema Antičević, 2021, 430).

Lee i dr. navode kako je zatvaranje obrazovnih institucija poput škola i fakulteta negativno utjecalo na 91% svjetske studentske populacije (Lee i dr., prema Antičević, 2021, 430). Izdvajaju se rizični čimbenici za pogoršanje mentalnog zdravlja kod djece i adolescenata tijekom pandemije poput: ženskog spola, pohađanja srednje škole, život blizu žarišta pandemije i negativnih strategija suočavanja npr. zloupotreba sredstava za ovisnost. Kao zaštitni čimbenici izdvajaju se: informiranost o COVID-19 virusu poput znanja o bolesti, načinima prevencije i mjerama zaštite od istoga (Flynn i dr., prema Antičević, 2021, 430).

Neki istraživači upozoravaju da pretjerano medijsko izvještavanje o pandemiji bolesti COVID-19 može povećati percepciju straha i neizvjesnosti stanovništva. Pretjerana izloženost medijskim sadržajima tijekom kriznih razdoblja može dovesti do porasta stresnih reakcija i anksioznosti (Gafrin i dr. prema Antičević, 2021, 432). Studija Chao i dr. navodi da je praćenje informacija na novim medijima (Internet izvori) povezano s negativnim psihološkim posljedicama poput anksioznosti, depresije, stresa u puno većoj mjeri nego tradicionalni mediji

(TV, radio). No, ako se prate herojski podvizi, govori stručnjaka, informacije o bolesti i prevencijama iste praćeno je pozitivnim psihološkim ishodom i manjom depresivnošću (Chao i dr., prema Antićević, 2021, 432/433).

Stres kojemu su mladi izloženi može negativno utjecati koliko na psihičko toliko i na fizičko zdravlje; bilo je važno održavati normalnu prehranu i kretati se, održavati normalno funkcioniranje tijela. Također, anksioznost i nesigurnost mogu negativno utjecati na ritam spavanja koji je od izrazite važnosti i psihološkom i fizičkom funkcioniranju tijela. Stoga se preporučivala manja konzumacija kofeinskih proizvoda, manja izloženost tehnologiji te potreba da si mladi stvore ugodan ambijent za psiho-fizički odmor. S obzirom da zatvaranje škola, teretana, posla i sl. snažno utječe na mlade, potrebno ih je poticati na aktivnosti kojima će održati psiho-fizičku ravnotežu, a uz to mogu razviti nove navike i steći nova znanja. Neke od tih aktivnosti mogle bi biti pomoć starijima i nemoćnima ili čak kolegama i prijateljima kojima je potrebna određena pomoć koliko na školskom planu, toliko i na emocionalnom, psihičkom, fizičkom,.. (Grujić i dr., 2020, 105).

Najčešći simptomi stresa su: 1. emocionalne reakcije: visoka razina zabrinutosti i straha za obiteljsko i osobno zdravlje, neraspoloženost, pesimizam, plačljivost, pretjerana briga, razdražljivost, potreba za osamljivanjem, nemogućnost osjećaja zadovoljstva ugođe ili zabave, osjećaj junaštva, euforije ili neranjivosti, odsutnost brige za bilo čim, osjećanje tuge, krivnje i sl., poteškoće u komunikaciji i slušanju drugih, poteškoće u pružanju i prihvaćanju pomoći itd. 2. kognitivne reakcije: poteškoće s pamćenjem, zaboravljivost, zbunjenost, smetnje u koncentraciji, poteškoće u donošenju odluka i dr. 3. Tjelesne reakcije: bolovi u stomaku i proljev, glavobolje i druge vrste bolova, učestalo mokrenje, pojačano znojenje, osjećaj zimnice, drhtanje ili trzanje mišića, plašljivost, zatim 4. poteškoće u spavanju i hranjenju, 5. pogoršanje kroničnih zdravstvenih smetnji, 6. povećanja uporaba alkohola i drugih psihoaktivnih tvari (Babić prema Babić i dr., 2020, 27).

Brojna istraživanja na koje se referira Kruglanski (Swift i Chasteen, 2021; Pew Research Center, 2020; Hooper i dr., 2020; Marshburn i dr., 2021) navode između ostalog da su stariji ljudi zabrinuti i anksiozni, za razliku od mlađih koji su inače manje ranjivi. Nadalje, 33% ljudi koji su u dobi 65 godina i više vide pandemiju kao ozbiljnu prijetnju zdravlju, dok 25% mlađih ljudi u dobi od 18-29 ju vide također kao ozbiljnu prijetnju. Bijelci su manje zabrinuti i anksiozniji za COVID-19 virus od crnaca, a Afroamerikanci i Latinoamerikanci vide značajniju opasnost od virusa od bijelaca (Kruglanski i dr., 2020, 285).



Kako bi suzbili i smanjili stres kojeg je prouzrokovao koronavirus Babić i dr. istaknuli su više elemenata koji mogu biti ključni u pomoći i očuvanju od stresa. Ti elementi su: prehrana, više tjelesnog kretanja, psihohigijena, tehnika smirenog disanja, kroz autogeni trening, transcendentalna medicina i joga, molitva, razvijanje sustava pozitivnog mišljenja, smijeh, glazba, masaže, ljekovite kupke, pravilno korištenje slobodnog vremena itd. (Babić i dr., 2020,27/29).

Pojava koronavirusa iziskivala je što bržu prevenciju i zaštitu ljudi od tada nama slabo poznatog virusa te su, sukladno tome, donesene mjere karantene, epidemiološke mjere i zatvaranje ekonomije poznatije kao *lockdown* od strane vlasti brojnih država širom svijeta. Shodno tome, globalna zdravstvena zajednica složila se oko činjenica da virus SARS-CoV-2 postoji, opasan je po zdravlje te je potrebno da se kroz političke i administrativne mjere suzbije širenje istoga. Međutim, te iste mjere uzrokovale su otpor, protivljenje i odbijanje istih kao i prosvjede koji su popularno zvani „antimaskerskim“ prosvjedima jer su upravo maske uzete kao simbol mjera kojima se ljudi protive. Ančić i Cepić definiraju pojam antimaskerstva kao „društveni fenomen koji ne govori o samo pukoj činjenici nenošenja maske kao činu kršenja epidemiološke mjere već kao i reakciji ljudi tijekom pandemije koja obuhvaća percepciju koja umanjuje opasnost od virusa SARS-CoV-2 ili čak i negira njegovo postojanje te ujedno i procjenu ljudi kako su nametnute epidemiološke mjere opresivne (pretjerano stroge)“ (Ančić, Cepić, 2021, 188).

Istražujući tko su antimaskeri u Hrvatskoj te koji su njihovi razlozi za to opredjeljenje, Ančić i Cepić, na osnovu sociodemografskih karakteristika, došli su do rezultata kako su antimaskeri u Hrvatskoj u nešto većoj mjeri muškarci od žena, osobe mlađe životne dobi (najviše oni u dobi od 30-39) te oni koji žive u kućanstvu gdje nema osobe starije od 65 godina. S obzirom da se ovaj završni rad pravi mlađom populacijom zanimljiv je podatak da u dobi od 18-29 godina velika većina tj. 82,9% mladih smatra da nisu antimaskeri, dok njih 17,8% smatra da jesu. Također, prema radnom statusu (N=133) osobe su predstavljene kao učenik ili student te njih 92,5% smatra da nisu antimaskeri, a samo 7,5% njih sebe vidi kao antimaskera (Ančić, Cepić, 2021, 200/201).

Promjene u školovanju odrazile su se najviše na oblik nastave koji je s fizičke prešao na virtualnu ili *online* razinu, popularnije zvanu nastavom na daljinu. Takav oblik nastave kao i obustava organiziranih sportskih aktivnosti dale su za pretpostaviti da će doći do smanjenja fizičkih aktivnosti kao i pojave sedentarnog ponašanja. Ovu pretpostavku potvrdilo je istraživanje Sekulić i dr. koje navodi da su uslijed pandemije COVID-19 adolescenti (samo

muškarci) u južnoj Hrvatskoj slabije smanjili tjelesne aktivnosti od onih koji su se prije pandemije njima aktivnije bavili (Sekulić i dr. prema Ćurković i dr., 2021, 272/273). Motivacija u obavljanju bilo koje aktivnosti, pa tako i tjelesne, ključna je za njezin uspjeh. Ryan i Patrick izvode teoriju samodeterminacije koja drži da su bitni osjećaji autonomije i kompetencije pri stvaranju i održavanju motivacije za vježbanje kao i da veliko značenje za te osjećaje ima okolina (Ryan i Patrick prema Ćurković i dr., 2021, 273).

Svjetska zdravstvena organizacija definira tjelesnu aktivnost kao bilo koju aktivnost uslijed koje se troši energija, od kućanskih poslova do rekreacijskih aktivnosti. Redovno bavljenje tjelesnom aktivnošću donosi mnogo dobrobiti ljudskom organizmu, rasterećuje stres, smanjuje anksioznost, smanjuje mogućnost za dijabetes kao i kardiovaskularne bolesti. S druge strane, tjelesna neaktivnost smatra se jednim od ključnih faktora koji utječe na visoki rizik smrtnosti na globalnoj razini (Ćurković i dr., 2021, 272).

Nezdrava prehrana uz tjelesnu neaktivnost, predstavlja najveću opasnost za tjelesno zdravlje posebice za djecu čija je stopa prekomjerne težine u stalnom porastu. Temeljiti pregled istraživanja doveo je Franckle i dr. na zaključak kako se većina djece školske dobi deblja tijekom ljetnih praznika, a posebice ona djeca koja imaju prekomjernu tjelesnu težinu (Franckle i dr. prema Ćurković i dr., 2021, 273). Situacija s pandemijom i socijalnom izolacijom koja je dovela do smanjenja tjelesnih aktivnosti bilo onih u školi ili rekreacijske vrste te do prelaska s fizičke na nastavu na daljinu kao i općenite promjene svakodnevice, dala je za pretpostavku da će doći do sličnog trenda u porastu težine (Ćurković i dr., 2021, 273). Moguće je definirati prethodnu pretpostavku kroz Machtov model emocionalnog jedenja koji prekomjernu ishranu i promjene u istoj vidi kao odgovor na stresna i promjenjiva emocionalna stanja (Macht prema Ćurković i dr., 2021, 273).

Shodno tome, emocionalno jedenje vrsta je suočavanja sa stresom koji se manifestira kroz prekomjernu ishranu u želji osjećaja boljitka (Laitinen i dr., prema Ćurković i dr., 2021, 273). Brojna međunarodna istraživanja provedena u jeku pandemije upućuju na negativne trendove smanjene tjelesne aktivnosti kao i pretjeranu konzumaciju hrane. Ruiz-Roso i dr. proveli su makro istraživanje na šest zemalja Europe i Južne Amerike te došli do zaključka kako je socijalna izolacija povećala unos nezdrave hrane kod djece i mladih ponajviše radi dosade u kući i doživljenog stresa (Ruiz-Roso i dr., prema Ćurković i dr., 2021, 274).

U želji da istraže ponašanja životnog stila kao i promjene u raspoloženju hrvatske populacije tijekom COVID-19 *lockdowna*, Đogaš i sur. koriste se metodom snježne grudve

kojom su ispitali N= 3027 osoba, u većem broju žena. Rezultati istraživanja ukazali su kako je skoro 96% ispitanog stanovništva poštovalo skoro sve mjere, a žene su ih poštovale više od muškaraca. Oni koji su poštivali sve mjere imaju veći obrazovni status od onih koji su poštovali skoro sve mjere, neke mjere ili ih nisu uopće poštivali. Nadalje, ispitanici koji su magistri ili doktori znanosti češće su poštivali sve mjere od onih koji imaju fakultetsku (preddiplomsku) diplomu, srednjoškolsku ili osnovnoškolsku diplomu. Što se tiče životnih navika, žene su tijekom *lockdowna* konzumirale veći broj cigareta, a muškarci su pili manje šalice kave dnevno. Također, razmjeran broj pripadnika i muškog i ženskog spola bilježe kako za vrijeme *lockdowna* nisu nikako konzumirali alkohol, a dogodio se i porast konzumacije alkohola kod onih koji su konzumirali alkoholna pića više od 15 puta tjedno, dok se primjerice broj muškaraca koji su konzumirali alkohol do 15 puta tjedno smanjio, a kod žena povećao. Na tjednoj bazi i muškarci i žene su više vježbali prije *lockdowna*, te su im vježbe vremenski duže trajale nego u *lockdownu*. U periodu *lockdowna* 30.7% ispitanika (ili 939 osoba) je dobilo na težini. Gledajući na promjene raspoloženja kod ispitanika, saznaje se da je veći broj ljudi osjećao mir i zadovoljstvo prije *lockdowna*. No, tijekom *lockdowna* osjećali su se odmornije, ali i uplašenije, obeshrabreno i tužno. Velik broj žena osjećao se umjereno i jako anksiozno, dok primjerice kod muškaraca nije bilo značajnijih promjena u pogledu anksioznosti (Đogaš i dr., 2020, 310/313).

Đogaš i dr. navode da različiti autori (Halls i dr., 2020; Bernstein i dr., 1999) zaključuju kako već postojano sedentarno ponašanje (i prije pandemije) lako može ostati u svakodnevici i nakon pandemije. Stoga, potiče se na promjene životnog stila, posebice kod žena koje bi kao ranjivija skupina bi trebale više održavati zdravu tjelesnu težinu čime smanjuju rizik i od same zaraze koronavirusom. Žene su te koje se sa stresom bore prekomjernim prejedanjem dok muškarci većom konzumacijom cigareta i alkohola; Torres i Nowson takav oblik ponašanja nazivaju oralnim ponašanjem (Torres, Nowson prema Đogaš i dr., 2020, 315).

#### **4.4. COVID-19 kao alternativni narativ**

Iako s jedne strane mnogi poštuju mjere koje su donijele vlade brojnih država i znanstvenici raznih struka poput društvene distance, nošenja maski, ograničenosti kretanja, online nastave i sl., brojni su i oni koji su to buntovno doživjeli, pa vjeruju da je virus bio urota elita kako bi dominirali i porobili Amerikance (Marcus prema Kruglanski i dr., 2020, 287). Pitanje je koje će vrijednosti pojedinac odabrati kako bi održao i potvrdio samoga sebe. Na to mogu utjecati društveni i politički problemi kao i politička učenja i pripadnosti. Možda su upravo ti problemi

utjecali na masovne prosvjede u Americi poput protesta *Black Lives Matter* i demonstracija protiv pandemije COVID-19 (ACLED prema Kruglanski i dr., 2020, 287). Iako svjesni mogućnosti širenja zaraze i opasnosti od većih grupiranja, masovni prosvjedi diljem svijeta održali su se u svrhu političkih i društvenih razloga (Kruglanski i dr., 2020, 287).

Pandemija COVID-19 dovela je do brojnih teoretiziranja o stvarnoj pozadini i porijeklu virusa od strane različitih aktera, a popularno se nazivaju teorijama zavjere. Ančić i Cepić razlikuju političke ili realne zavjere koje imaju svoj povijesni trenutak poput ubojstva Cezara ili afere *Watergate* te teorije zavjere koje pokušavaju objasniti neki povijesni događaj poput klimatskih promjena za koje brojni ljudi vjeruju da nisu istinite tj. da ljudi nisu odgovorni za trenutno stanje planeta Zemlje već da je to zaplotnjaštvo<sup>13</sup> organizacija poput Ujedinjenih naroda, znanstvenika, komunista, naftne industrije i sl. Aktualna pandemija također se našla na udaru brojnih teorija zavjere, od onih da je virus nastao u kineskom laboratoriju ili da se prenosi 5G mrežom do misli kako Bill Gates pod krinkom pandemije želi masovno cijepiti svjetsku populaciju s ciljem da smanji broj iste (Ančić, Cepić, 2021, 189).

Teorije zavjere, prema više autora (Keeley, 1999; Pigden, 1995; Sunstein i Vermeule, 2008.), definiraju se kao uvjerenje da dvoje ili više moćnih aktera ili institucija kroz određene radnje poput zaplotnjaštva i skrivenih načina utječu na društvene i političke događaje u svijetu. Tako realne zavjere imaju svoj istinit uzročno-posljedični slijed događaja, a teorije zavjere imaju navodne tvrdnje, one koje mogu, no ne moraju biti istinite. Sunstein i Vermeule postavljaju teorije zavjere u kategoriju lažnih uvjerenja koja nose dozu štetnosti u sebi (Sunstein, Vermeule prema Ančić, Cepić, 2021, 190).

Kategoriju lažnog uvjerenja, u kontekstu pandemije, čini primjerice nošenje maski i stav kako maska ne pridonosi mnogo zaštiti i smanjivanju mogućnosti prenošenja koronavirusa, no takvo uvjerenje ne predstavlja teoriju zavjere. Da bi nešto moglo biti etiketirano kao teorija zavjere potrebna je „atribucija izvanrednih moći određenim agentima/akterima u toj zavjeri“ (Ančić, Cepić, 2021, 190). Mišljenja da maske nisu učinkovite te da ih ne treba nositi na osnovu teorijsko-zavjereničkog promišljanja da je pandemija bolesti COVID-19 posljedica određenih aktivnosti „globalne vlade“ pa i „židovskog lobija“ ili ideja da Bill Gates kontrolira pandemiju s ciljem da stekne kontrolu nad cijelim svijetom, rezultat su izloženosti teorijama zavjere. Ančić i Cepić vide antimaskerski stav u Hrvatskoj kao posljedicu izloženosti teorijama zavjere,

---

<sup>13</sup> Podmuklica, onaj koji je podmukao, koji radi iza leđa (predodžba skrivanja iza plotu) (Hrvatski jezični portal: [https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search\\_by\\_id&id=f15kWhF9](https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15kWhF9))

a reakcije društva nisu ništa drugačije od onih zabilježenih u drugim društvima (Ančić, Cepić, 2021, 190).

Ančić i Cepić, radi boljeg objašnjenja termina teorija zavjere, koriste se literaturom o alternativnim narativima s obzirom na to da je antimaskerski pokret usko povezan s drugim oblicima otpora poput cijepljenja ili protivljenja 5G mreži. Nije nikakva novost da postoje brojne teorije zavjere o pandemiji. Referirajući se na više autora (Geissler i Sparkle, 2013; Bogart i dr., 1999), Ančić i Cepić navode kako su alternativni narativi zabilježeni i tijekom prijašnjih pandemija poput HIV-a, ali i tijekom epidemije Zika virusa (Klofstad i dr., 2019).

Fenomen poput nekontroliranog širenja bolesti daje širok spektar za širenje alternativnih narativa. Širenje tih alternativnih narativa autori objašnjavaju kroz tri navoda: 1. Za razumijevanje virusnih i bakterijskih bolesti moramo posjedovati stručno znanje i kompleksna objašnjenja, a upravo su ti zahtjevi izazov za epistemičku potrebu (Sutton, Cichock prema Ančić, Cepić, 2021, 192). Posjedovanje neznanstvenih objašnjenja koja na jednostavniji, ali i pogrešnji način predstavljaju složene fenomene često se čine primamljivijim od onih koje čujemo od stručnjaka ili kvalificiranih osoba. 2. U borbi s pandemijom farmaceutska industrija ima veliku ulogu, no ta ista industrija često je na meti kritika radi profita kojeg stječu i koji im je bitniji od zdravlja potrošača. 3. Borba s pandemijom potakla je upotrebu represivnog aparata i administrativne restrikcije koje su u ljudima izazvale nepovjerenje koliko u demokratski deficit toliko i u politički sustav. Kao dodatak navodi se „...da pandemije na vrlo elementarnoj fenomenološkoj razini predstavljaju izvor tjeskobe i straha od bolesti, patnje i smrti“ (Ančić, Cepić, 2021, 192).

Izdvajaju se dva veća alternativna narativa vezana za pandemiju COVID-19. Prvi je onaj o bezopasnosti virusa dok je drugi onaj o umjetnom podrijetlu virusa. Prvi alternativni narativ počiva na misli kako se opasnost od virusa SARS-CoV-2 smanjuje s obzirom da je u istoj kategoriji bolesti za koje se drži da nisu opasnije od gripe. Virus se prikazuje kao bezopasan, a mediji, političke elite i znanstvena zajednica teže k širenju lažnih informacija o opasnosti od virusa kako bi proveli restriktivne mjere i zakone radi svojih skrivenih razloga. Ovaj narativ zadovoljava navedenu definiciju teorije zavjere kroz sva tri kriterija: 1. moćni akteri su politička elita, mediji i znanstvena zajednica, 2. ti akteri provode svoje zamisli na skrivene načine (kako bi suzbili mogućnost otpora) i 3. tim činom utječu na društvene i političke događaje poput uvođenja restrikcija. Drugi narativ počiva na misli kako je virus umjetne pojave, stvoren kao biološko oružje koje služi ekonomskim i političkim dobitcima. On zadovoljava

kriterije pod 1. i 2. dok se pod 3. teži utjecaju na demografsku sliku stanovništva tj. eliminaciju nekih dijelova stanovništva (Ančić, Cepić, 2021, 192).

Ova dva narativa svrstana su u teorije zavjere jer nisu prihvaćeni od strane političkih elita, medija niti od znanstvene zajednice iako svjedočimo da ih neki članovi akademske zajednice prihvaćaju. Kao završna misao o ovim narativima navodi se kako oba imaju isti cilj, a to je smanjivanje percepcije o opasnosti od koronavirusa kao i doživljavanje epidemioloških mjera pretjeranima. Imhoff i Lamberty tako zaključuju kako oba narativa dovode do umanjivanja percepcije o rizičnosti ove bolesti kao i do smanjenja zdravstveno-protektivnog ponašanja (Imhoff, Lamberty prema Ančić, Cepić, 2021, 192/193).

## 5. METODOLOŠKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA

### 5.1. Ciljevi istraživanja

Nagla promjena svakodnevice na koju je većina ljudi navikla primjetno je ostavila traga na životima, u radu, tekućim dnevnim poslovima. Vidljive promjene u obavljanju poslova, odlascima u školu, na fakultet ili radno mjesto, manjak komunikacije s drugim ljudima i sl. doveli su do promjena u ljudima, a te promjene najviše su se očitovale u njihovom manifestnom ponašanju. Mnogi su u pandemiji postali introvertiraniji, usamljeniji, uplašeniji, odmaknuli su se od starog načina života te su kao neke nove ličnosti nastavili živjeti. Nerijetko sam u razgovoru sa bližnjima, prijateljima ili poznanicima mogla čuti kako razgovaraju o nekoj osobi koja se dosta promijenila tijekom pandemije, što zbog straha od same bolesti što zbog pretrpljenih ljudskih gubitaka. Upravo su me takve situacije potaknule na pisanje ovog rada i provođenje istraživanja na populaciji koja je meni generacijski bliska.

Opći cilj istraživanja bio je ispitati studentsku populaciju i utvrditi postoje li promjene u mladenačkom (studentskom) ponašanju prije i tijekom pandemije bolesti COVID-19. U skladu s navedenim određeni su posebni ciljevi istraživanja:

- ispitati jesu li studenti poštovali propisane epidemiološke mjere
- istražiti ponašanja studenata prilikom zaraze koronavirusom
- utvrditi koliki je *lockdown* imao utjecaj imao na osobne i društvene živote studenata i studentica

### 5.2. Hipoteze istraživanja

U skladu s postavljenim ciljevima postavljene su hipoteze istraživanja:

**H1.** Studenti biomedicine i zdravstva su poštivali sve epidemiološke mjere za razliku od studenata humanističkih znanosti

**H2.** Studenti sa Sveučilišta u Splitu češće su skrivali da su pozitivni na koronavirus od studenata sa Sveučilišta u Dubrovniku

**H3.** Studenti društvenih i humanističkih znanosti su tijekom *lockdowna* iskusili više negativnih osjećaja anksioznosti i samoće od studenata prirodnih znanosti

**H4.** Studentice su više pazile na vlastiti izgled u pandemiji za razliku od studenata.

### 5.3. Konstrukcija istraživačkog uzorka

S ciljem stjecanja što boljeg uvida u mladenačko ponašanje tijekom pandemije kao uzorak odabrani su studenti i studentice sa sveučilišta u Dubrovniku, Rijeci, Splitu i Zadru. Kako se sva četiri sveučilišta nalaze na području primorske Hrvatske, autorici se činilo više no zanimljivo da istraži sličnosti i razlike između matičnog sveučilišta sa navedenim sveučilištima. S obzirom da se radi o studentima koji žive na širem geografskom području za potrebe istraživanja odabran je prigodni uzorak. Saunders i dr. definiraju prigodno uzorkovanje kao slučajno uzorkovanje onih slučajeva koje je najlakše dobiti za vlastiti uzorak, a kao primjer navode nasumično intervjuiranje ljudi o određenom televizijskom programu u prostorijama trgovačkog centra (Saunders i dr., 2012, 214).

### 5.4. Primijenjena istraživačka metoda

Metodološki pristup ovom istraživanju bio je kvantitativni pa je u skladu s njim odabrana metoda ankete kojom se prikupljaju stavovi i mišljenja ispitanika. Anketa je istraživačka metoda koja je najčešće korištena u sociologiji, a podaci se najčešće prikupljaju anketnim upitnikom tako što ispitanici odgovaraju na seriju pitanja o ponašanjima, stavovima, mišljenjima.<sup>14</sup>

S obzirom da planirani uzorak ovog istraživanja čine studenti sa četiri sveučilišta na prostoru primorske Hrvatske odabrana je metoda internetskog anketiranja kako bi se što lakše i brže došlo do ciljane populacije.

Temeljni mjerni instrument primijenjen u istraživanju bio je *online* anketni upitnik. On je konstruiran i objavljen na *Google Forms* platformi. Koristili smo društvene mreže poput *Instagrama*, *Facebooka*, *Discorda*, *WhatsAppa* i sl. koje su nam poslužile su kao izvrstan medij za pronalaženje ciljane populacije. Obavili smo faktorsku analizu kako bi utvrdili postojanje faktora vezanih za ponašanje studenata. Inače, faktorska analiza je po definiciji „skup postupaka koji se koriste za pojednostavljenje kompletnog skupa kvantitativnih podataka analizom korelacija između varijabli kako bi se otkrio mali broj čimbenika koji mogu izraziti ono što je komentar na varijable i njihove povezane korelacije“.<sup>15</sup>

---

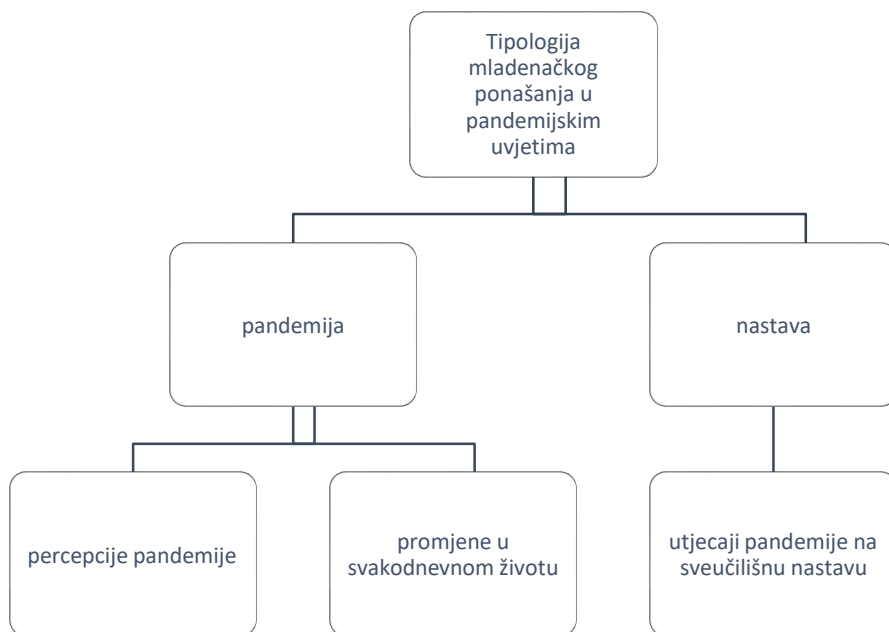
<sup>14</sup> <https://courses.lumenlearning.com/wm-introductiontosociology/chapter/reading-research-methods/>

<sup>15</sup> <https://methods.sagepub.com/methods-map/factor-analysis>



Terenski dio istraživanja proveden je od sredine srpnja do sredine kolovoza 2022. godine. U nastavku slijede prikazi konceptualne sheme, operacionalizacije varijabli i indikatora koji su korišteni u istraživanju, te prikaz hipotetske tipologije mladenačkog ponašanja.

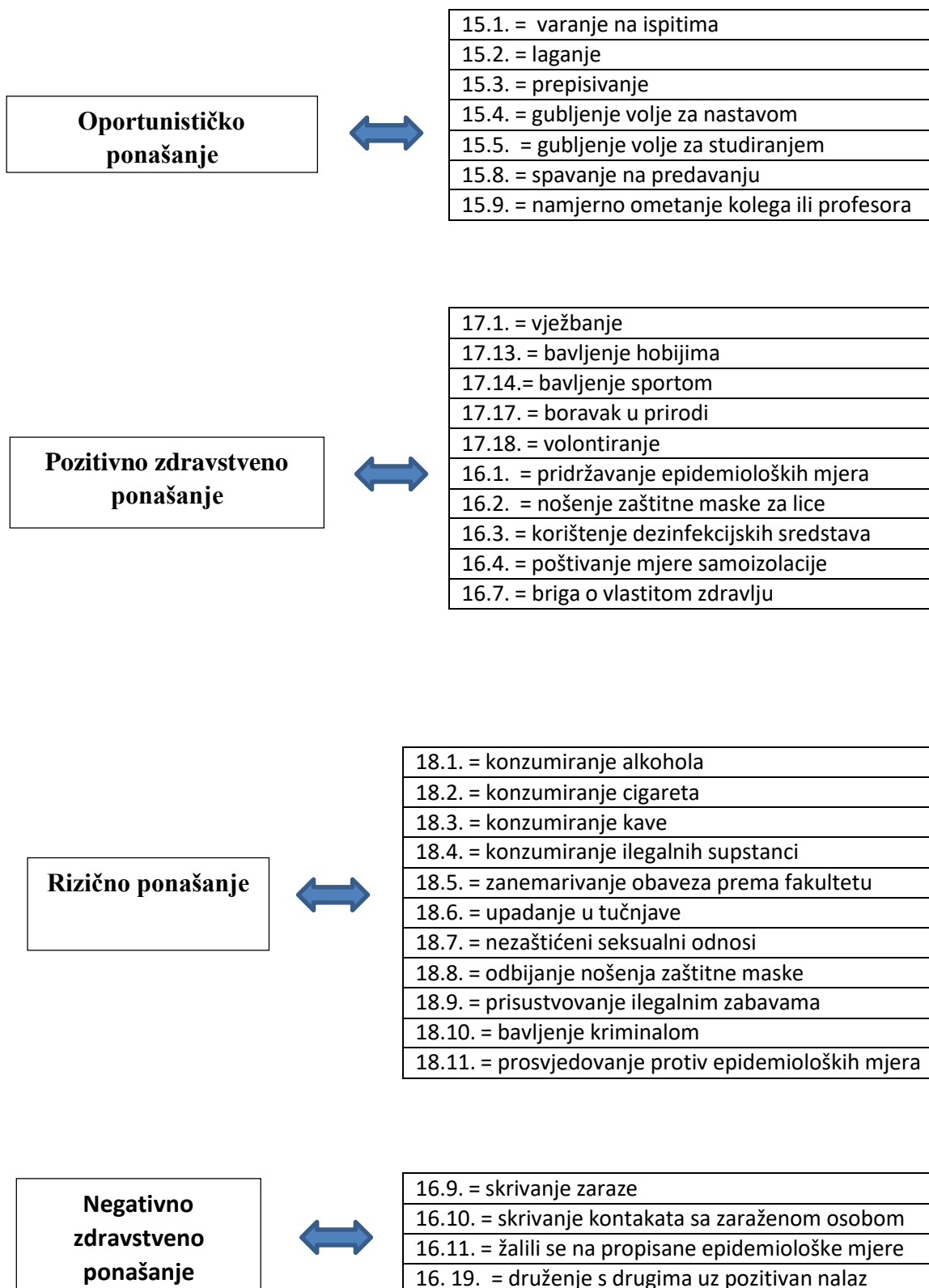
### **Prikaz 1. Konceptualna shema istraživanja**



## Prikaz 2. Operacionalni nacrt istraživanja

VARIJABLE	METODOLOŠKA RAZINA	INDIKATORI
STRUKTURALNA OBILJEŽJA	individualna	spol, dob, razina studija, mjesto stalnog boravka, mjesto stanovanja na studiju, mjesto studija, područje znanosti, godina studija
NASTAVA	individualna	vrsta nastave u pandemiji, raniji susreti s online nastavom, reakcija na online nastavu, 1. poteškoće u nastavi (vlastito nesnalaženje u sustavu, nesnalaženje u sustavu od strane profesora, loša internetska veza, loše računalo, ometanje, manjak radnog materijala, nestanak električne energije, nezainteresiranost) 2. učestalost ponašanja na nastavi – skala (varanje, laganje, prepisivanje, gubljenje volje za studiranje, gubljenje volje za slušanjem nastave, nezainteresiranost za nastavu, ometanje, odugovlačenje)
PANDEMIJA	individualna/društvena	saznanje o pojavi koronavirusa, 1. ponašanje na početku širenja virusa – skala (pandemija, posljedice, laboratorijski nastanak virusa, tip virusa, porijeklo virusa) 2. ponašanje u pandemiji – skala (poštivanje mjera, nošenje maske, dezinfekcija, samoizolacija, druženje s prijateljima, posjet liječniku, briga o vlastitom zdravlju, briga o zdravlju bližih, skrivanje pozitivnog nalaza, skrivanje bliskog kontakta sa zaraženim, žaljenje na mjere, introvertiranost, ekstrovertiranost, tjelesni izgled, zbližavanje/udaljavanje s prijateljima, kontakt s ljudima usprkos zarazi) 3. ponašanje- slobodno vrijeme u pandemiji – skala (tjelovježba, provođenje vremena s obitelji i prijateljima, posjeta bližnjima, boravak za računalom, pretraživanje društvenih mreža, posjet crkvi, trgovini, online trgovini, upoznavanje novih ljudi, slušanje glazbe, čitanje knjiga, bavljenje hobbijem, bavljenje sportom, igranje igrice, gledanje filmova, boravak u prirodni, volontiranje) 4. ponašanje u pandemiji – skala (konzumacija alkohola, cigareta, ilegalnih supstanci, kave, upadanje u tuče, seksualni odnosi, zaštitne maske u javnim prostorima, ilegalne zabave, kriminalne aktivnosti, prosvjedovanje, žaljenje na mjere, zanemarivanje obveza prema fakultetu) stavovi – skala (porijeklo nastanka bolesti, cilj nastanka bolesti, percepcija epidemioloških mjera, uloga države u pandemiji, percepcija liječničkog doprinosa, percepcija bolesti COVID-19, percepcija mladenačkog života u pandemiji, percepcija pandemije u budućnosti) 5. osjećaji u pandemiji (anksioznost, neizvjesnost, samoća, sreća, tuga, ljutnja,...)

### Prikaz 3. Hipotetska tipologija mladenačkog ponašanja u pandemijskim uvjetima



**Sedentarno/sjedilačko  
ponašanje**



17.5. = boravili za računalom
17.6. = pretraživali društvene mreže
17.9. = posjećivali online dućane
17.10. = upoznali nove ljude putem interneta
17.11. = slušali glazbu
17.12. = čitali knjige
17.15. = igrali igrice
17.16. = gledali filmove

**Društveno ponašanje**



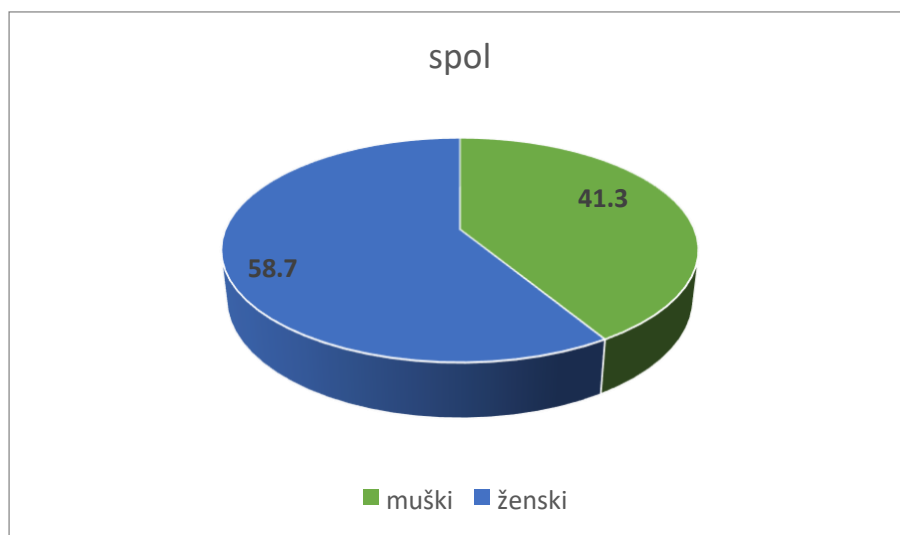
16.16. = zbližili se s obitelji
16.17. = stekli novog prijatelja/icu
17.2. = družili se s obitelji
17.3. = družili se s prijateljima
17.4. = posjećivali bližnje
17.10. = upoznawali nove ljude putem interneta
17.18. = volontirali

## 6. EMPIRIJSKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA

### 6.1. Strukturalna obilježja studenata

U istraživanju je sudjelovalo 310 osoba, 128 muškaraca (41.3%) i 192 žena (58.7%).

**Graf 1. Spol ispitanih studenata**



Najviše sudionika, njih 206 (66.5%) u dobi je od 20 do 24 godine, zatim slijede sudionici u dobi od 25 do 29 kojih je 55 (17.7%). Nadalje, u dobi od 18 do 19 godina je 38 (12.3%), dok je najmanje sudionika u dobi od 30 i više godina, njih 11 (3.5%).

**Tablica 1. Dob ispitanih studenata**

dob	f	%
18-19	38	12,3
20-24	206	66,5
25-29	55	17,7
30 i više	11	3,5
ukupno	310	100

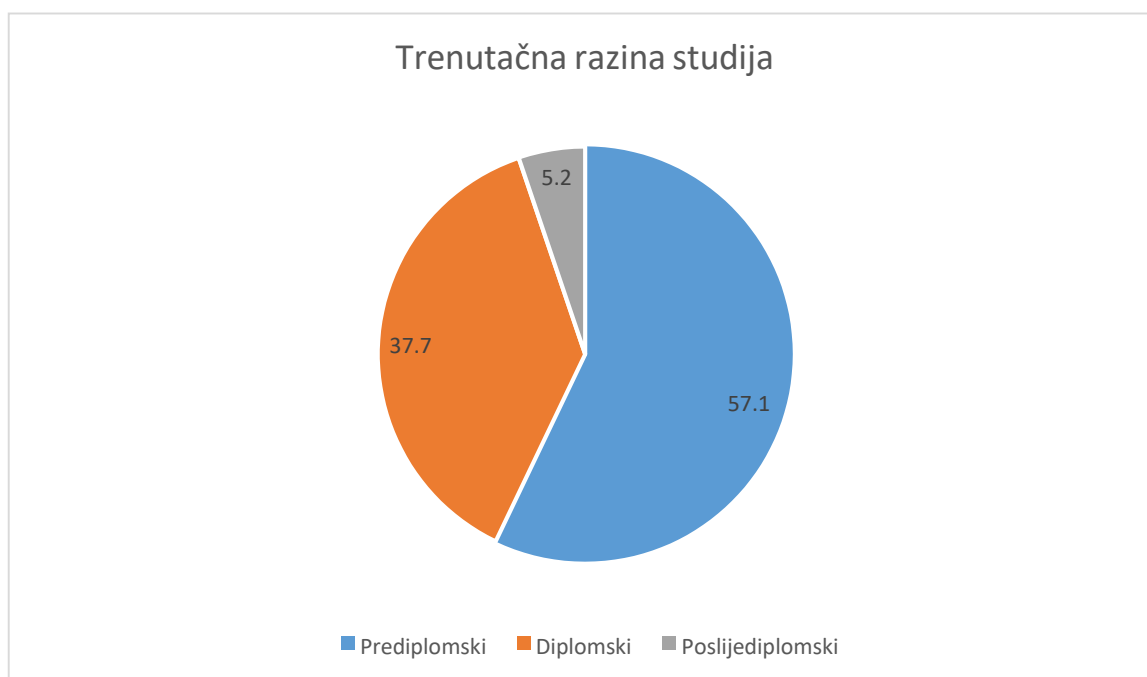
Što se tiče mjesta stanovanja, 69.7% sudionika dolazi iz grada, zatim slijede sudionici sa sela kojih je 20.9%, dok je sa otoka njih 9%, a 1 sudionik nije naveo mjesto stanovanja.

**Tablica 2. Mjesto stalnog boravka ispitanih studenata**

mjesto stalnog boravka	f	%
grad	216	69,7
selo	66	21,3
otok	28	9,0
ukupno	310	100,0

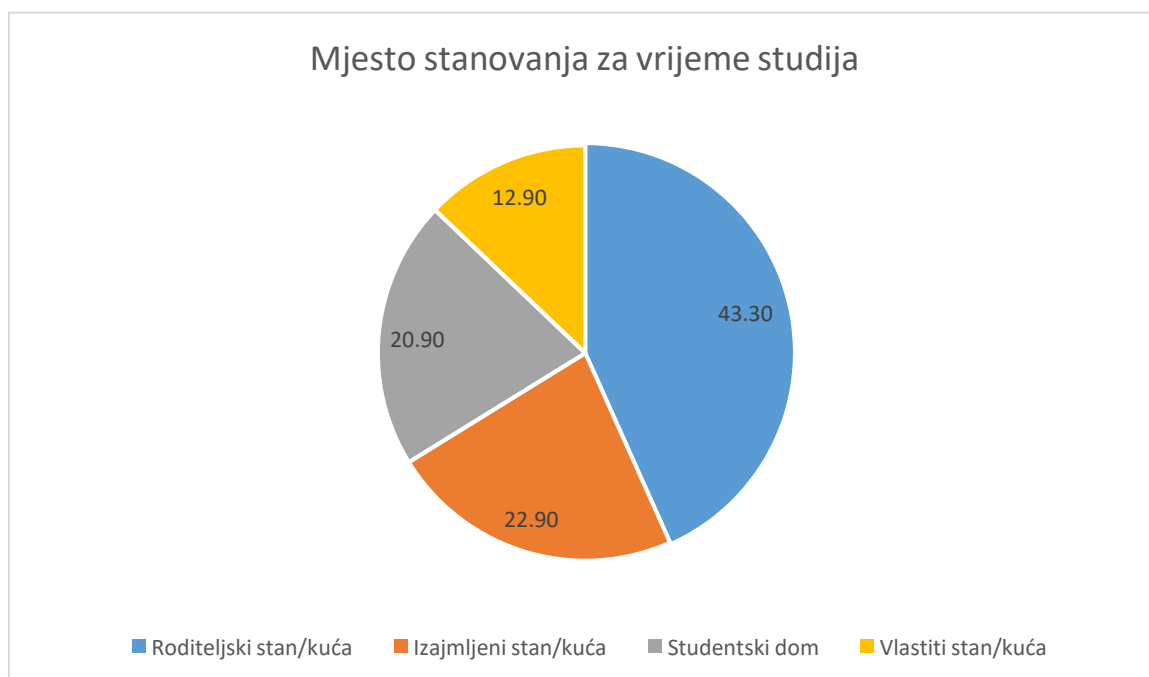
Najviše sudionika trenutačno je na preddiplomskoj razini studija (57.1%), zatim slijede sudionici na diplomskoj razini studija (37.7%), a najmanje je onih na poslijediplomskoj razini studija (5.2%).

**Graf 2. Trenutačna razina studija ispitanih studenata**



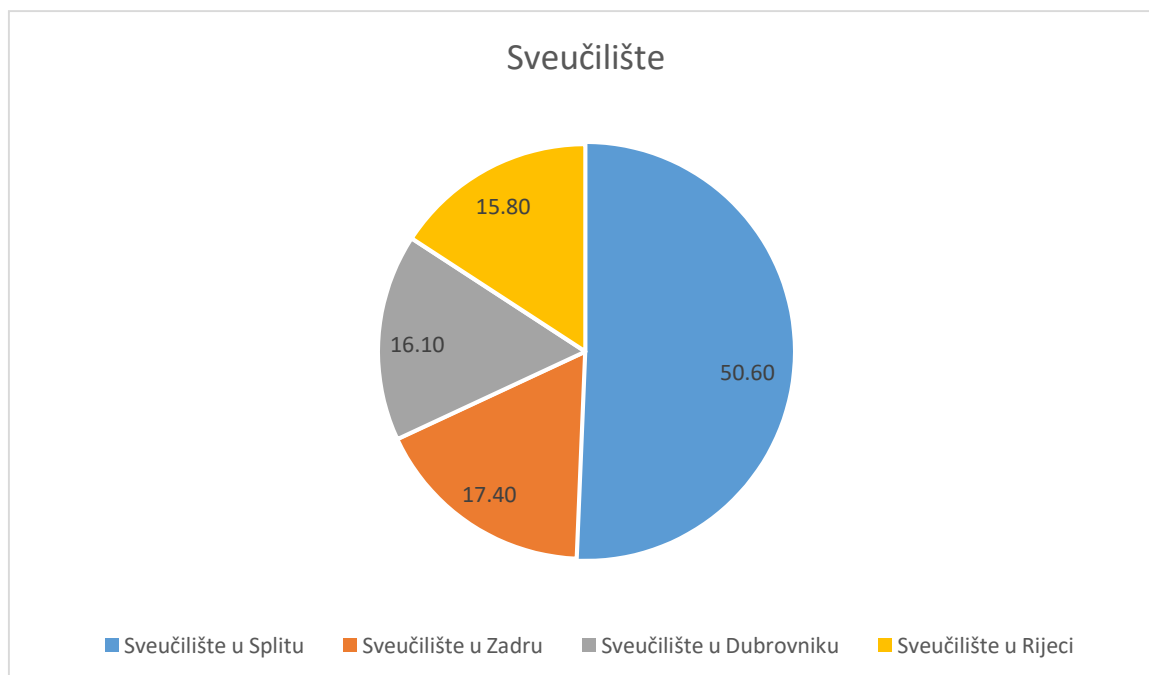
Što se tiče stanovanja u mjestu stanovanja najviše je onih koji žive u roditeljskom stanu ili kući (43.3%), nadalje, u iznajmljenom stanu je ponešto manje studenata (22.9%), zatim slijede oni koji žive u studentskom domu (20.9%) dok je najmanje onih u vlastitom stanu ili kući (12.9%).

**Graf 3. Mjesto stanovanja studenata za vrijeme studija**



U istraživanju je najviše studenata sa Sveučilišta u Splitu (50.6%), dok su ostala sveučilišta podjednako zastupljena, Sveučilište u Zadru sa 17.4%, Sveučilište u Dubrovniku 16.1% te Sveučilište u Rijeci sa 15.8%.

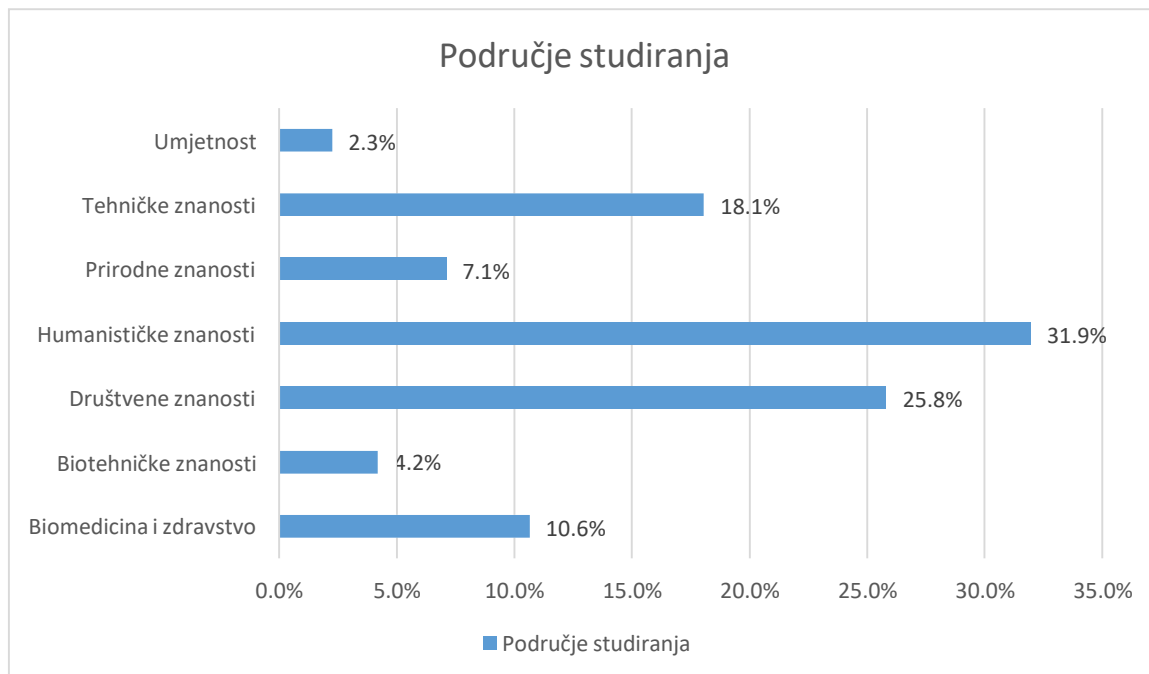
**Graf 4. Broj studenata po mjestu studiranja**



Govoreći o području znanosti studiranja najviše je onih iz humanističkih znanosti (31.9%) i društvenih znanosti (25.8%), zatim slijede studenti tehničkih znanosti (18.1%) te

biomedicina i zdravstvo (10.6%). Najmanji postotak studenata je iz područja prirodnih znanosti (7,1%), biotehničkih znanosti (4,2%) te umjetnosti (2,3%).

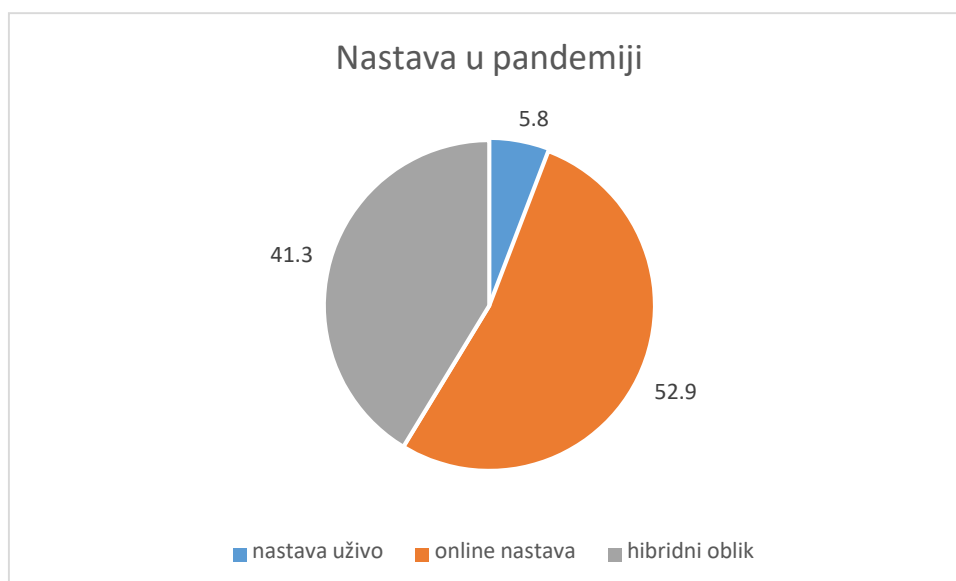
**Graf 5. Područje znanosti studenata**



## 6.2. Nastava u pandemiji

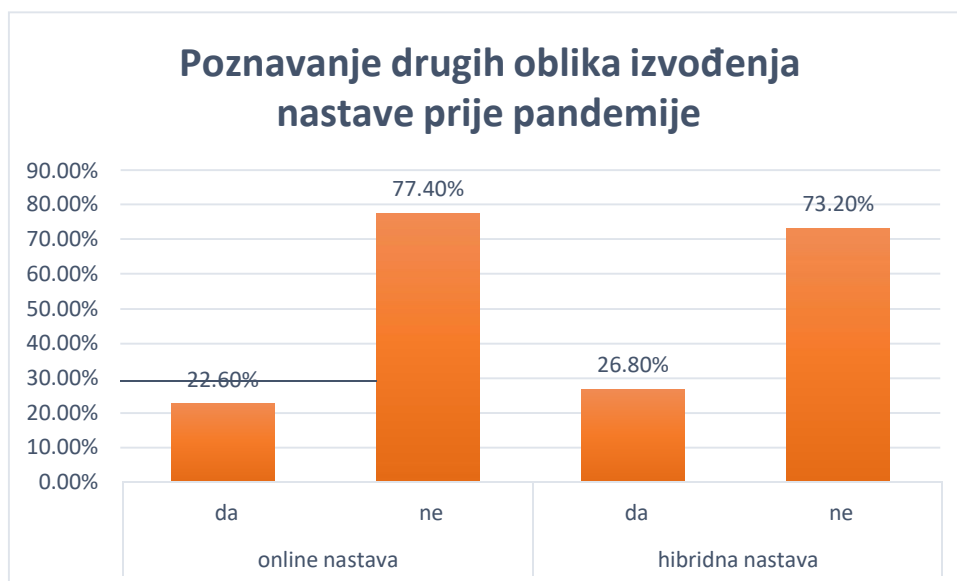
Studenti su tijekom pandemije uglavnom pohađali online nastavu (52.9%) te hibridni oblik nastave (41.3%), a najmanje su nastavu pohađali uživo (5.8%).

**Graf 6. Najčešći oblik nastave u pandemiji**



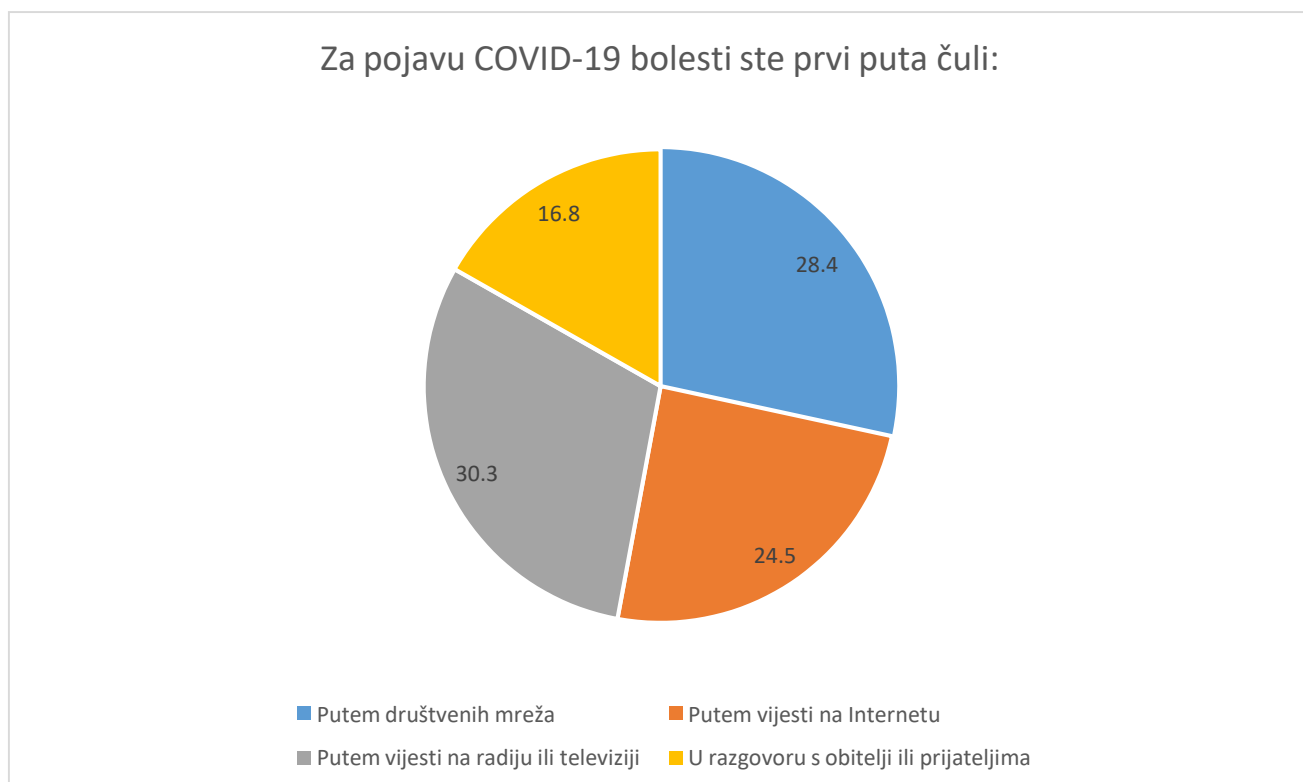


**Graf 7. Poznavanje drugih oblika izvođenja nastave**



Većina studenata (77.4%) navodi kako se nisu susreli sa online nastavom do početka pandemije kao ni sa hibridnim oblikom nastave (73.2%). Taj podatak i nije tako čudan s obzirom na to da je Republika Hrvatska tek u procesu modernizacije što se tiče nastave u *online* obliku. Pandemija je stigla upravo u vremenu kada društvene platforme omogućavaju razne mogućnosti i kada obavljanje poslova i školovanje od kuće više nije strano.

**Graf 8. Pojava COVID-19 bolesti**



Studenti su za pojavu COVID-19 bolesti prvi puta čuli najčešće putem vijesti na televiziju ili radiju (30,3%), zatim putem društvenih mreža (28,4%), dok bi se očekivalo ponešto drugačiji omjer zbog korištenja mobilnih uređaja i društvenih mreža. Ipak, u vezi globalnih vijesti očito da studenti još uvijek koriste televiziju ili radio kao glavni izvor informacija. Putem vijesti na Internetu njih gotovo četvrtina (24,5%) je saznala za bolest COVID-19, dok je najmanje u razgovoru sa obitelji ili prijateljima (16,8%).

**Tablica 3. Početak širenja virusa**

Jeste li na samom početku širenja virusa	Ne		Da		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%
pomislili da može doći do pandemije	234	75,5	76	24,5	310	100
strahovali za posljedice koje virus donosi	186	60	124	40	310	100
smatrali da se radi o bezazlenom virusu	153	49,4	157	50,6	310	100
smatrali da je virus nastao u laboratoriju	160	51,6	150	48,4	310	100
smatrali da je virus prešao sa šišmiša na čovjeka	190	61,3	120	38,7	310	100

Većina studenata navodi kako na samom početku širenja virusa nisu mislili da može doći do pandemije (75,5%) niti su smatrali da je virus prešao sa šišmiša na čovjeka (61,3%). 60% njih je izjavilo kako nisu strahovali su za posljedice koje virus donosi. Nešto više od pola ispitanih studenata je odgovorilo kako su na samom početku pandemije smatrali da se radi o bezazlenom virusu (50,6%) koji nije nastao u laboratoriju (51,6%) .

Govoreći o poteškoćama online nastave, najveća poteškoća je bila nezainteresiranost za takvim oblikom nastave (77.1%), loša internetska veza (70,3%) nesnalaženje profesora u sustavu za *online* nastavu (65,5%), nemogućnost pristupa radnim materijalima (64,2%), ometanje od strane ukućana (57,1%) i loše računalo (51%). Studenti navode da su najmanje poteškoća imali sa snalaženjem u sustavu za nastavu (64.2%) i nestankom struje (61,5%).

**Tablica 4. Poteškoće online nastave**

Jeste li se susreli s nekim od navedenih poteškoća prilikom online nastave?	Da		Ne		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%
nesnalaženje studenta u sustavu	111	35.8	199	64.2	310	100
nesnalaženje profesora u sustavu	203	65.5	107	34.5	310	100
loša internetska veza	218	70.3	92	29.7	310	100
loše računalo	158	51	152	49	310	100

ometanje od strane ukućana	177	57.1	133	42.9	310	100
nemogućnost pristupa knjižnicama ili radnim materijalima	199	64.2	111	35.8	310	100
nestanak struje	119	38.4	191	61.5	310	100
nezainteresiranost za nastavu u takvom obliku	239	77.1	71	22.9	310	100

Ponašanja na nastavi variraju, no najčešće je to bilo gubljenje volje za slušanjem predavanja (36,1 %). Studenati navode kako su znali često znali prespavati nastavu (37,4%), ponekad bi napustili sobu dok profesor priča (38,7%), lagali (40,3%) i varali na ispitima u vlastitu korist (38,1%) te su utišavali zvuk dok profesor priča (33,5%). Studenti su najmanje namjerno ometali kolege tijekom nastave (84,2%), odugovlačili s predajom zadaće (51,6%), prepisivali tuđe zadaće (41,6%) te gubili volju za studiranjem (27,1%). Bitno je naglasiti da se kod nekih tvrdnji radi o relativno maloj razlici među postocima što u konačnici znači da je velik broj studenata prepisivao tuđe zadaće, gubio volju za studiranjem, utišavao zvuk dok profesor priča te je prespavao predavanja.

**Tablica 5. Ponašanja na nastavi**

Koliko često ste na nastavi tijekom pandemije	Nikad		Ponekad		Često		Svakodnevno	
	f	%	f	%	f	%	f	%
varanje na ispitima	93	30.0	118	38.1	70	22.6	29	9.4
laganje u svoju korist	121	39.0	125	40.3	51	16.5	13	4.2
prepisanje tuđe zadaće ili seminara	129	41.6	108	34.8	60	19.4	13	4.2
gubljenje volje za slušanjem nastave	23	7.4	59	19.0	116	37.4	112	36.1
gubljenje volje za studiranjem	84	27.1	82	26.5	78	25.2	66	21.3
utišavanje zvuka dok profesor priča	67	21.6	104	33.5	93	30.0	46	14.8
napuštanje sobe dok profesor priča	43	13.9	120	38.7	92	29.7	55	17.7
prespavana predavanja	72	23.2	116	37.4	116	37.4	39	12.6
namjerno ometanje kolega	261	84.2	23	7.4	18	5.8	8	2.6
odugovlačenje s predajom zadaće	160	51.6	76	24.5	44	14.2	30	9.7

### 6.3. Učinci i posljedice pandemije

Studenti su najčešće brinuli o zdravlju svojih bližnjih (87.7%) te o vlastitom zdravlju (81,3%) što potvrđuje i tvrdnja kako su tijekom pandemije studenti u najvećem broju nosili maske za lice (83,9%) kako bi se zaštitili od bolesti. Od podataka možemo izdvojiti kako 205 ispitanika (66.1%) u pandemiji nije posjećivalo liječnika, a 218 ispitanika (70.3%) navodi kako su se žalili na propisane epidemiološke mjere. Značajan je podatak kako se 235 ispitanika (75.8%) izjasnilo da nisu skrivali od drugih kako su bili u kontaktu sa zaraženom osobom. Studenti većinom nisu izbjegavali druženja s prijateljima (63,2%), pazili su na vlastiti izgled (54,2%) i nisu dobili na težini (60%). Više od polovice ispitanih studenata navodi kako su se u pandemiji zbližili s obitelji (63,9%) te su održavali prijateljske odnose (60%). Najmanje su skrivali od drugih da su pozitivni na koronavirus (83.9%)

**Tablica 6. Ponašanja u pandemiji**

Jeste li tijekom pandemije:	Da		Ne	
	f	%	f	%
poštovali sve epidemiološke mjere	157	50.6	153	49.4
nosili zaštitnu masku za lice	260	83.9	50	16.1
koristili sredstva za dezinfekciju ruku	192	61.9	118	38.1
poštovali mjeru samoizolacije	244	78.7	66	21.3
izbjegavali druženja s prijateljima	114	36.8	196	63.2
posjećivali liječnika	105	33.9	205	66.1
brinuli o vlastitom zdravlju	252	81.3	58	18.7
brinuli o zdravlju svojih bližih	272	87.7	38	12.3
skrivali od drugih da ste pozitivni na koronavirus	50	16.1	260	83.9
skrivali od drugih da ste bili u kontaktu sa zaraženom osobom	75	24.2	235	75.8
žalili se na propisane epidemiološke mjere	218	70.3	92	29.7
postali introvertiraniji	129	41.6	181	58.4
postali ekstrovertiraniji	59	19.0	251	81.0
pazili na vlastiti izgled	168	54.2	142	45.8
dobili na težini	124	40.0	186	60.0
zbližili se s obitelji	198	63.9	112	36.1
stekli novog prijatelja/prijateljicu	107	34.5	203	65.5

udaljili se od prijatelja/prijateljica	124	40.0	186	60.0
bili u kontaktu s drugim ljudima iako ste pozitivni na koronavirus	55	17.7	255	82.3

Ponašanja koja su studenti tijekom pandemije najviše pokazivali su pretraživanje društvenih mreža (65.8%), boravak za računalom (62.5%), slušanje glazbe (61%) te provođenje vremena s obitelji (44.2%). Studenti su najmanje su volontirali (69.4%), upoznavali ljude preko interneta (52.9%) i išli u crkvu (42,6%).

**Tablica 7. Učestalost ponašanja u pandemiji**

Koliko često ste tijekom pandemije	Nikad		Ponekad		Često		Svakodnevno	
	f	%	f	%	f	%	f	%
vježbali	93	30	106	34.2	65	21.0	46	14.8
provodili vrijeme s obitelji	6	1.9	51	16.5	116	37.4	137	44.2
provodili vrijeme s prijateljima	13	4.2	141	45.5	103	33.2	53	17.1
posjećivali svoje bližnje	50	16.1	144	46.5	74	23.9	42	13.5
boravili za računalom	4	1.3	33	10.6	79	25.5	194	62.6
pretraživali društvene mreže	4	1.3	32	10.3	70	22.6	204	65.8
išli u crkvu	132	42.6	92	29.7	60	19.4	26	8.4
posjećivali trgovine	40	12.9	145	46.8	75	24.2	50	16.1
posjećivali online trgovine	60	19.4	96	31.0	110	35.5	44	14.2
upoznali nove ljude putem interneta	164	52.9	86	27.7	35	11.3	25	8.1
slušali glazbu	7	2.3	20	6.5	94	30.3	189	61.0
čitali knjige	63	20.3	90	29.0	78	25.2	79	25.5
bavili se hobbijem	44	14.2	72	23.2	92	29.7	102	32.9
bavili se sportom	100	32.3	99	31.9	64	20.6	47	15.2
igrali igrice	76	24.5	77	24.8	76	24.5	81	26.1
gledali filmove	11	3.5	62	20.0	123	39.7	114	36.8
boravili u prirodi	21	6.8	88	28.4	120	38.7	81	26.1
volontirali	215	69.4	52	16.8	27	8.7	16	5.2

Od negativnih ponašanja studenti su najviše konzumirali kavu (38.1%) i cigarete (17.7%). Najmanje su se bavili kriminalnim aktivnostima (87.7 %), upadanjima u tuče (87.4%), prosvjedovanjima protiv epidemioloških mjera (76,5%) i konzumiranjem ilegalnih supstanci (78.1%). Njih 63,5% navodi da nikada nisu odbili nositi zaštitnu masku u javnim institucijama.

Kao zanimljiv podatak možemo izdvojiti da se 28.7% ispitanika svakodnevno žalilo za vremenom prije pandemije

**Tablica 8. Učestalost rizičnih ponašanja kod studenata**

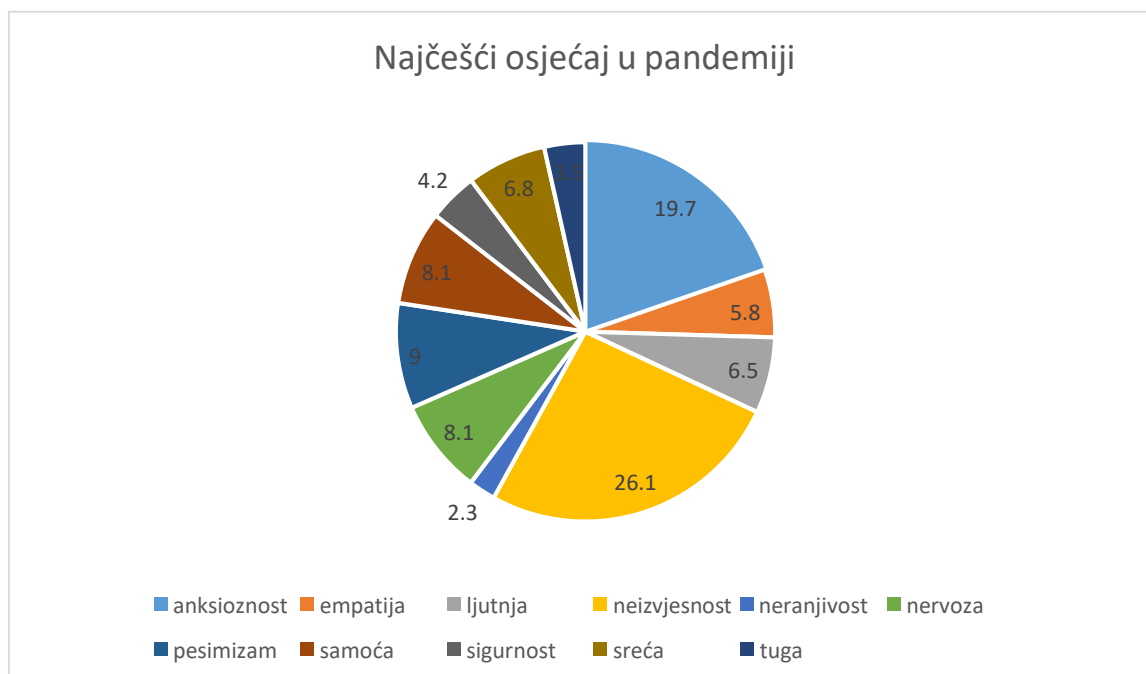
Koliko često ste u pandemiji:	Nikad		Ponekad		Često		Svakodnevno	
	f	%	f	%	f	%	f	%
konzumirali alkohol	97	31.3	125	40.3	77	24.8	11	3.5
konzumirali cigarete	153	49.4	69	22.3	33	10.6	55	17.7
konzumirali kavu	46	14.8	56	18.1	90	29.0	118	38.1
konzumirali ilegalne supstance	242	78.1	25	8.1	37	11.9	6	1.9
zanemarili obveze prema fakultetu	119	38.4	97	31.3	65	21.0	29	9.4
upadali u tuče	271	87.4	26	8.4	12	3.9	1	.3
imali nezaštićene seksualne odnose	217	70.0	46	14.8	32	10.3	15	4.8
odbijali nositi zaštitnu masku u javnim institucijama	197	63.5	53	17.1	35	11.3	25	8.1
prisustvovali ilegalnim zabavama	189	61.0	72	23.2	38	12.3	11	3.5
bavili se kriminalnim aktivnostima	272	87.7	24	7.7	13	4.2	1	.3
prosvjedovali protiv epidemioloških mjera	237	76.5	32	10.3	26	8.4	15	4.8
žalili za vremenom prije pandemije	50	16.1	71	22.9	100	32.3	89	28.7

Ispitujući stavove i mišljenja ispitanika o bolesti COVID-19 postavljena je skala s općenitim pitanjima. Na tvrdnju da je bolest COVID-19 nastala u laboratoriju najveći broj ispitanika 133 (42.9%) navodi kako nisu sigurni u tu tvrdnju (42.9%), njih 142 (45.8%) navodi kako ne smatraju da je bolest COVID-19 nastala s ciljem smanjenja svjetske populacije. Nadalje, najveći broj ispitanika 116 (37,4%) navodi kako nisu sigurni u točnost tvrdnje da je pandemija isplanirana od strane svjetskih moćnika, 160 ispitanika (51,6%) smatra da su epidemiološke mjere bile pretjerane, njih 233 (75.2%) da su ljudi izgubili mnogo toga u pandemiji kako emotivno tako i materijalno. Izdvaja se i podatak kako 212 ispitanika (68.4%) smatra da su u pandemiji izgubili dio mladosti ili studentskog života. Liječnike kao heroje u borbi s pandemijom vidi 63,5% ispitanih studenata.

**Tablica 9. Mišljenja studenata o bolesti COVID-19**

Smatrate li da	Da		Ne		Nisam siguran/na	
	f	%	f	%	f	%
bolest COVID-19 je nastala u laboratoriju	107	34,5	70	22,6	133	42,9
bolest COVID-19 je nastala s ciljem da se smanji svjetska populacija	78	25,2	142	45,8	90	29,0
pandemija je isplanirana od strane svjetskih moćnika	97	31,3	97	31,3	116	37,4
epidemiološke mjere su bile pretjerane	160	51,6	90	29,0	60	19,4
ljudi su mnogo izgubili u pandemiji (emotivno, materijalno)	233	75,2	32	10,3	45	14,5
država je dosta pomogla u borbi s pandemijom	69	22,3	132	42,6	109	35,2
liječnici su heroji	197	63,5	53	17,1	60	19,4
virus je i dalje jako opasan	85	27,4	140	45,2	85	27,4
ste izgubili dio mladosti ili studentskog života	212	68,4	56	18,1	42	13,5
ubrzo će nastupiti nova pandemija	73	23,5	96	31,0	141	45,5

**Graf 9. Najzastupljeniji osjećaji studenata u pandemiji**



Studenti su najviše doživljavali anksioznost (19,7%), neizvjesnost (26,1%) i pesimizam (9%) u pandemiji, a zatim s podjednakim postotkom slijede osjećaji nervoze (8,1%) i samoće (8,1%). Osjećaj sreće je pratio 6,8% ispitanih studenata dok nešto manji postotak od 6,5% otkriva da je studente pratio osjećaj ljutnje. Najmanji postotak studenata je odabrao tugu (3,5%)

i neranjivost (2%) kao najčešći osjećaj u pandemiji. Ovaj podatak me je posebno iznenadio s obzirom da su studenti većinom sebe smatrali imunom generacijom koju će bolest COVID-19 uvelike zaobići.

Cilj faktorske analize bio je utvrditi postojanje faktora vezanih za ponašanje studenata. Često se u pandemiji spominjalo oportunističko ponašanje studenata pa smo izveli faktorsku analizu za ponašanja koja bi se mogla karakterizirati kao oportunistička. Oportunizam se smatra temeljnom pretpostavkom mnogih ekonomskih teorija koje u središte stavljaju čovjeka, njegovu egocentričnost i osobne interese za koje najčešće koristi druge ljude. No, važno je naglasiti kako ljudi ne teže uvijek vlastitom oportunizmu već ukoliko su članovi zajednice bilo u mjestu u kojem žive, na poslu ili u školi oni djeluju sa zajedničkom svrhom.<sup>16</sup>

**Tablica 10. Faktorska analiza oportunističkog ponašanja**

Varijabla	Faktorsko zasićenje	<i>M</i>	<i>SD</i>
<b>Faktor: Oportunističko ponašanje</b>			
varanje na ispitu	.685	2.11	0.943
laganje u svoju korist	.776	1.86	0.839
prepisivanje	.708	1.86	0.872
gubljenje volje za slušanjem nastave	.500	3.02	0.922
gubljenje volje za studiranjem	.501	2.41	1.10
namjerno ometanje kolega ili profesora	.485	1.27	0.684
spavanje na predavanju	.573	2.29	0.961

Faktor oportunističkog ponašanja za vrijeme pandemije saturiraju čestice iz Tablice 10. koje objašnjavaju 37.7% varijance oportunističkog ponašanja studenata. Korištena je metoda *maximum likelihood* odnosno najvećeg slaganja bez rotacije i Kaiser-Guttmanov kriterij ekstrakcije faktora (karakteristični korijen > 1). Nadalje, indeksi slaganja modela nisu savršeni (*RMSEA* = .158, *TLI* = .742,  $\chi^2/df < 0.001$ , *KMO* = .797), no ukazuju da je ovaj model odnosno faktor oportunističkog ponašanja iz odabranih čestica dovoljno dobar u ovakvoj formi, ali moguće ga je i prošiti sa drugim česticama koje bi poboljšale indekse pristajanja.

<sup>16</sup> <https://study.sagepub.com/sites/default/files/reference4.3.pdf>



Pozitivno zdravstveno ponašanje je nešto što se tijekom pandemije spominjalo često u medijima, te je također provedena eksploratorna faktorska analiza. Važno je naglasiti kako se po pozitivnim (zaštitnim) zdravstvenim ponašanjem podrazumijeva uzrokovanje ili očuvanje i poboljšanje vlastitog zdravlja. Kao bitne odrednice pozitivnog zdravstvenog ponašanja izdvajaju se redovna tjelovježba, održavanje higijene, odmor, umjerena i uravnotežena prehrana, ali i pomaganje drugima kao i društveno korisni rad. Ovakav oblik ponašanja podrazumijeva redovne liječničke preglede kao i pridržavanje liječničkih savjeta.<sup>17</sup>

**Tablica 11. Faktorska analiza pozitivno zdravstveno ponašanje**

Varijabla	Faktorsko zasićenje	<i>M</i>	<i>SD</i>
<b>Faktor: Fizička aktivnost</b>			
bavljenje sportom	.892	2.19	1.05
vježbanje	.663	2.21	1.03
boravak u prirodi	.456	2.84	0.891
bavljenje hobijima	.355	2.81	1.05
<b>Faktor: Epidemiološko ponašanje</b>			
korištenje dezinfekcijskih sredstava	.739	0.619	0.486
pridržavanje epidemioloških mjera	.689	0.506	0.501
nošenje zaštitne maske za lice	.517	0.839	0.386
poštivanje mjere samoizolacije	.466	0.787	0.410
briga o vlastitom zdravlju	.312	0.813	0.391

Ova dva faktora objašnjavaju 39.7% varijance pozitivnog zdravstvenog ponašanja studentima za vrijeme pandemije. Nadalje, faktor fizičke aktivnosti saturiraju čestice povezane sa fizičkom aktivnosti po sadržaju, a one objašnjavaju 20.8% varijance faktora, a faktor epidemiološkog ponašanja saturiraju čestice koje se odnose na ponašanja koja su karakterizirana kao epidemiološka i objašnjavaju 18.9% varijance toga faktora. Korištena je metoda *maximum likelihood* odnosno najvećeg slaganja bez rotacije i Kaiser-Guttmanov kriterij ekstrakcije faktora (karakteristični korijen > 1). Indeksi pristajanja ovoga modela su

<sup>17</sup> <https://www.vasezdravlje.com/bolesti-i-stanja/zdravlje-kao-rezultat-zivotnog-stila>

zadovoljavajući (RMSEA = 0.0398, TLI = 0.969,  $\chi^2/df$  = 0.076, KMO = 0.713). Ovo ukazuje da je ovaj model sa dva faktora prihvatljiv.

**Tablica 12. Faktorska analiza rizičnog ponašanja**

Varijabla	Faktorsko zasićenje	<i>M</i>	<i>SD</i>
<b>Faktor: Rizično ponašanje</b>			
konzumiranje alkohola	.585	2.01	0.840
konzumiranje ilegalnih supstanci	.719	1.38	0.769
upadanje u tučnjave	.732	1.17	0.489
nezaštićeni seksualni odnosi	.592	1.50	0.866
odbijanje nošenja zaštitne maske	.639	1.64	0.971
prisustvovanje ilegalnim zabavama	.612	1.58	0.839
bavljenje kriminalnim aktivnostima	.782	1.17	0.496
zanemarivanje akademskih obaveza	.351	2.01	0.985
prosvjedovanje protiv epidemioloških mjera	.596	1.42	0.839

Ovaj faktor objašnjava 40.2% varijance rizičnog ponašanja studenata, a faktor saturiraju čestice karakteristične za rizična ponašanja, ali i ona vezana za pandemiju poput ilegalnih zabava i prosvjeda. O rizičnom ponašanju mladih smo već govorili u poglavlju 3.3. **Tipovi ponašanja mladih** u kojemu je ponuđen detaljan opis ovog tipa ponašanja. (vidi str.24.) Nadalje, korištena je metoda *maximum likelihood* odnosno najvećeg slaganja bez rotacije i Kaiser-Guttmanov kriterij ekstrakcije faktora (karakteristični korijen > 1). Pristajanje modela nisu savršeni (RMSEA = .185, TLI = .662,  $\chi^2/df$  < 0.001, KMO = .841), ali važna indikacija je činjenica da je pod rizično ponašanje proizašlo čak i zanemarivanje akademskih obaveza.

**Tablica 13. Faktorska analiza negativno zdravstveno ponašanja**

Varijabla	Faktorsko zasićenje	<i>M</i>	<i>SD</i>
<b>Faktor: Negativno zdravstveno ponašanje</b>			
skrivanje zaraze	.680	0.161	0.368
druženje sa drugima uz pozitivan nalaz	.646	1.777	0.383
skrivanje kontakta sa zaraženom osobom	.509	0.242	0.429

Negativno zdravstveno ponašanje je svako ponašanje koje ima loš utjecaj na zdravlje. Faktori koji utječu na pojavu ovakvog tipa ponašanja su najčešće neumjerenost u jelu i piću, pušenje, slaba tjelesna aktivnost, zlouporaba opojnih i ilegalnih supstanci, neredoviti liječnički pregledi, prekomjerno izlaganje stresu kao i sjedilački način života.<sup>18</sup> Ovaj faktor objašnjava 38% varijance negativnog zdravstvenog ponašanja, a faktor saturiraju čestice iz tablice 13. Korištena je metoda *maximum likelihood* odnosno najvećeg slaganja bez rotacije i Kaiser-Guttmanov kriterij ekstrakcije faktora (karakteristični korijen > 1). Pristajanje ovoga modela nije zadovoljavajuće, uz pretpostavku malog broja čestica kao glavnog uzroka.

**Tablica 14. Faktorska analiza sedentarno/sjedilačko ponašanje**

Varijabla	Faktorsko zasićenje	<i>M</i>	<i>SD</i>
<b>Faktor: Sedentarno ponašanje</b>			
boravak za računalom	.677	3.49	0.736
pretraživanje društvenih mreža	.670	3.53	0.731
gledanje filmova	.516	3.10	0.838
slušanje glazbe	.484	3.50	0.718
igranje video igara	.313	2.52	1.13

Brojne društvene promjene koje su se proširile diljem svijeta, najviše kao posljedica globalizacije, uzrokovale su velike promjene u društvu, prirodi, radu i ekonomiji. Razmatrajući posljedice koje su navedene promjene ostavile istaknula se pojava sjedilačkog načina života. Takav tip života karakterizira tjelesna neaktivnost koja za posljedicu nosi velike zdravstvene probleme. Istraživanja o sjedilačkom ponašanju započela su 1953. godine kada su Morison i suradnici istraživali vozače autobusa i radnike koji posao obavljaju za stolom. Zaključak istraživanja bio je da oni ljudi koji su aktivniji imaju značajno manju mogućnost da obole od kardiovaskularnih bolesti.<sup>19</sup> Sjedilački način života jedna je od karakteristika doba u kojemu živimo. Ljudi su prikovani uz televiziju, računala i mobitele. Rad se sve više obavlja sjedeći u uredskim stolicama ili iz udobnosti vlastitog doma. Mladi su dosta neaktivni i vrijeme provode na društvenim mrežama ili igrajući videoigre. Stoga ne bi bilo čudno da je ovaj tip ponašanja dominirao tijekom pandemije.

<sup>18</sup> <https://www.vasezdravlje.com/bolesti-i-stanja/zdravlje-kao-rezultat-zivotnog-stila>

<sup>19</sup> <https://www.intechopen.com/chapters/78658>

Naznačeni faktor objašnjava 30.1% sedentarnog ponašanja, a faktor je saturiran česticama specifičnima za ovakav način života, pri čemu je najveće zasićenje vezano za boravak za računalom i pretraživanje društvenih mreža. Korištena je metoda *maximum likelihood* odnosno najvećeg slaganja bez rotacije i Kaiser-Guttmanov kriterij ekstrakcije faktora (karakteristični korijen > 1). Pristajanje ovoga modela je zadovoljavajuće ( $RMSEA = .092$ ,  $TLI = .873$ ,  $\chi^2/df = 0.003$ ,  $KMO = .703$ ) što ukazuje da je ovim česticama moguće ispitivati sedentarno ponašanje kod studenata. Pri čemu treba obratiti pozornost da čestice poput čitanja knjiga nisu zasitile faktor značajno što ukazuje da neka ponašanja više nisu vezana samo za sjedilački način života.

**Tablica 15. Faktorska analiza društveno ponašanje**

Varijabla	Faktorsko zasićenje	<i>M</i>	<i>SD</i>
<b>Faktor: Društveno ponašanje</b>			
posjećivanje bližnjih	.768	2.35	0.907
posjećivanje prijatelja	.627	2.63	0.813
druženje sa obitelji	.306	3.24	0.793

Društveno ponašanje je aktivnost kojom pojedinac mijenja ili na neki drugi način utječe na ponašanje druge osobe. Društveno ponašanje je potaknuto društvom i događanjima unutar njega te ono utječe i na druge članove društva.<sup>20</sup> Kako se ovaj rad bavio istraživanjem ponašanja u pandemijskim uvjetima jedan od glavnih istraživačkih interesa bilo je utvrđivanje odnosa između studenata i obitelji te prijatelja. S obzirom da je hipotetski nacrt sadržavao veći broj varijabli, pohvalno je što su pod društveno ponašanje saturirane varijable koje se tiču obitelji i prijatelja. Naznačeni faktor objašnjava 35.9% varijance društvenog ponašanja, a faktor je saturiran česticama vezanima obitelj i prijatelje, no, vjerojatno zbog malog broja čestica, i vrlo sličnih po sadržaju ovaj model nije zadovoljavajućih indeksa pristajanja.

<sup>20</sup> <https://www.psychologydiscussion.net/social-psychology-2/social-behaviour/social-behaviour-meaning-bases-and-kinds/1310>

Konačno, testirane su četiri postavljene hipoteze. U svrhu odgovora na H1 izračunat je Hi-kvadrat test kako bi se utvrdilo postoji li razlika u čestini poštivanja epidemioloških mjera između studenata biomedicine i zdravstva te studenata humanističkih znanosti. Provedenom analizom nije utvrđena razlika u čestini poštivanja epidemioloških mjera ( $X^2 = 0.364$ ,  $df = 1$ ,  $p > .05$ ). (vidi Tablicu 16.)

**Tablica 16. Hi-kvadrat test čestine poštivanja epidemioloških mjera**

		pitanje: poštivanje epidemioloških mjera			
			Ne	Da	Ukupno
područje znanosti	biomedicina i zdravstvo	zbroj	15	51	66
		%	23	77	100
		humanističke znanosti	zbroj	18	48
	%	27	73	100	
	$X^2 = 0.364$ , $df = 1$ , $p > .05$				

U svrhu odgovora na H2 izračunat je Hi-kvadrat test kako bi se utvrdilo postoji li razlika u čestini skrivanja zaraze između studenata sa Sveučilišta u Splitu i studenata sa Sveučilišta u Dubrovniku. Provedenom analizom utvrđena je razlika u čestini skrivanja zaraze ( $X^2 = 6.977$ ,  $df = 1$ ,  $p < .01$ ), studenti Sveučilišta u Dubrovniku su češće skrivali zarazu. (vidi Tablicu 17.)

**Tablica 17. Hi-kvadrat čestine skrivanja zaraze između studenata**

		pitanje: skrivanje zaraze			
			Ne	Da	Ukupno
mjesto studiranja	Sveučilište u Dubrovniku	zbroj	38	12	50
		%	76	24	100
		Sveučilište u Splitu	zbroj	142	15
	%	90	10	100	
	$X^2 = 6.977$ , $df = 1$ , $p < .01$				

U okviru potvrđivanja treće hipoteze utvrdili smo na temelju rezultata Hi-kvadrat testa da ne postoji razlika u čestini negativnih osjećaja između studenata društvenih i humanističkih znanosti u usporedbi sa studentima prirodnih znanosti. Provedenom analizom nije utvrđena razlika u čestini negativnih osjećaja anksioznosti i samoće između studenata društvenih i

prirodnih znanosti ( $X^2= 0.374$ ,  $df= 1$ ,  $p > .05$ ). Rezultati analize pokazuje da nije utvrđena ni razlika u čestini negativnih osjećaja anksioznosti i samoće između studenata humanističkih i prirodnih znanosti ( $X^2= 0.194$ ,  $df= 1$ ,  $p > .05$ ). (vidi Tablicu 18.)

**Tablica 18. Hi-kvadrat čestine negativnih osjećaja između studenata**

		pitanje: negativni osjećaji – anksioznost i samoća			
područje znanosti	društvene znanosti		Anksioznost	Samoća	Ukupno
		zbroj	12	5	17
		%	71	29	100
	prirodne znanosti	zbroj	5	1	6
		%	83	17	100
	$X^2= 0.374$ , $df= 1$ , $p > .05$				

		Pitanje: Negativni osjećaji – anksioznost i samoća			
Područje znanosti	Humanističke znanosti		Anksioznost	Samoća	Ukupno
		zbroj	24	8	32
		%	75	25	100
	Prirodne znanosti	zbroj	5	1	6
		%	83	17	100
	$X^2= 0.194$ , $df= 1$ , $p > .05$				

U svrhu odgovora na H4 izračunat je Hi-kvadrat test kako bi se utvrdilo postoji li razlika između studenata i studentica o brizi o vlastitom izgledu tijekom pandemije s pretpostavkom da su studentice te koje su više pazile na izgled. Provedenom analizom utvrđeno je kako ne postoji statistički značajna razlika u čestini brige o vlastitom tijelu tijekom pandemije između studenata i studentica. (vidi Tablicu 19.)

**Tablica 19. Hi-kvadrat razlika između muškaraca i žena u brizi o vlastitom izgledu tijekom pandemije**

		pitanje: briga o vlastitom zdravlju		
muškarci		Da	Ne	Ukupno
	zbroj	64	64	128
	%	50	50	100
žene	zbroj	104	78	182
	%	57	43	100
$X^2 = 1.54., df = 1, p > .05$				

Predstavljeni rezultati istraživanja ukazuju na pozitivan trend kod studenata tijekom pandemije. Pridržavali su se epidemioloških mjera, nosili su maske i koristili dezinfekcijska sredstva. Održavali su kontakte s bližnjima i prijateljima, te su se zblížili obitelji. Dobro su se snašli u novom sustavu za nastavu za razliku od svojih profesora. Velik broj njih je gubio volju za slušanjem nastave što nije ni tako čudno s obzirom da je manjkalo ljudskih kontakata, razgovora i udobnosti fakultetskih predavaonica. Tijekom pandemije studenti su najčešće slušali glazbu, gledali filmove te boravili za računalom pregledavajući društvene mreže. Od negativnih ponašanja najčešće su konzumirali kavu i cigarete te žalili za životom prije pandemije. Najteže su se nosili s propisanim epidemiološkim mjerama. Velik broj ispitanih studenata vidi liječnike kao heroje, smatraju da virus više i nije tako opasan, no nisu sigurni po pitanju moguće pojave nove pandemije. Osjećaji anksioznosti i neizvjesnosti su bili najčešći pratioci naših ispitanika.

Postavljene hipoteze su dale jako zanimljive rezultate. Prva hipoteza koja je glasila „Studenti biomedicine i zdravstva su poštivali sve epidemiološke mjere za razliku od studenata humanističkih znanosti“ nije potvrđena. S obzirom da se radi o studentima iz područja zdravstva očekivani su drugačiji rezultati. Druga hipoteza koja je glasila „Studenti sa Sveučilišta u Splitu češće su skrivali da su pozitivni na koronavirus od studenata sa Sveučilišta u Dubrovniku“ ukazala je razliku u čestini skrivanja zaraze. Zanimljivo je da su studenti s područja Dubrovnika češće skrivali zarazu od onih u Splitu iako su očekivanja bila drugačija. Treća hipoteza koja je glasila „Studenti društvenih i humanističkih znanosti su tijekom *lockdowna* iskusili više negativnih osjećaja anksioznosti i samoće od studenata prirodnih znanosti“ nije potvrđena. Četvrta hipoteza koja je glasila „Studentice su više pazile na vlastiti izgled u pandemiji za razliku od studenata“ također nije potvrđena.

Obavljena faktorska analiza koju smo izračunali s obzirom na prethodno postavljenu hipotetsku tipologiju dala je zanimljive rezultate. Oportunističko ponašanje predstavljeno je sa sedam hipotetskih varijabli koje su se faktorskom analizom potvrdile i stvorile model oportunističkog ponašanja. Zatim smo postavili hipotetski model za pozitivno zdravstveno ponašanje koji smo kasnije podijelili u dva faktora (fizička aktivnost i epidemiološko ponašanje). Od deset postavljenih hipotetskih varijabli potvrdilo se njih devet koje čine model pozitivno zdravstvenog ponašanja. Nadalje, postavljen je hipotetski model za rizično ponašanje koji je predstavljen s jedanaest hipotetskih varijabli od kojih je devet potvrđeno te one čine model rizičnog ponašanja. Hipotetski model negativnog zdravstvenog ponašanja kojeg su činile četiri varijable faktorskom analizom je sveden na tri varijable koje čine model rizičnog zdravstvenog ponašanja. Postavljen je i hipotetski model sedentarnog ili sjedilačkog ponašanja kojeg je činilo osam varijabli od kojih je u konačnici samo pet potvrđeno te one čine model sedentarnog/sjedilačkog ponašanja. Konačno, postavljen je hipotetski model društvenog ponašanja sastavljen od sedam varijabli od kojih su, faktorskom analizom, samo tri potvrđene te čine model društvenog ponašanja u pandemiji. Možemo zaključiti kako je hipotetski model oportunističkog ponašanja rezultirao kao dominantan te je usko uz njega model rizičnog ponašanja kao i model negativnog zdravstvenog ponašanja.



## 7. ZAKLJUČAK

Zadaća sociologa je proučavanje društvenih promjena i procesa te objašnjavanje istih. Iznenadnom pojavom pandemije, koja je preko noći okrenula cijeli svijet naglavačke, pojavili su se brojni problemi za mnoge ljude počevši od ekonomskih, društvenih, emocionalnih itd. Brojni stručnjaci iz područja ekonomije, medicine, psihologije, sociologije itd. upozoravali su na moguće posljedice koje će donijeti pandemija. Većina njih prvenstveno je govorila o ekonomskim gubitcima, zatim o velikom broju ljudskih gubitaka, narušavanju mentalnog zdravlja, no malo tko je pričao o promjenama unutar samih ljudi. Pandemija je dovela do udaljavanja ljudi od svojih bližnjih, manjka interesa za hobije i izvannastavne aktivnosti, povlačenje u samoga sebe te je strah i neizvjesnost čest pratitelj mnogih.

Primjećujući sve navedene promjene u vlastitoj okolini odlučila sam da je upravo ponašanje zanimljiva tema za pisanje i istraživanje. Udaljavanjem od vlastitih prijatelja i kolega te promjenama u obiteljskim odnosima i rodbinskim odnosima primijetila sam da mnogi ljudi prolaze kroz slične promjene i probleme kao i ja. Predočeno istraživanje upravo se bavilo tipologijom mladenačkog ponašanja u pandemijskim uvjetima gdje je ispitan prigodan uzorak od 310 studenata s četiri Sveučilišta na prostoru primorske Hrvatske. Rezultati istraživanja pokazali kako studenti uglavnom nisu očekivali da može doći do pandemije, smatrali su da virus nije prešao sa šišmiša na čovjeka, pohađali su online nastavu te su se dobro snalazili u sustavima za online nastavu za razliku od njihovih profesora koji su imali poteškoća u snalaženju. Nadalje, često su gubili volju za slušanjem nastave, ponekad bi utišavali zvuk dok profesor priča i nisu odugovlačili s predajom zadaća.

Tijekom pandemije studenti su brinuli o vlastitom zdravlju i zdravlju svojih bližnjih, nisu skrivali od drugih da su pozitivni na koronavirus, većinom nisu posjećivali liječnika, ali su se zbližili s vlastitom obitelji. Što se tiče aktivnosti u pandemiji studenti su najviše provodili vrijeme s obitelji, boravili za računalom, pretraživali društvene mreže, slušali glazbu i gledali filmove, a najmanje su volontirali i išli u crkvu. Ispitujući rizično ponašanje došli smo do podataka da su studenti u najvećem postotku svakodnevno konzumirali kavu i cigarete, a u najmanjem postotku su upadali u tuče i bavili se kriminalnim aktivnostima. Većina njih smatra da su propisane epidemiološke mjere bile pretjerane te da je velik broj ljudi pretrpio neki gubitak (emocionalni, materijalni). Anksioznost, samoća i neizvjesnost osjećaji koji su studente najčešće pratili tijekom pandemije.

U istraživanju je korištena i faktorska analiza kako bi se utvrdilo postojanje faktora vezanih za ponašanje studenata. Provedena je faktorska analiza na 7 tipova ponašanja, a ponašanja koje su se najviše izdvojila su oportunističko ponašanje zatim rizično ponašanje, sedentarno i pozitivno zdravstveno ponašanje koje ukazuje na to da su se studenti tijekom pandemije ponajviše bavili fizičkim aktivnostima i poštovali su epidemiološka pravila tj. razvili su epidemiološko ponašanje.

Konačno, smatram da je provedeno istraživanje jako zanimljivo i kvalitetno za uvid u mladenački život tijekom pandemije. Neki od rezultata su dosta zanimljivi s obzirom da se velik broj studenata predstavljao kao neranjiv u pandemiji, a provedeno istraživanje ukazuje na jako mali postotak onih koji su se uistinu tako osjećali. Pohvalno je i zbližavanje s obitelji i prijateljima te poštivanje epidemioloških mjera. Podatak da nešto manje od polovice ispitanika nije siguran hoće li ponovno nastupiti nova pandemija ukazuje na još postojanu nesigurnost i moguću zabrinutost oko nastavka borbe s pandemijom.

S obzirom na kontekst istraživanja i brojne događaje koji su se zbili u Hrvatskoj za vrijeme pandemije smatram da su ovakvi tipovi istraživanja dosta relevantni te da bi ih trebalo pratiti. Odnos studenata prema krizi koju je uzrokovala pandemija i njihove percepcije prema budućnosti su dosta zanimljive teme za daljnja istraživanja, stoga vjerujem kako bi predloženo istraživanje dalo još točnije i zanimljivije rezultate ukoliko bi proširili uzorak na mlade u cijeloj Hrvatskoj. Današnji mladi žive u društveno nepovoljnim uvjetima uzrokovanim krizom pandemije bolesti COVID-19 te rastom inflacije koju je dodatno potaknula ruska invazija na Ukrajinu. Upravo situacije poput navedenih daju plodno tlo za brojna istraživanja te smatram kako bi u trenutnoj situaciji istraživanja o međusobnoj interakciji mladih i opstanku u ovom vrtlogu promjena bila više nego zanimljiva.

## 8. LITERATURA

1. Ančić, B.; Cepić, D. (2021) Tko su antimaskeri u Hrvatskoj? Prilog istraživanju antimaskerske reakcije tijekom pandemije bolesti COVID-19 u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornog i sociokulturnog razvoja*, 59(219):187-218.
2. Antičević, V. (2021) Učinci pandemija na mentalno zdravlje. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 30(2):423-443.
3. Babić, D.; Babić, M.; Ćurlin, M. (2020) Kako se sačuvati od stresa za vrijeme pandemije koronom. *Zdravstveni glasnik*, 6(1):25-32.
4. Basaure, M.; Joignant, A.; Macareño, A. (2021) Between Distancing and Interdependence: The Conflict of Solidarities in the Covid-19 Pandemic. *Sociological Perspectives*, 64(5):706-725.
5. Berger, P.L.; Luckmann, T. (1992) *Socijalna konstrukcija zbilje*. Zagreb: Naprijed.
6. Bezić, Ž. (2005) Ljudsko ponašanje. *Crkva u svijetu*, 40(2):207-226.
7. Bouillet, D. (2014) Rizična ponašanja studenata. U Ilišin, V. (ur.), *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja. (str. 399-418)
8. Cifrić, I.; Nikodem, K. (2006) Socijalni identitet u Hrvatskoj: Koncept i dimenzije socijalnog identiteta. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 15(3):173-202.
9. Cifrić, I.; Nikodem, K. (2007) Relacijski identiteti. Socijalni identitet i relacijske dimenzije. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 16(3(89)):331-358.
10. Ćurković, N.; Lukačin, L.; Katavić, I. (2021) Životne navike djece i mladih tijekom socijalne izolacije uzrokovane pandemijom bolesti COVID-19. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 30(2):271-290.
11. Đogaš, Z.; Lušić Kalcina, L.; Pavlinac Dodig, I.; Demirović, S.; Madirazza, K.; Valić, M.; Pecotić, R. (2020) The effect of COVID-19 lockdown on lifestyle and mood in Croatian general population: a cross-sectional study. *Croatian Medical Journal*, 61(4):309-318.
12. Gottlieb, D.; Heinsohn, A.L. (1973) Sociology and Youth. *The Sociological Quarterly*, 14(2):249-270.
13. Grujičić, R.; Bogdanović, J.; Stupar, S.; Maslak, J.; Pejović Milovančević, M. (2020) Covid-19 Pandemija: uticaj na decu i mlade. *Psihijatrija danas*, 52(1-2):99-111.

14. Gvozdanović, A. (2014) Socijalni kapital studenata. U Ilišin, V. (ur.), *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. (str. 173-194)
15. Haralambos, M.; Holborn, M. (2002) *Sociologija: Teme i perspektive*. Zagreb: Golden Marketing.
16. Ilišin, V. (2007) Slobodno vrijeme i interesi mladih. U Ilišin, V.; Radin, F. (ur.), *Mladi: problemi ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja. (str. 179-199)
17. Ilišin, V. (2014) Zanemarena škola života: slobodno vrijeme i interesi studenata. U Ilišin, V. (ur.), *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja. (str. 343-373)
18. Ilišin, V. (2014) *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
19. Ilišin, V. (2014) Studenti i politika: pragmatizam bez iluzija. U Ilišin, V. (ur.), *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. (str. 221-287)
20. Ilišin, V.; Radin, F. (2007) Mladi u suvremenom hrvatskom društvu. U Ilišin, V.; Radin, F. (ur.), *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja. (str.13-35)
21. Kalanj, R. (2003) Zov identiteta kao prijeporno znanstveno pitanje. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 12(1-2):47-68.
22. Kruglanski, A.W.; Molinario, E.; Lemay, E.P. (2021) Coping with Covid-19-induced threats to self. *Group Processes and Intergroup Relations*, 24(2):284-289.
23. Leburić, A. (2002) Nova značenja političnosti mladih. U Leburić, A.; Tomić-Koludrović, I. (ur.), *Nova političnost mladih*. Zagreb: Alineja. (str. 9-70)
24. Potočnik, D. (2014) Profesionalne aspiracije i svijet rada u očima studenata. U Ilišin, V. (ur.), *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. (str. 133-168)
25. Saunders, M.; Lewis, P.; Thornhill, A. (2012). Selecting samples. U Saunders, M.; Lewis, P.; Thornhill, A. (ur.) *Research Methods for Business Students (6th ed.)* London: Pearson Custom Publishing. (str. 210-256)
26. Tomić-Koludrović, I. (2001) Životni stilovi mladih – teorijski aspekti. U Tomić-Koludrović, I.; Leburić, A. (ur.), *Skeptična generacija: Životni stilovi mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: AGM. (str. 9-34)
27. Zeman, Z. (2007) Identitetske strategije: u potrazi za smislom. *Društvena istraživanja*, 16(6(92)): 1015-1029.

**Internetski izvori:**

<https://www.preventionweb.net/news/behavioural-and-cultural-insights-shed-light-how-pandemic-has-left-youth-behind> [23.04.2022]

[https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab\\_1](https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1) [24.04.2022]

<https://sociologydictionary.org/behavior/> [24.04.2022]

<https://www.ziher.hr/generacija-z/> [11.5.2022]

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14878> [18.06.2022]

<https://www.azvo.hr/hr/azvo-vijesti/2616-predstavljeni-rezultati-istrazivanja-studenti-i-pandemija-kako-smo-pre-zivjeli> [18.06.2022]

[https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search\\_by\\_id&id=f15kWhF9](https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15kWhF9) [20.06.2022]

<https://courses.lumenlearning.com/wm-introductiontosociology/chapter/reading-research-methods/> [25.08.2022]

<https://methods.sagepub.com/methods-map/factor-analysis> [27.08.2022.]

<https://www.psychologydiscussion.net/social-psychology-2/social-behaviour/social-behaviour-meaning-bases-and-kinds/1310> [9.09.2022.]

<https://www.intechopen.com/chapters/78658> [9.09.2022.]

<https://www.vasezdravlje.com/bolesti-i-stanja/zdravlje-kao-rezultat-zivotnog-stila>  
[9.09.2022.]

## 9. METODOLOŠKA ARHIVA

### 9.1. Upitnik primijenjen u istraživanju 2022. godine

Poštovani/-e,

Pred Vama se nalazi anketni upitnik u kojem se ispituju promjene u ponašanju studenata na prostoru Primorske Hrvatske tijekom pandemije bolesti COVID-19. Glavni cilj ovog istraživanja je utvrditi kako su se studenti ponašali tijekom pandemije i jesu li doživjeli značajnije promjene u obrascu ponašanja.

Upitnik je u potpunosti anonim i dobrovoljan te možete odustati od ispunjavanja istog u bilo kojem trenutku. Dobiveni rezultati biti će prezentirani na javnoj obrani završnog rada. Molimo za iskrenost prilikom popunjavanja upitnika.

Zahvaljujem na suradnji i vašem doprinosu!

#### 1. **Spol:**

- 1) Muški
- 2) Ženski

#### 2. **Dob:**

- 1) 18-19
- 2) 20-24
- 3) 25-29
- 4) 30 i više

#### 3. **Razina studija:**

- 1) preddiplomski studij
- 2) diplomski studij
- 3) poslijediplomski/doktorski studij

#### 4. **Mjesto Vašeg stalnog boravka:**

- 1) grad
- 2) selo
- 3) otok

#### 5. **Gdje stanujete u mjestu studija:**

- 1) u vlastitom stanu/kući
- 2) u roditeljskom stanu/kući
- 3) u iznajmljenom stanu/kući (kao podstanar)
- 4) u studentskom domu

**6. Studiram na:**

- 1) Sveučilištu u Dubrovniku
- 2) Sveučilištu u Rijeci
- 3) Sveučilištu u Splitu
- 4) Sveučilištu u Zadru

**7. Područje znanosti u kojem studirate:**

- 1) biomedicina i zdravstvo
- 2) biotehničke znanosti
- 3) društvene znanosti
- 4) humanističke znanosti
- 5) prirodne znanosti
- 6) tehničke znanosti
- 7) umjetnost

**8. Godina studija:**

- 1) 1
- 2) 2
- 3) 3
- 4) 4
- 5) 5
- 6) 6
- 7) ostalo

**9. Tijekom pandemije nastavu ste uglavnom pohađali:**

- 1) uživo
- 2) online
- 3) hibridna nastava

<b>10. Jeste li se prije pandemije susreli sa:</b>	Da	Ne
10.1. online nastavom		
10.2. hibridnom nastavom		

**11. Za pojavu koronavirusa (bolest COVID-19) prvi ste put čuli:**

- 1) u razgovoru s obitelji ili prijateljima
- 2) putem vijesti na televiziji ili radiju
- 3) putem društvenih mreža poput *Facebooka* ili *Instagrama*
- 4) putem vijesti na Internetu

<b>12. Jeste li na samom početku širenja virusa:</b>	Da	Ne
12.1. pomislili da može doći do pandemije		
12.2. strahovali za posljedice koje virus nosi		
12.3. smatrali da se radi o bezazlenom virusu		
12.4. smatrali da je virus nastao u laboratoriju		
12.5. smatrali da je virus uistinu prešao sa šišmiša na čovjeka		

**13. Kako ste reagirali na prelazak na *online* nastavu tijekom prvog vala pandemije:**

- 1) očekivao/la sam prelazak na online nastavu
- 2) nisam očekivao/la prelazak na online nastavu
- 3) očekivao/la sam prelazak na online nastavu, ali ne u tako brzom roku od pojave virusa u Hrvatskoj

**14. Jeste li se susreli s nekim od navedenih poteškoća prilikom slušanja *online* nastave:**

	Da	Ne
14.1. vlastito nesnalaženje u sustavu u kojem slušate nastavu ( <i>Google meet</i> , <i>MERLIN</i> , <i>Zoom</i> , ...)		
14.2. nesnalaženje u sustavu kojem slušate nastavu od strane vaših profesora/asistenata ( <i>Google meet</i> , <i>MERLIN</i> , <i>Zoom</i> , ...)		
14.3. loša internetska veza		
14.4. loše računalo/ laptop		
14.5. ometanje od strane ukućana tijekom slušanja nastave		
14.6. nemogućnost pristupa knjižnicama ili radnim materijalima		
14.7. nestanak struje		
14.8. nezainteresiranost za nastavu u takvom obliku		



**15. Na skali od 1 – 4 (1-nikad, 2–ponekad, 3–često i 4- svakodnevno) ocijenite koliko često ste na nastavi tijekom pandemije:**

	nikad	ponekad	često	svakodnevno
15.1.varali na ispitima				
15.2.lagali u svoju korist				
15.3.prepisivali tuđe zadaće ili seminare				
15.4.gubili volju za slušanjem nastave				
15.5.gubili volju za studiranjem				
15.6. utišavali zvuk dok profesor priča				
15.7. napustili sobu dok profesor priča				
15.8. prespavali predavanja				
15.9. namjerno ometali druge kolege ili profesore tijekom izvođenja nastave				
15.10. odugovlačili s predajom zadaće ili seminara				

**16. Jeste li tijekom pandemije:**

	Da	Ne
16.1.poštovali sve epidemiološke mjere		
16.2.nosili zaštitnu masku za lice		
16.3.koristili sredstva za dezinfekciju ruku		
16.4.poštovali mjeru samoizolacije		
16.5.izbjegavali druženja s prijateljima		
16.6.posjećivali liječnika		
16.7.brinuli o vlastitom zdravlju		
16.8.brinuli o zdravlju svojih bližih (roditelja, baka, djedova,..)		
16.9.skrivali od drugih da ste pozitivni na virus		
16.10.skrivali od drugih da ste bili u kontaktu sa zaraženom osobom		
16.11.žalili se na propisane epidemiološke mjere		
16.12.postali introvertiraniji		
16.13.postali ekstrovertiraniji		
16.14.pazili na vlastiti izgled		
16.15.dobili na težini		
16.16.zbližili se s obitelji		
16.17.stekli novog prijatelja/icu		
16.18.udaljili se od nekih prijatelja/icu		
16.19.bili u kontaktu s drugim ljudima iako ste pozitivni na koronavirus		

**17. Koliko često ste tijekom pandemije:**

	nikad	ponekad	često	svakodnevno
17.1.vježbali (joga, fitness, trčanje,...)				
17.2.družili se obitelji				
17.3.družili se s prijateljima				
17.4.posjećivali svoje bližnje (baka, djed itd.)				

17.5. boravili za računalom				
17.6. pretraživali društvene mreže				
17.7. išli u crkvu				
17.8. posjećivali dućane				
17.9. posjećivali online dućane				
17.10. upoznavali nove ljude putem interneta				
17.11. slušali glazbu				
17.12. čitali knjige				
17.13. bavili se hobijem				
17.14. bavili se sportom				
17.15. igrali igrice				
17.16. gledali filmove				
17.17. boravili u prirodi				
17.18. volontirali				

<b>18. Koliko često ste u pandemiji:</b>	rijetko	ponekad	često	svakodnevno
18.1. konzumirali alkohol				
18.2. konzumirali cigarete				
18.3. konzumirali kavu				
18.4. konzumirali ilegalne supstance (marihuana, LSD,...)				
18.5. zanemarili obveze prema fakultetu				
18.6. upadali u tuče				
18.7. imali nezaštićene seksualne odnose				
18.8. odbijali nositi zaštitnu masku u javnim institucijama				
18.9. prisustvovali ilegalnim zabavama				
19.10. bavili se kriminalnim aktivnostima				
19.11. prosvjedovali protiv epidemioloških mjera				
19.12. žalili za vremenom prije pandemije				

<b>19. Smatrate li da:</b>	Da	Ne	Nisam siguran/na
19.1. bolest Covid-19 je nastala u laboratoriju			
19.2. bolest Covid-19 je nastala s ciljem da se smanji svjetska populacija			
19.3. pandemija je isplanirana od strane svjetskih moćnika			
19.4. epidemiološke mjere su bile pretjerane			
19.5. ljudi su puno izgubili u pandemiji (emotivno, materijalno)			
19.6. država je dosta pomogla u borbi s pandemijom			
19.7. liječnici su heroji			

19.8.virus je i dalje jako opasan			
19.9.ste izgubili dio mladost ili studentskog života			
19.10. ubrzo će nastupiti nova pandemija			

**20. Odaberite osjećaj s kojim ste se najčešće susreli u pandemiji:**

- 1) sreća
- 2) tuga
- 3) ljutnja
- 4) anksioznost
- 5) nervoza
- 6) sigurnost
- 7) empatija
- 8) samoća
- 9) neizvjesnost
- 10) pesimizam
- 11) neranjivost

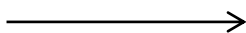
## 9.2. Protokol korišten u istraživanju 2022. godine

Ime i prezime anketara: ..... Dan anketiranja: .....

Mjesto:.....

PITANJE

ISPITANICI



	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
↓ 1.																				
2.																				
3.																				
4.																				
5.																				
6.																				
7.																				
8.																				
9.																				
10.1.																				
10.2.																				
11.																				
12.1.																				
12.2.																				
12.3.																				
12.4.																				
12.5.																				
13.																				
14.1.																				
14.2.																				
14.3.																				
14.4.																				
14.5.																				
14.6.																				
14.7.																				
14.8.																				
15.1.																				

15.2.																				
15.3.																				
15.4.																				
15.5.																				
15.6.																				
15.7.																				
15.8.																				
15.9.																				
15.10																				
16.1.																				
16.2.																				
16.3.																				
16.4.																				
16.5.																				
16.6.																				
16.7.																				
16.8.																				
16.9.																				
16.10.																				
16.11.																				
16.12																				
16.13.																				
16.14.																				
16.15.																				
16.16.																				
16.17.																				
16.18.																				
16.19.																				
17.1.																				
17.2.																				
17.3.																				
17.4.																				
17.5.																				

17.6.																				
17.7.																				
17.8.																				
17.9.																				
17.10.																				
17.11.																				
17.12.																				
17.13.																				
17.14.																				
17.15.																				
17.16.																				
17.17.																				
17.18.																				
18.1.																				
18.2.																				
18.3.																				
18.4.																				
18.5.																				
18.6.																				
18.7.																				
18.8.																				
18.9.																				
18.10.																				
18.11.																				
18.12.																				
19.1.																				
19.2.																				
19.3.																				
19.4.																				
19.5.																				
19.6.																				
19.7.																				
19.8.																				

19.9.																				
19.10.																				
20.																				

## Sažetak

Pri samoj pojavi pandemije mnogi svjetski stručnjaci iz različitih područja proveli su diskusiju i iznijeli vlastita predviđanja o mogućim posljedicama koje će iza sebe ostaviti pandemija bolesti COVID-19. Raspravljajući o ekonomskoj krizi, padu cijena i dionica, problemima na svjetskim tržištima, onemogućavanju ulaska u druge države, posljedicama gubitka voljenih osoba i preopterećenosti zdravstvenog sustava mnogi od njih zaboravili su u središte staviti samog čovjeka i promjene koje će utjecati na njegov identitet. Iako je u medijima često popraćena tema mentalnog zdravlja, dosta je zanemarena rasprava o mogućim promjenama u ponašanju ljudi oko nas i posljedice koje će ostaviti te iste promjene. U želji da se поближе ispitaju promjene u ponašanju studenata tijekom pandemije provedeno je istraživanje na prigodnom uzorku studenata (N=310) s područja primorske Hrvatske, a rezultati istraživanja opisani su u predočenom završnom radu.

*Ključne riječi: pandemija bolesti COVID-19, studenti, bihevioralne promjene, anketno istraživanje, faktorska analiza*



## Summary

At the very beginning of the pandemic, many world experts from different fields held a discussion and presented their own predictions about the possible consequences that the COVID-19 pandemic will leave behind. Discussing the economic crisis, falling prices and stocks, problems in world markets, preventing entry to other countries, the consequences of losing loved ones and the overload of the health care system, many of them forgot to focus on the man himself and the changes that will affect his identity. Although the topic of mental health is often covered in the media, the discussion about possible changes in the behavior of people around us and the consequences that these same changes will leave is largely neglected. In order to examine in more detail the changes in the behavior of students during the pandemic, a survey was conducted on a convenient sample of students (N=310) from the area of coastal Croatia, and the results of the survey are described in the presented final paper.

*Keywords: pandemic of the disease COVID-19, students, behavioral changes, survey research, factor analysis*

## **Bilješka o autorici**

STANA KOŽUL je rođena u Mostaru, Bosna i Hercegovina, 4.11.1999. Živi u Širokom Brijegu gdje je pohađala Prvu osnovnu školu Široki Brijeg, a srednjoškolsko obrazovanje stječe u Gimnaziji fra Dominika Mandića u Širokom Brijegu. Završila je osnovnu Glazbenu školu u Širokom Brijegu. Preddiplomski studij jednopredmetne sociologije na Filozofskom fakultetu u Splitu upisuje 2019. godine gdje je redovna studentica i trenutačno završava treću godinu studija. Glavni sociološki interesi autorice su kultura, identitet, glazba i književnost te njihovi utjecaji na pojedinca i društvo.

e-mail: [skozul@ffst.hr](mailto:skozul@ffst.hr) [stanakozul24@gmail.com](mailto:stanakozul24@gmail.com)

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU  
FILOZOFSKI FAKULTET

**IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI**

kojom ja STANA KOŽUŠ, kao pristupnik(pristupnica) za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce SOCIOLOGIJE, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 14.09.2022.

Potpis Stana Kožuš

**OBRAZAC I.P.**

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI  
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU**

STUDENT/ICA	STANA KOŽUL
NASLOV RADA	TIPOLOGIJA MLADENACIJSKOG PONASANJA U PANDEMIJSKIM UVJETIMA:
VRSTA RADA	ZAVRŠNI RAD
ZNANSTVENO PODRUČJE	DRUŠTVENE ZNANOSTI
ZNANSTVENO POLJE	SOCIOLOGIJA
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	PROF. DR. SC. ANĐELI LEBURIC
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. IZV. PROF. DR. SC. ZORANA ŠUKIĆ VUČIĆ 2. PROF. DR. SC. ANĐELI LEBURIC 3. IZV. PROF. DR. SC. MARIJA LONČAR

STUDENTI I  
STUDENTKE  
PRIMORJE  
HRVATSKE

VUČIĆA

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskeg rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a.) u otvorenom pristupu
- b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
- c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

SPLIT, 14. 09. 2022.  
mjesto, datum

Stana Kožul  
potpis studenta/ice